

diyanet

Aylık Dergi | Ekim 2017 | Sayı: 322

CAMİ, ŞEHİR VE MEDENİYET

İSLAM MEDENİYETİNİN
İŞARETLERİNİ TAŞIYAN
MEKÂNLAR

İSLAM MEDENİYET
TASAVVURUNDA
ŞEHİR: MEDİNE

MABETTEN
MEDENİYETE

ŞEHİR KURUCU
OLARAK CAMİ

PROF. DR. RECEP
ŞENTÜRK İLE CAMİ VE
ŞEHİR ÜZERİNE

Camiler, başlangıçtan günümüze Müslüman toplumlarda ortak sağduyunun ve doğru bilgiye dayalı dindarlık bilincinin oluşmasında, toplumun ruhen temizlenmesinde ve gönüllerin kaynaşmasında merkezi bir role sahip olmuştur. Camiler, hiçbir ayırım gözetmeksizin toplumun her kesiminden insanın aynı duygu ve düşüncelerle, aynı heyecan ve gaye ile bir araya geldikleri, kardeşlik şuurunun zirveye çıktığı mekânlardır. Beldelelerin feyiz odakları ve kimlik belgeleridir. Asırları aşmış gelen İslam müktesebatının ve Müslüman varlığının yaşayan tapu senetleridir. Maneviyat eksikliğiyle bunalan kalplerin huzur iklimi, Yüce Allah'ın manevi huzurunda eşitlenmenin ve bütünleşmenin en güçlü sembolleridir camiler.

Bu toprakları vatan kıldığımız günden bu yana; camiler daima güven ve huzurun adresi olmuşlardır. Tarih boyunca fakir ve kimsesizler, onun etrafındaki aş evlerinde hayata tutunmuşlardır. Hastalar; civarındaki şifahanelerde tedavi olmuşlardır. Zihinler ve gönüller; camilerin civarında kurulan ilim ve irfan merkezleriyle aydınlanmış ve ihya olmuşlardır. Bugün de camiler; kimsesizlerin sığınağı, gariplerin uğrak yeri, modern hayatın olanca lüks ve cazibesine rağmen, kalabalıklar içinde yalnızlığı yaşayanların sığındığı adresleridir. Rengi, dili, kimliği ve düşüncesi ne olursa olsun herkesi kucaklayan ve aynı manevi atmosferde buluşturan birlik mekanlarıdır. Asırlar boyu olduğu gibi bugün de mabetlerimiz; özgürlük ve bağımsızlığımızın sembolüdür. Günde beş vakit okunan ezanlar; tevhidin, yani birlik ruhunun ve kurtulaşa çağrının adıdır. Minarelerden yankılanan salalar; ihanetin en kötüsünü yaşadığımız zifiri karanlık gecelerde dahi, manevi gücümüzün ve milletimizin her ferдинin yüreğinde yankılanan güçlü sesin adıdır.

Camiler, şehrin kültürünü ve toplumu ayakta tutan temel değerlerini besleyen, insanlarını sosyalleştiren ve manen arındıran merkezlerdir, şehre ruhunu katan ve medeniyetine damgasını vuran mekanlardır. Bu itibarla camilerimizin işlevselliği, çocukları, gençleri, engellileri, yaşlıları ve toplumun bütün kesimlerini kuşatması ve günün ihtiyaçlarına cevap vermesi yönündeki çabaların sürdürülmesi son derece önemlidir. Her bir caminin, bulunduğu köyün, mahallenin ve şehrin ihtiyacına göre camilerin planlanması, sanat ve estetik değer taşıması, bulunduğu yere huzur ve maneviyatıyla olduğu gibi, mimarisıyla de değer katması oldukça önemlidir.

Bu yıl Camiler ve Din Görevlileri Haftası etkinliklerinin ana teması, "Cami, Şehir ve Medeniyet" konusunu dergimizin gündem dosyası olarak belirledik. Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya, "İslam Medeniyetinin İşaretini Taşıyan Camiler/Mescitler" başlığını; Prof. Dr. Sadettin Ökten, "İslam Medeniyet Tasavvurunda Şehir: Medine" yazısıyla İslam medeniyetinde şehir olgusunu ele aldı. Doç. Dr. Özcan Güngör, "Mabetten Medeniyete" başlığıyla camiden medeniyete uzanan çizgiyi bizimle paylaştı. Doç. Dr. Kemal Özkurt, "İslam Şehrinin Temel Nitelikleri"ni; Lütfi Bergen ise "Şehir Kurucu Olarak Cami" konusunu irdeledi. Dursun Gürlek'in "Fatih Camii ve Hafız Paşa" başlıklı yazısı da üslup ve muhtevasıyla dosyamıza ayrı bir zenginlik kattı. Bu ayki söyleşimizi, "cami, şehir ve medeniyet" üzerine Prof. Dr. Recep Şentürk ile gerçekleştirdik.

Gündem dosyamızı ilginize sunarken, geçmişten bugüne cami içi ve cami dışı din hizmetlerine ömrünü adayan, bugünlere gelmemiz için hayatını ortaya koyan ve hiçbir karşılık beklemeden aşkla, şevkle hizmet eden bütün büyüklerimize, hocalarımıza şükran borçluyuz. Ebediyete irtihal edenleri rahmetle yâd ediyor, hayatta olanlara sağlık, afiyet ve uzun ömür diliyoruz. Bu vesileyle bütün din gönüllüsü personelimizin haftasını tebrik ediyor, sağlık, afiyet ve huzurla nice hayırlı hizmetler diliyoruz.

DİN DÜŞÜNCE YORUM

Yalnız Yılan Doğar
Zehirli Yılanlardan

32

GÜNDEM

İslam Medeniyetinin
İşaretlerini Taşıyan Mekânlar

6

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

Çağları Emziren Beşik:
Rahle

64

2017 EKİM

GÜNDEM

- 6 İslam Medeniyetinin İşaretlerini Taşıyan Mekânlar: Camiler/Mescitler
Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA
- 10 İslam Medeniyet Tasavvurunda
Şehir: Medine
Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN
- 13 Mabetten Medeniyete
Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR
- 18 İslam Şehri'nin Temel Nitelikleri
Doç. Dr. Kemal ÖZKURT
- 22 Şehir Kurucu Olarak Cami
Lütfi BERGEN
- 26 Fatih Camii ve Hafız Paşa
Dursun GÜRLEK

SÖYLEŞİ

- 28 Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK:
"Cami İslam Toplumunun Kalbidir."
Fazıl ACAR

DİN DÜŞÜNCE YORUM

- 32 Yalnız Yılan Doğar
Zehirli Yılanlardan
Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU
- 36 Darwinizm: Bilimin Âmentüsü
Prof. Dr. Ali KÖSE

VAHYİN AYDINLIĞINDA

- 38 Taklidi İmandan Tahkiki İmana:
Gelin Rabbimizi Doğru Tanıyalım
Prof. Dr. Muammer ERBAŞ

HADİSLERİN İŞİĞİNDA

- 40 En Sevimli Mekân: Cami
Prof. Dr. Zekeriya GÜLER

AYİNE

- 42 Rızıkı Veren Hüda'dır,
Kula Minnet Eyleme
Dr. Lamia LEVENT ABUL

EN GÜZEL İSİMLER

- 44 Her İşi Anımlı, Her Emri
Hikmetli Olan: Hakım
Fatma BAYRAM

DÜNYA MÜSLÜMANLARI

- 46 Kanayan Yara Arakan
Prof. Dr. Ahmet KAVAS

HADEME-İ HAYRAT

- 50 Başka Serkanlar Ölmesin Diye
Meryem DALĞIÇ

İZ BIRAKANLAR

- 52 Kâmil Miras Hoca Efendi
Prof. Dr. Nesimi YAZICI

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Yüksel SALMAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Mustafa BAYRAKTAR

Yayın Kurulu
Dr. Yüksel SALMAN
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ
Abdülbaki İŞCAN
Dr. Lamia LEVENT ABUL

Yayın Koordinatörleri
Mustafa BEKTAŞOĞLU
Ali AYGÜN
Emin GÜRDAMUR

Dijital Medya
Muhammed Kâmil YAYKAN
Ömer GÜÇLÜ

Tashihi
Mustafa BEKTAŞOĞLU

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Grafik-Tasarım
EVEN Medya

Bardacak Sk. No: 27/16 Çankaya-Ankara
Tel: 0312 437 37 27 Fax: 0312 437 37 04
www.evenmedya.com iletisim@evenmedya.com

Abone İşleri

Tel: 0312 295 71 96-97

Faks : 0312 285 18 54

e-mail: dosim@diyanet.gov.tr

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
www.diyanetdergi.com
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Abone Şartları

Yurtiçi yıllık: 84.00 TL

Yurtdışı yıllık: ABD: 30 ABD Doları

AB Ülkeleri: 30 Euro

Avustralya: 50 Avustralya Doları

İsveç ve Danimarka: 250 Kron

İsviçre: 45 Frank

Baskı

İleri Haber Ajansı Tanıtım İletişim Matbaacılık Yayın-
cılık ve Teknik Hizmetleri A.Ş. Tel: 0212 454 32 90

Yayın Türü: Aylık, Yerel, Süreli Yayın, Diyanet Aylık
Dergi (Türkçe)

Basım Tarihi: 06/10/2017 ISSN-1300-8471

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye İşletme
Müdürlüğü'nün T.C. Ziraat Bankası, Ankara Kamu
Girişimci Şubesi IBAN: TR08 0001 0025 3305 9943
0850 19 nolu hesabına yatırılması ve makbuzun foto-
kopsi ile abonenin hangi sayıdan başlayacağını bildirir
bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailin Diyanet
İşleri Başkanlığı Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü-
ne gönderilmesi gerekmektedir.

Temsilcilikler; Yurtiçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftü-
lükleri - Yurtdışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din
Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayınlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapıla-
bilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.
Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayın
organıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf
ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak
gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

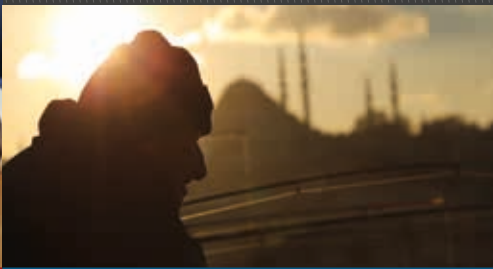
Kapak: Nusret ÇOLPAN

GEZİ-YORUM

Senegal
Notları

76

SÖYLEŞİ

Prof. Dr.
Recep Şentürk

28

DİN VE HAYAT

Sabır ve Şükür

72

BUNU KONUŞALIM

- 54 “Müslüman Şehir, Maddi Olanın
da Ötesinde Selamla Başlar.”
Prof. Dr. Şaban SAĞLIK

HATIRA DEFTERİ

- 58 Ahir Zamanda Kölelik
Müessesesi
Rahime ERGÜVEN

- 61 Kadim Tarihin Deşifresi:
Bir Fotoğraf Hatıratı
Bedia Belkis BALCILAR

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

- 62 Ah Kudüs!
Gül Sena GÖKDUMAN
- 64 Çağları Emziren Beşik: Rahle
Emin GÜRDAMUR
- 66 Bir Serüven Dünyası
Esra DADAŞ

GEÇMİŞ ZAMANIN İZİNDE

- 68 Kazanlı Bir Münevver:
Rızaeddin Fahreddin
İlhan ASLAN

DİN VE HAYAT

- 70 Müslümanın Hayatında
Fetvanın Yeri ve Önemi
Doç. Dr. Ahmet İNANIR

- 72 Sabır ve Şükür
Nagihan AYDIN

- 74 Gönülleri Dağlayan Bir Yaradır Kerbela
Betül ERBAŞ

GEZİ-YORUM

- 76 Senegal Notları
Ali AYGÜN

KİTAPLIK

- 80 Cibril Hadisi ve İslam
Düşüncesine Yansımaları
Sema BAYAR

Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyanet İşleri Başkanı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

GÖREVE BAŞLAMA MESAJI

Yüce dinimiz İslam'a, aziz milletimize ve insanlığa hizmet etme şerefini bizlere bahşeden Cenab-ı Hakk'a sonsuz hamd ü senalar olsun. Hz. Âdem'den Rasul-i Ekrem Muhammed Mustafa'ya (s.a.s.) kadar, hidayet yoluna rehberlik eden bütün kutlu elçilere salat ve selam olsun.

17 Eylül 2017 tarihi itibarıyla şerefli ve ağır bir emanet olan Diyanet İşleri Başkanlığı vazifesi uhdeme tevdi edilmiştir. Bu mukaddes vazifeye şahsımı tensip buyuran başta Sayın Cumhurbaşkanımız olmak üzere devlet büyüklerimize teşekkürlerimi arz ediyorum. Bu vesileyle, ilk Diyanet İşleri Başkanımız Rifat Börekçi'den günümüze kadar bu aziz, bir o kadar da manevi mesuliyeti ağır görevi deruhte etmiş Başkanlarımızdan rahmet-i Rahman'a kavuşmuş olanları hayırla yâd ediyor, berhatat olanlara sağlıklı, huzurlu bir ömür diliyor, hizmetleri için şükranlarımı sunuyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığı; Anayasanın kendisine yüklediği, "toplumu din konusunda aydınlatma" görevini, her türlü siyasi, etnik, mezhep ve meşrep odaklı, düşünce ve görüşün üstünde bir yaklaşımla, İslam'ın ana kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sahih sünnetine dayanan dinî bilginin rehberliğinde, tarihî müktesebatı, tecrübi birikimi, kuşatıcı hizmet anlayışı ve hikmetli üs-

lubuyla, milletçe kenetlenme ve bütünleşme ilkesi doğrultusunda bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da sürdürmeye devam edecektir.

İçinden geçmekte olduğumuz tarihin bu sancılı süreçlerinde, İslamofobinin, şiddetin, terörün, din istismarının, ırkçılık ve ayrımcılığın, nefret ve zulmün kıtalar dolaştığı bir dönemde, Başkanlığımızın sorumluluğu her zamankinden daha fazladır. Gerek ülke sathında gerekse gönül coğrafyamızda ve İslam dünyasında yürütmekte olduğumuz hizmetler fevkalade önem taşımaktadır. Bu bilinçle çalışmalarına yön veren Başkanlığımız, birlik ve beraberliğimizi pekiştirici bir yaklaşımı, yapıcı, kolaylaştırıcı ve hikmetli bir dili, açık, net, sahih ve sarıh bir üslubu, sevgi, şefkat, paylaşım ve anlayış esaslı bir hizmet tarzını sürdürmekte kararlıdır.

Milletimiz, yüzyıllar boyunca dinimizin farklı yorum sahiplerine saygı duymuş, diğer din mensuplarıyla da anlayış ve güvene dayalı bir toplum oluşturarak zenginliğimizi ortaya koyan bütün etnik unsurlarıyla Anadolu'muzda birlikte ve kardeşçe yaşayabilme tecrübesini her zaman tahkim etmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, halkımızın dinî ve manevi hayatına rehberlik etmeye; tüm dünya Müslümanları-

Ülkemiz insanı, bu toprakların İslam'la buluştuğu gündən bu yana, sahih, kuşatıcı ve maruf dinî bilgi üzerine manevi hayatını inşa edegelmıştır. Bu özgün karakteri bozan her türlü ayırıcı, ayrılıkçı ve ötekileştirici yaklaşımı; itici, kırııcı, katı ve kaba dili; puslu, bulanık, gizli ve gizemli üslubu; menfaatçi, çıkarıcı, sahte ve yapmacık tavrı; kin, öfke ve nefret üreten davranış biçimini yansıtan dinî görünümlü yapılar, halkımızın nezdinde makes bulamamıştır.

nı kuşatacak bir perspektifle çalışmaya, dini ve inancı istismar edenlere karşı, akliseli ayakta tutarak bütün vatandaşlarımızın; sahih bilgiye dayalı, doğru dinî anlayışa sahip olmalarını sağlama çabasında olmaya devam edecektir.

Şu bir gerçektir ki, ülkemiz insanı, bu toprakların İslam'la buluştuğu gündən bu yana, sahih, kuşatıcı ve maruf dinî bilgi üzerine manevi hayatını inşa edegelmıştır. Bu özgün karakteri bozan her türlü ayırıcı, ayrılıkçı ve ötekileştirici yaklaşımı; itici, kırııcı, katı ve kaba dili; puslu, bulanık, gizli ve gizemli üslubu; menfaatçi, çıkarıcı, sahte ve yapmacık tavrı; kin, öfke ve nefret üreten davranış biçimini yansıtan dinî görünümlü yapılar, halkımızın nezdinde makes bulamamıştır.

Başkanlığımız, söz konusu yapıların son örneği FETÖ terör örgütünün, genç beyinleri sömürerek, insanımızın hayır duygularını istismar ederek, gizemli ve bulanık bir din anlayışıyla itikadi ve ameli düzlemde oluşturduğu hasarı onarmak için yoğun bir gayret göstermeye devam edecektir.

İnsanlığa umut olan ve yeryüzünün her köşesinden dua alan ülkemizin örnek teşkilatı Diyanet İşleri Başkanlığı; 15 Temmuz şehitlerimiz başta olmak üzere kanlarıyla bu toprakları bize vatan kılan bütün şehidanın ve gazilerimizin emanetine sahip çıkacak; dağılmış zihinleri toplamak, parçalanmış gönülleri birleştirmek, fitne ateşinde yitirilen ümmetin, tevhit ve vahdet pınarında dirilişine vesile olmak amacıyla her zamankinden daha çok gayretle ve özveriyle çalışmalarına devam edecektir.

Cumhuriyetle yaşıt olan Diyanet İşleri Başkanlığımız, halkımızın eşsiz teveccühünü ve takdirini kazanmış, huzur, şefkat ve hürmetle özdeşleşmiş bir kurumdur. Erkeğiyle kadınıyla, çocuğuyla genciyle, yaşlısıyla engelsizlikle toplumumuzun bütün kesimlerini kucaklayan; manevi destek ve dinî rehberlik çalışmalarıyla sosyal dokumuzu güçlendiren; ailelerimizi ve ahlaki değerlerimizi yok etmeye yönelik çağın yakıcı ve yıkıcı tertip-

lerine karşı toplumsal duyarlılığımızı yükselten; camilerimizin fonksiyonelliğini, yayınlarımızın niteliğini ve yerindeliğini artıran; İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleriyle işbirliğini güçlendirerek sağlıklı, mutedil, erdemli nesiller yetişmesine katkı sağlayan çalışmalarımız ivme kazanarak devam edecektir.

Diğer taraftan, hırs ve çıkar düşkünü, işgalci ve sömürgeci küresel güçlerin, misafiri olduğumuz dünyamızı sulh ve selamet yurdu olmaktan çıkarıp göç ve ıstırap yurduna çevirerek kaosa sürüklediği acı bir gerçektir. Başkanlığımız, devletimizle birlikte, başta Arakan olmak üzere dünyanın neresinde olursa olsun bütün mazlum halklara şefkat, merhamet ve yardım elini uzatmaya devam edecektir.

Bu şerefli vazifeyi eda etmeye başladığım gün itibarıyla, müşerref ve muazzez dinine hizmet uğrunda halis niyetlerimizi hayırlı akibetlerle neticelendirmesini Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum. Aziz vatanımızın dört bir köşesinde ezan-ı Muhammedinin sekinet veren sadası yankılandırıran müezzinlerimizden, mihrapta kıyama duran, minberden İslam'ın yüksek hakikatlerini haykıran imam-hatiplerimize; dinimizin manevi huzurunu insanımıza taşıyan vaizlerimizden müftülerimize; hayat kitabımız Kur'an-ı Kerim'i öğreten hayrın önderi Kur'an kursu öğreticilerimizden, dinimizin ilim ve hikmet boyutunu çalışanlarımıza nakşeden eğitim görevlilerimize; dine hizmet yolunda aşk ve heyecanla çalışan mensuplarımızın hizmetlerini kolaylaştırmak için ter döken, müstahdeminden memuruna, şefinden şoförüne, murakıbından müdürüne bütün büro personelimize; dünyanın dört bir yanında, yurtdışı teşkilatlarında milletimizin kıymetli evlatlarına ve insanlığa hizmet sunan maneviyat elçilerine, velhasıl emanetini yüklediğim bu şerefli görevin ağır sorumluluğunu birlikte taşıyacağımız teşkilatımızın ve Türkiye Diyanet Vakfımızın güzide mensuplarına en kalbi muhabbetlerimi bildiriyor, selam ve sevgilerimi sunuyor, hayır dualarını bekliyorum.

İSLAM MEDENİYETİNİN İŞARETLERİNİ TAŞIYAN MEKÂNLAR CAMİLER/MESCİTLER

Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA | İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Mescit ve camiler, İslam'ın işaretini taşıyan mekânlardır. İbadet ve dua, bu ruhani atmosferlerde daha büyük bir önem kazanır. Camide yapılan ibadet, mabedin dışında yapılan kulluktan daha hayırlı ve bereketlidir. Mükâfatı/ecri de o nispette sınırsızdır.

“Müslüman bir kimse, namaz ve zikir için mescidi vatan edindiği (çok gitmeyi alışkanlık hâline getirdiği) zaman Allah'ın onun bu hâminden duyduğu sevinç, tıpkı gurbette adamı olan kimselerin, onun yanlarına dönmesiyle (ona kavuşmaktan) duydukları sevinç gibidir.” (İbn Mace, Mesacid, 19.)

Kesintisiz dualara muhatap olmak

Cami ve mescit imar ve inşası, fazileti yüksek hayırlar içerisinde kabul edilir. Nitekim o mabet, ayakta kaldığı sürece yapana ve yaptırana yönelik dualar, kesintisiz bir şekilde devam eder.

“Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.” (Tevbe, 9/18.)

“Her kim Allah rızası için bir mescit inşa ederse, Allah Teala da ona cennette bir köşk inşa eder.” (İbn Mace, el-Mesacid ve'l-Cemaat, 1.)

Camilerin/mescitlerin anası

Mekke nasıl ki şehirlerin anası (Ümmü'l-Kurâ) ise, Kâbe de mescitler mescidi/mescitlerin anasıdır. Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in inşa ettiği Kâbe'nin, bazı rivayetle-

re göre, temelleri Hz. Âdem tarafından atılmıştır. Ne olursa olsun, Kâbe de, dünyadaki bütün cami ve mescitler de Allah'ındır, Allah'ın evleridir (Beytullah). Ümmet ise, cami ve mescitlerde ibadet ve kulluklarını yerine getirir. Dolayısıyla camilere, Allah'tan başkası, mülkü gözüyle bakamaz veya bu izlenim içerisine giremez.

“Mescitler şüphesiz Allah'ındır. Öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını katmayın.” (Cin, 72/18.)

Mescitler, bir mektep ve okul işlevini görmüştür. Nitekim medeniyetimizin inşacı, Hz. Peygamber (s.a.s.), hicretten sonra Medine'de, öncelikle üç yeri hazır hâle getirmiştir. Mescit, okul ve (Müslümanlara ait) pazar.

Allah için yolculuk yapılan üç mescit

İlk mescit Kâbe'den sonra Müslümanlara mabetlik yapmış ikinci mescit, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hicreti sırasında inşa ettiği Kuba'dır (Kuba Mescidi, Cuma Mescidi). Kuba, aynı zamanda ilk cuma namazının da kılındığı camidir. Ancak Hz. Peygamber'in önderliğindeki Mekke döneminin Müslümanlarının ibadetleri için yönelindikleri mekân, Hz. Süleyman'ın yaptığı

Mescid-i Aksa'dır. Bu mescit, Hz. Peygamber'in (s.a.s.), miraçta Allah'ın izin ve kudretiyle ziyaret ettiği mabettir.

Bir diğer mescit, Mekke'den Medine'ye hicret gerçekleştikten sonra, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.s.) ve yol arkadaşlarıyla (Ensar ve Muhacir) birlikte inşa ettiği Mescid-i Nebi'dir. Efendimizin (s.a.s.), işaret ettiği gibi, Allah için yapılacak her türlü seyahatin istikameti bu (Kuba'yı dışarıda bırakırsak) üç mescittir.

“(İbadet için) sadece şu üç mescide yolculuk yapılır: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi ve Mescid-i Aksa.” (Buhari, Mescidü Mekke, 1, 6; Savm, 67; Sayd, 26; Müslim, Hac, 415, 511, 512.)

Bunlara Emevi, Ayasofya, Kurtuba Ulu Camii, Bursa Ulu Cami, Süleymaniye, Selimiye, Sultanahmet camileri gibi çok sayıda mabedi ekleyebiliriz.

Mescid-i Nebi, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde, mabet; yönetim merkezi, okul, diplomatik kabul ve görüşmelerin yapıldığı yer, hukuki ve ticari sosyal meselelerin konuşulduğu ve görüşüldüğü önemli ve etkin bir merkez konumundadır.

Allah adına kurban edilmemiş hayvanların nasıl ki etleri murdar ise, O'nun adına inşa edilmemiş mabetler, cami ve mescit değildir. Böyle bir mabet, ancak Kuba Mescidi'nin karşısında ona karşı müşrik, münafık ve Yahudilerin inşa ettiği Dırar Mescidi'dir.

“Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha

layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever.” (Tevbe, 9/108.)

Küfür/şirk, çıkar ve menfaat için camileri alet eden zavallular

Mescit ve camileri ve oralarda Allah'ın adının anılmasını yasaklayan zalim ve müstebirler, iki cihanda büyük rezillik ve azaba muhatap olacaklardır. (Bakara, 2/114.) İslam'a zarar vermek ve küfür/şirk için, mescit ve camileri merkez yapmaya kalkanlar, dünyada ve ahirette büyük bela ve musibetlere uğrarlar. Müminlerin arasına nifak ve ayrılık sokmak, küfre ve zalimlere hizmet etmek için cami ve mescitlerde muzır faaliyetler yapanlar, küfür diyarının temsilcileridir.

Sapkın ve sapık süfli arzu ve ihtiraslarını gerçekleştirmek için, Müslümanların mabetlerinde akıl, izan ve cinsiyet karmaşası yaşayan zavallı gruplar, İslam'ın sembol (remiz), işaret ve ibadet rükünlerini kullanamazlar. İslam'ın kutsal ve şiarı olan kavram, eylem ve ilkelelerini, dünyevi çıkar ve menfaatleri için alet edemezler.

“Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, müminler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Rasulüne karşı savaşımlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, ‘Bizim iyilikten başka hiçbir kastımız yok’ diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancılardır.” (Tevbe, 9/107.)

“Bir adam mescide yitiğini ilan etti ve: “Kim kızıl deveyi gördü?” dedi. Bunu işiten Aleyhisselatü ves-salam: “Bulamaz ol! Mescitler neye yarayacaksa onun için inşa edilmiştir (gayesinden başka maksatla

kullanılmaz)’ buyurdular.’ (Müslim, Mesacid, 80.)

Mabetler kimin?

Mescit ve camiler, İslam'ın ruh aynaları olan aziz mekânlardır. Bu mekânlarla, temiz bir beden, pak ve güzel elbiselerle/ziynetlerle girmek, Kur'an'ın emridir. (Araf, 7/31.)

Günde beş vakit, haftada bir cuma ve iki (ramazan, kurban) bayramda

Cami ve mescitler, İbrahim Peygamber'in (a.s.) duasının tecelli ettiği gönül eserleridir. Kendimiz ve neslimizin kulluk bilinç ve ruhunu yaşadıkları huzur mahfilleridir. Orada iyi, hayır ve takva, en güzel hâllerle bizi terbiye eder, insani kimliğimizi, İslami ruh/tefekkürle buluşturur.

inanlar, bu nezih mabetlerde buluşurlar, kulluk görevlerini yerine getirirler, dert ve sorunlarını paylaşıyor/halleşir, sevinçlerini beraber yürekleriyle yaşarlar...

Cuma günleri ki, Müslüman haftalık bayram günleridir. O gün, namaz vakitleri, cami dışında dünyevi ve ticari bütün bağlar kopar, uhrevi hayatın (güzel ve hayırlı) akıbeti/bekası için, cami içinde sorunlar ve meseleler seslendirilir... Camide,

namazla huşunun zirvesine ulaşılır... Akabinde Allah için, din için, iman için, devlet için, kutsal ilkelere için, güçlü ve kuvvetli/kudretli Müslümanlar olmak üzere yeryüzünün tüm şehir ve yerleşim yerlerine dağılırlar. Böylece bilgi, teknoloji ve ticarete “en güçlü ve en ileri” seviyeye ulaşmak amacı/hedefi, Allah'ın rızası ve insanlığın faydası çerçevesinde gerçekleştirilir.

“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan (nasibinizi) isteyin. Allah'ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz/başarıya eresiniz.” (Cuma, 62/9.)

Hz. İbrahim'in duasının tecelli ettiği gönül mekânları

Cami ve mescitler, İbrahim Peygamber'in (a.s.) duasının tecelli ettiği gönül eserleridir. Kendimiz ve neslimizin kulluk bilinç ve ruhunu yaşadıkları huzur mahfilleridir. Orada iyi, hayır ve takva, en güzel hâllerle bizi terbiye eder, insani kimliğimizi, İslami ruh/tefekkürle buluşturur.

“Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle.” (İbrahim, 14/40.)

Camiler, sadece ümmetin erkeklerine ait mekânlar değildir. Orada saadet asrında olduğu gibi, kadın ve erkekler ubudiyetin ruhani tüm zevk ve heyecanını son sınırlarına kadar yaşarlar. Allah'ın Rasulü, kadınların mescitlere gidişinin engellenmesini doğru bulmaz. Nitekim o durumu şöyle ifade eder:

“Allah’ın kadın kullarını Allah’ın mescitlerinden alıkoymayınız. Ancak onlar da koku sürünmeden mescide gelsinler.” (Ebu Davud, Salât, 52.)

Hicretin bereketi üç mekân: Mescit/cami, okul/suffa ve pazar

Mescitler, bir mektep ve okul işlevini görmüştür. Nitekim medeniyetimizin inşacısı, Hz. Peygamber (s.a.s.), hicretten sonra Medine’de, öncelikle üç yeri hazır hâle getirmiştir. Mescit, okul ve (Müslümanlara ait) pazar. Ashab-ı suffa denilen sahabilerden bazı kimseler, sadece ilim tahsili için, birçok zorluklara katlanarak Peygamber Mescidi’nin etrafındaki hücrelerde/odalarda eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Allah’ın Elçisi (s.a.s.), kadınların eğitim ve soru(n)ları için bir gün ayırmış, böylece onların yetiştirilmesinin önemine dikkat çekmiştir.

“Ebu Said’den rivayet edildiğine göre; bir kadın Allah Rasulü’ne gelerek şöyle bir istekte bulundu: “Ya Rasulallah! Senin sözlerinden

hep erkekler faydalıyor. Bize de özel bir gün belirlesen, o gün sana gelsek de Allah’ın sana öğrettiklerinden bize de öğretsen.” Allah Rasulü “Şu gün şu mekânda toplanın.” buyurdu. Bunun üzerine kadınlar toplandılar. Allah Rasulü geldi ve onlara Allah’ın kendisine öğrettiklerinden öğretti.” (Buhari, l’tisam, 9.)

Mabetlerin gülleri: Kadınlar ve çocuklar

Kadınlar gibi, çocukların da mescitlerde bulunmasını teşvik eden Hz. Peygamber (s.a.s.), onların varlığını hiçbir zaman eleştirmemiş ve engellememiştir. Çocuk sesleri ve ağlamaları, Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) için, hayatın doğal bir hâli olarak görülmüştür. O, bu konudaki tavrını şu şekilde ortaya koymuştur:

“Uzun uzun kıldırma isteğiyle namaza başlıyorum ki o esnada bir çocuk ağlaması işitiyorum. Annesinin onun ağlamasından dolayı sıkıntıya düşeceğini bildiğimden namazı kısa tutuyorum.” (Buhari, Ezan, 65.)

Hz. Peygamber nezdinde, çocuk sesleri, gülme ve ağlamaları, hiçbir zaman ibadetin/namazın huşusunu bozan durumlar olarak algılanmamıştır. Bu gibi hususlar, ikaz konuları olmamıştır.

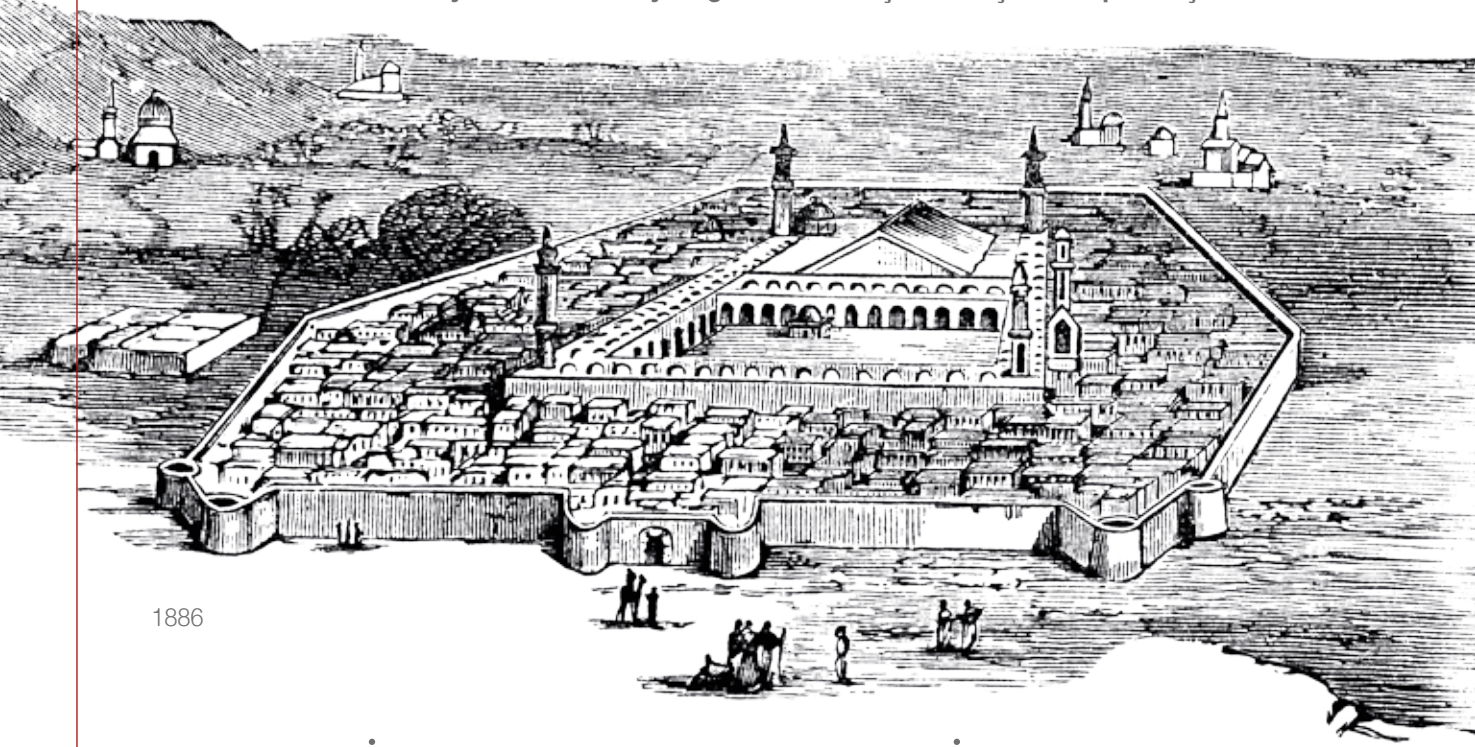
Mescitlerin imarı, kadar temizlik ve bakımları da, bir o kadar önemli ve eciri olan hususlardır. Nitekim mutluluk asrında yaşananlar, bunu bariş bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Asr-ı saadet’te Mescidi Nebevi’yi devamlı olarak süpüren zenci bir kadın vardı. Bir ara Rasulüllah (s.a.s.) onu görmedi. Merak ederek sordu. Sahabiler “öldü” dediler. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.s.); “Bana haber vermeniz gerekmez miydi?” diye buyurdular.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), bu durumdan hoşlanmadı ve “Bana kabrini gösterin” diye buyurdular. Sahabe ona kadının kabrini gösterdi ve kadının kabri üzerine cenaze namazı kıldı ve dua etti.” (Buhari, Salât, 72, Cenaiz, 66.) ■

Hız. Peygamber Medine'yi teşrif edince ilk eylem olarak Mescid-i Nebevi'yi inşa etmiştir. Burası bundan böyle şehrin fiziksel yapısının ve şehirde yaşanan hayat tarzının merkezi hâline gelmiştir. Medine'de kenar semtler şehir ile bütünleştirilerek Mescid-i Nebevi'ye herkesin kolay ve güvenilir bir biçimde erişmesi saplanmıştır.

1886

İSLAM MEDENİYET TASAVVURUNDA ŞEHİR: MEDİNE

Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN

İslam medeniyetinde kaynaklara bakıldığı zaman peygamberlerin şehirlere geldiği ve ilahî tebliği burarlarda yaptığı görülüyor. Çünkü şehirler ilahî tebliğin anlaşılması ve eylemlerle hayata geçirilmesi için en elverişli ortamlardır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Müslümanların şehirli bir toplum meydana getir-

mesi hükmü bulunmakta şehirlerin de İslam medeniyet tasavvurunun ölçülerine göre güzel, emin ve güvenilir olması emredilmektedir. Hz. Peygamber şehirlerin mamur bir hâle getirilmesini beyan buyurmuş, zor dahi olsa insan için şehir hayatının daha hayırlı olduğunu tebliğ eylemiştir. Kitabın ve sünnetin bu beyanları doğrultusunda

şehirle ilgili ilk eylemi Medine'de gerçekleştirdiğini görüyoruz. Kendileri hicreti müteakip bu şehri teşrif ettiklerinde buraya güzel bir ad verilmesini tavsiye buyurmuşlardır. Ayrıca Kur'an'da bu şehre verilen Medine adı özel isim olarak da zikredilmiştir. Hicretten önce Medine halkı hiçbir zorlama olmadan İslam'ı benimsemiş ve bu

sebeple bu beldeye Kur'an ile fet-hedilmiş şehir unvanı verilmiştir. Bu benimseme sonucu oluşan sosyal mutabakat üzerine Medineli Müslümanlar Mekke'de ağır baskılar altında yaşayan Müslümanları kendi beldelerine davet etmişler ve onları koruyacaklarına dair söz vermişlerdir. Hz. Peygamber Medine'yi teşrif edince ilk eylem olarak Mescid-i Nebevi'yi inşa etmiştir. Burası bundan böyle şehrin fiziksel yapısının ve şehirde yaşanan hayat tarzının merkezi hâline gelmiştir. Medine'de kenar semtler şehir ile bütünleştirilerek Mescid-i Nebevi'ye herkesin kolay ve güvenilir bir biçimde erişmesi saplanmıştır. Bu mescitte ibadet, eğitim öğretim, adalet, idare ve diğer toplumsal işlevler yerine getirildiği gibi Beytü'l-Mal için de bir oda tahsis edilmiştir. Zamanla Medine şehri büyüyüp genişledikçe ihtiyaç duyulan yerlere yeni mescitler de inşa edilmiştir.

Medine'de hicretin getirdiği sorunlar ele alınarak çözülmüş ve toplumun bütün kesimlerinin yer aldığı bir toplumsal mutabakat oluşturulmuştur. Medine vesikası denilen bu anlaşmanın merkezinde Hz. Peygamber yer almakta ve onun kişiliği etrafında tüm unsurların katıldığı bir beraberlik ve varoluş ortaya konulmaktadır. Bu cümleden olarak yine emirleri doğrultusunda Medine'de şehir için idari teşkilat kurulmuş, bunlardan Hisbe teşkilatı iyiliği emreden kötülüğü meneden bir işlev üstlenmiş, Şurta teşkilatı da emniyet ve asayişini temin etmiştir. Medine'de yeni inşa edilmekte olan hayat tarzının bir başka boyutu olan çarşının yerini Hz. Peygamber bizzat belirlemiş ve bu mahallin işleviyle ilgili kuralları yine kendisi

vazetmiştir. Hayatın reddedilmez bir realitesi olan ölüm hadisesi için Hz. Peygamber bir mezarlık yeri de tespit etmiştir. Kendileri Medine'ye geldiklerinde bu şehirde taştan yapılmış üç katlı evler mevcut idi. Bu evler sağlam ve güvenilir yapıları ile kale olarak kullanılabilirdikleri gibi şehrin fiziksel yapısında da önemli ve belirleyici öğelerdi. Hz. Peygamber bunların korunmasını istemiş ve bu yoldaki müsaade daha sonra yenilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Böylece Medine'de hem fiziksel hem de yaşanan hayat tarzı itibarıyla mescit merkezli bir realite oluşmuştur. Bu reel hayat mekân ve değerler olarak tüm toplumsal ve bireysel işlevlerde ve eylemlerde görünür ve algılanır hâle gelmiştir. Böylece İslam medeniyet tasavvuruna göre inanılan değerler sistemi yaşanan hayata yansımış eylemlerde görünür ve deneyimlerde gerçekleşir hale gelmiştir.

Hz. Peygamberin vefatından sonra Medine'nin fiziksel yapısını ve oradaki hayata dikkatle bakanlar orada çok özgün bir biçimin ve hayat tarzının gerçekleştiğini gördüler. Bu bilime ve hayat tarzına İslam medeniyet tasavvuru Medine örfü adını vermiştir. İslam medeniyet tasavvuruna müntesip toplumlar Medine örfüne yaşayan ve yaşatılan sünneti olarak bakmışlar ve buna özel bir önem vererek kendi mekân ve hayat tarzlarını buna göre bir üslup kazandırmaya çalışmışlardır. İslam toplumları tarafından daha sonra kurulan veya dönüştürülen şehirlerde Medine örfü modelinin gerçekleştirilmesi esas alınmıştır.

Bu açıklamalarda sözü geçen hu-

suları kısaca özetlersek şunları tespit edebiliyoruz. Yeni kurulan veya İslam toplumları tarafından dönüştürülen şehirlere güzel bir isim verilmelidir. İslam medeniyeti kendine ait bir şehri güzel bir isim ile yeni bir hayata başlatıyor. Buna şehrin fethi diyoruz. İkinci husus şudur; bir şehirde mukim olan inşalar kendilerini bu şehrin sahibi saymamalı, bu şehre iltica etmek zorunda kalan diğer kimselere de merhamet ve hizmet nazarıyla yaklaşmalıdır. Böylece İslam medeniyeti şehirlinin ortaya çıkabilecek egoizmine de imkân tanımamış oluyor. Yeni nüfusun gelmesiyle ortaya çıkması muhakkak olan meseleler ise bütün toplumsal kesimlerin varlığını kabul eden ortak bir mutabakat ile çözülmelidir. Her şehir kendi hayatı ortak mutabakat esaslarını bir örf olarak tespit etmeli ve gerçekleştirmelidir. İslam şehirleri cami merkezli şehirlerdir bu özellikle Osmanlı uygulamasında külliye merkezli şehre dönüşmüş mescitteki tüm toplumsal işlevler külliye bütünlüğü içinde yer alan ve birbirleriyle ahenk içinde çalışan farklı mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Külliye'nin ana ve hâkim ögesi ise hiç şüphesiz camiidir. İslam şehrinin bir başka özelliği idari örgütlenmesidir. Bu örgütlenme içinde iyiliği emir ve kötülüğü nehyeden teşkilatın ayrı bir önemi vardır. Modern toplumda ne yazık ki böyle bir teşkilatın varlığı bireysel özgürlüğe diğer bir deyişle egonun hakimiyetine aykırı görülmektedir. Şehrin diğer bir özelliği de çarşının yeri ve bundan daha önemlisi işleyiş kurallarıdır. Zira iktisadi faaliyet toplumda belli sınırlar içerisinde tutulmazsa kendi gücünü ve önemini aşan bir mertebeye yükselmektedir. İslam

medeniyeti yine Hz. Peygamber'in emriyle mezarlığı yeni hayatın reddedilmez realitesi olan ölümü, şehir mekânının içinde hatırlatıcı ve ibret alınması gereken bir unsur olarak görmüştür. İslam şehrinde işlevi olan ve şehre nitelik katan tarihi eserlerin İslam medeniyetinin temel umdelerine riayet eder bir şekilde korunması da gerekmektedir. Bunlar Hz. Peygamber'in Medine şehrinde bizzat gerçekleştirdiği ve o dönemden sonra da İslam toplumlarınca uygulanması gereken ana kurallardır.

Yukarıda sözü edilen Medine örfü

modeli beşeriyetin tarım tolu mu evresinde İslam medeniyet tasavvuruna müntesip toplumlar tarafından şehirlerde başarıyla uygulanmış ve İslam medeniyetinin ana umdelerine riayet edilerek yerel şartlara göre yorumlanmış neticede zengin bir şehir külliyesi ortaya çıkmıştır. Bu sürecin sanayi devriminin İslam medeniyetinin hakim olduğu coğrafyalara nüfuz ve etki etmesine kadar başarıyla ve canlı bir şekilde devam ettiğini biliyoruz. Batı dünyasında ortaya çıkan sanayi devrimi ve onun hayat kaynağı olan kapitalist zihniyet

İslam coğrafyalarına girip buradaki hayatı kendi sınır tanımaz egoizmiyle zorladığı zaman Medine örfüne dayalı İslam şehirlerinin önce fiziksel düzlemde sonra hayat tarzı itibarıyla yaralandığını ve bütünlüğünün bozulduğunu da görmekteyiz. İslam medeniyet tasavvuru kendi ana umdelerinden ciddi manada zarar görmeden günümüze kadar gelmekle birlikte sanayi devriminin ve kapitalist yaklaşımını dayattığı ve zorladığı biçimlere karşı kendi özüne dayanan yeni bir biçimler bütünü oluşturamamıştır. XX. yy'ın son çeyreğinde ise beşeriyet bilgi çağı denilen yeni bir dönemle karşılaşılıyor. Bu çağda geçerli olan üst değer sanayi devriminin üretim gücü yerine bilgi yani zihinsel üretim ve yeniliktir. Sanayi devrimi ve kapitalizm insanlara mekânsal zorlama ve hayat tarzı itibarıyla kısıtlama ve dayatmalar getirirken bilgi çağı toplumdan sadece bilgi ve yenilik üretimini bekliyor. Diğer bir deyişle bilgi çağının insanı küçük bir elektronik cihaz ile dünyaya bağlanmakta zihinsel ve duygusal üretimini yine bu cihaz üzerinden tüm insanlığa sunmaktadır. Burada mekânsal ve hayat tarzı itibarıyla herhangi bir icbar söz konusu değildir.

XXI. yy'ın başında İslam medeniyet tasavvuruna müntesip toplumlar kendi düşünsel ve duygusal büyük ve kutsal miraslarından yola çıkarak bilgi toplumunun imkan verdiği özgürlüklerden istifade ile yeni bir Medine örfü modeli meydana getirebilirler kanaatindeyiz. Bütün dünya, Müslüman olsun olmasın İslam toplumlarından bu yaşanabilir, insan dostu ve mümin şehirlerin inşasını ve burada sergilecek merhametli ve hikmetli hayatın tecellisini bekliyor. ■

Medine'de hem fiziksel hem de yaşanan hayat tarzı itibarıyla mescit merkezli bir realite oluşmuştur. Bu reel hayat mekân ve değerler olarak tüm toplumsal ve bireysel işlevlerde ve eylemlerde görünür ve algılanır hâle gelmiştir. Böylece İslam medeniyet tasavvuruna göre inanılan değerler sistemi yaşanan hayata yansımış eylemlerde görünür ve deneyimlerde gerçekleşir hale gelmiştir.

MABETTEN MEDENİYETE

Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR | Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Şehzade Camii

Dünyada pek çok farklı toplum biçimine ve onların medeniyetlerine rastlanılsa da büyük medeniyet kurmuş bütün milletlerin çıkış noktası kutsal bir mabedin bulunduğu şehirdir. Hakikaten yeryüzünde mabetsiz bir toplum bulmak mümkün değildir. Bu bağlamda her medeniyetin ruh kökünü yansıtan bir değerler manzumesi vardır. Bu yönüyle inanan, düşünen, imar eden ve yöneten insanın; bu motivlerine yön veren en önemli düzenleyici saik dindir

desek abartmış olmayız. (Korlaelçi, 1993: 35.) İlginç bir şekilde bütün dillerde mabetlerin “Tanrı’nın evi” anlamına gelmesi insanın fitratındaki, “özü arama serüveninin” ortaklığına işaret etmektedir. (Taşpınar, 2013.) Eliade’nin de vurguladığı gibi Antik Çağ’dan itibaren medeniyetlerin çoğunlukla mabet merkezli olarak inşa edildiği görülmektedir. (Eliade, 2003.)

Mabet terimi “ibadet edilen yer”, “ibadethane” ve “ibadete mahsus bina” anlamına gelir. Bir diğer ifa-

deyle bir dine bağlı olanların belli zamanlarda toplu olarak veya tek başlarına ibadet etmeleri için yapılmış özel mekânı ifade etmektedir. (Güç, 2003: 276.) Medeniyet kelimesinin lügat manası kentleşmek, şehre uymak, kentli gibi ince zarif olmak, özel manası ise bütün insanlar için lazım olan hayat şekli demektir. (Kutluer, DIA: 296.)

Medeni terimi üç ayrı anlamda günümüzde kullanılmaktadır. a) Gündelik dildeki “medenî insan” şeklinde görgülü olma, kendini kontrol

etme yeteneği olan değerler manzumesi sahibi kişiler için kullanılır. **b)** Gelişmiş toplumları gelişmeyenlerden ayırt etmek için kullanılır. Daha çok Batılı toplumları kast ederek kullanılan bu anlam insanlığın ulaştığı maddi birikim ve gelişmişliği ifade sadedinde kullanılır. **c)** Ortak özellikler gösteren sosyal gruplar veya bunların bütünü için kullanımı söz konusudur. (Görgün, 2003: 298.)

Günümüzde yapılan kazılarda bir medeniyete ilişkin bulguların başında mabetler gelmektedir. Örneğin Urfa'daki Göbeklitepe kazılarında insanlığın ilk mabetlerinden biri tespit edilmiştir. Demek ki insan imar etmeye ve medenileşmeye başladığı ilk anda aklına bir mabet inşa etmek gelmektedir. O mabet eliyle biz medeniyet sahiplerinin duygu, düşünce ve hareket sistemleri hakkında yorumlar yapabiliyoruz. (Ülken, 1953: 13.) Bu çalışmada mabedin medeniyetle girdiği etkileşimi genelden özele doğru ele almak amacındayız. Bu amacı gerçekleştiren modern bireyin mabetle ilişkisi/ilişkisizliği ve medeniyet iddiası hep aklımızda duracak şekilde sorunsallaştırılacaktır.

İnsanın imar sorumluluğu ve mabetler

“Sizi topraktan yaratan ve yeryüzüne yerleştirerek burayı kalkındırmakla görevlendiren O'dur.” (Hud, 11/61.) Bu ayet yeryüzünü müminler için secde edilen yer kılan Rab-bimizin aynı zamanda orayı imar etme görevini de insana verdiği-nin işaretidir. Bu ayetten hareketle İbn-i Haldun ünlü 'Umran' (İbn Haldun, 1989.) teorisini bir medeniyet kuramı olarak geliştirmiştir. Bu ayet bize en çok yaratılış gayemizi

hatırlatarak, yeryüzünde bir medeniyet kurma görevini de yüklemektedir. Bu da sadece mabet inşa etmekle değil aynı zamanda insanı medenileştirerek medeniyet kurmayı salık vermektedir. Mabetleri inşa etmenin yanında esas olanın onların eliyle insanı imar etmek olduğu anlaşılmalıdır. Çünkü insanın vicdanını, ruhunu ve gönlünü imar edemediği takdirde mabette de olsa gerçek bir medeniyet inşa etme imkânı yoktur. Sahte ve yanıltıcı hakikatlere ram olmuş bir medeniyet insanının sorumluluğunu kaldırmayacağı ve bu sorumluluğun mabedi imar edenler olarak müminlerin üzerinde olduğunu hatırlatmaktadır. Bu yüzden mabetle medeniyetin, laboratuvarla seccadenin, akılla vahyin, bilimle irfanın, deneyle keşfin, rüya ile gözlemin mezc olmasından gerçek medeniyet inşa edilebilir kıvama gelecektir.

Herkes bir anlamda bireysel medeniyetini inşa ederken kalbine müracaat etmek durumundadır. Vücutta kalp ile toplumsal yaşamda mabetlerin benzer roller gördüklerini söyleyebiliriz. Günde beş vakit ezanla kalbin bütün vücudun sağlıklı yürümesi için yürüttüğü faaliyetlere benzer şekilde Medine'yi medeniyete davet eden mabetlerde olduğu gibi.

İslam medeniyeti ve mabetler

Her dinin mutlaka bir mabet anlayışı vardır. Bu anlayış o dinin tanrıya, peygambere ve varlığa ilişkin ontolojik tutumlarını yansıtır bir felsefeye dayanır. İslam dininin diğer dinlerden mabet yönüyle ayrıldığı çok önemli noktalar olmakla birlikte bunlardan en kritik olanı İslam'da ibadetin sadece mabede bağlı olmadan uygun olan çarşı, pa-

zar, ev veya yeryüzünde temiz olan herhangi bir yerde yapılabilir olmasıdır. (Buhari, Şalât, 56, Teyemmüm, 1; Müslim, Mesacid, 3, 4.)

Hız. Peygamber Mekke'de yaklaşık 13 yıllık bir süreçte insanları iman merkezli bireysel Müslümanlık temelinde eğitirken, Medine'de durum farklı olmuştur. Medine'ye göç eden insanların en temel özelliği yanlarında taşıdıkları dünyevi malzemeleri değildi, birçoğu zor şartlar altında en az yükü yola çıkmak zorunda kalmışlardı. Ancak Medine'ye götürülen, inşa edilen bireysel Müslümanlık yanında sahip oldukları düzen anlayışları ve mesleki uzmanlıklarıydı. Bu medeni özelliklerini sisteme döküp ete kemiğe büründürmek için ilk yapmaları gereken şey ise mabet inşa etmektir. Zira sistemsiz, istisnasız, paylaşımsız ve takviye edici ruh motivasyonu olmadan insana ait yetenekler tek başına yeterli olmayacaktı. Onlar, Medineli yerli kardeşlerinin yardımıyla mabet merkezli ticari, hukuki, askerî ve siyasi bir sosyal tabaka oluşturarak medeniyet yürüyüşünün ilk sağlam hareketini başlatmışlardır. Bu yüzden medeniyete giden yolda ilk iş mabet inşa ederek toplamı görmek olmuştur.

Hız. Muhammed (s.a.s.), Muaz bin Cebel (r.a.)'i Yemen'e gönderirken ona ilk tembihlerinden biri de orada önce bir mescit inşa etmesidir. O da bu tavsiyeye uyarak halen ayakta olan Taiz'de bir mescit inşa etmiştir. Amr b. As tarafından fethedilen Mısır'da Hız. Ömer'in emriyle eski şehir yerine yeni bir merkez olarak Fustat'ı inşa ederek bir cami yapmıştır. Emeviler döneminin sembol eserleri hep camiler olmuş adeta camilerin verdiği ruhla

yeni medeniyet her bir köşeye taşınmıştır. Örneğin Şam Emeviye, Halep Emeviye ve Kudüs'teki Mescidi Aksa bunlardandır. Abbasi'ler döneminde bilhassa dine yeni giren Türkler için inşa edilen Samerra şehrindeki Ulu Camii aynı ruhun dışavurumudur. Yine Mısır'ın sembollerinden el-Ezher Üniversitesi tamamen cami etrafında oluşmuş bir mabet üniversitesidir. Selçukluların daha ilk başlardan itibaren örneğin Diyarbakır'da kurdukları devasa Ulu Cami vb. (Uğurluel, 2013.) Osmanlı'nın fethettiği beldelerde ilk iş olarak cami inşa etmesi mabet merkezli bir medeniyetin tarihte birbirini modelleyerek geliştiren izleridir.

Çağımızda medeniyete bilhassa İslam medeniyetine savaş açanlar ilk önce mabetleri yıkmaya başlamaktadırlar. Bosna, Şam ve Kabil vs. bunun örnekleriyle doludur. Mabet üzerinden bir medeniyete ruh veren yapılar hedef alınarak kökler silinmeye ve düşmanlığın zirvesi sergilenmeye çalışılmaktadır.

Mabetler ve Türk-İslam medeniyeti

Türk-İslam kültüründe mabetler hiçbir zaman tek boyutlu düşünülmemiş, aksine insanı toptan saran bir medeniyetin en temel yapı taşı olarak planlanmıştır. Külliye tarzında inşa edilen mabetlerle gündelik yaşam, hukuki düzen, eğitim sistemi ve akademya aynı mekânda cami etrafında şekillenerek âdeta mabedin rehberliğinde ve sükûnunda aynı zamanda bir medeniyet inşa edilmiştir. Bursa'daki Yeşil Cami ve etrafındaki imarethane iyi bir örnek olabilir. Ankara savaşından sonra Osmanlı yıkıldı denilirken bu cami görkemli bir şekilde inşa edi-

lerek halka tekrar yeni bir heyecan kazandırılmaya çalışılmıştır. Bir de caminin giriş bölümü devlet işlerine, iç kısım ibadete ayrılmış. Girişin üstünde ise padişahın ailesiyle kaldığı odalar, yanda aşhane, cami içinde medrese yapılmıştır. Bir medeniyet için temel olan şeyler bir mabette toplanmıştır. Halkın irfanının yanı sıra külliyeler, sosyal yardımlaşma müesseselerinin de yer

Çağımızda medeniyete bilhassa İslam medeniyetine savaş açanlar ilk önce mabetleri yıkmaya başlamaktadırlar. Bosna, Şam ve Kabil vs. bunun örnekleriyle doludur. Mabet üzerinden bir medeniyete ruh veren yapılar hedef alınarak kökler silinmeye ve düşmanlığın zirvesi sergilenmeye çalışılmaktadır.

aldığı büyük ve sistemli medeniyet pınarları olarak işlevler gördüğü bilinmektedir. Son zamanlarda benzer sosyal faaliyetlerin icra edilebileceği mabetlerin inşa edilmeye çalışılması da aynı ruhun devamı niteliğinde ve medeniyet köklerinin yeniden yeşermesinden başka bir şey değildir. Aslında bu kültürün ilham aldığı uygulama Medine'de Hz. Peygamber eliyle inşa edilen ve

pek çok faaliyetin bizzat yürütüldüğü Mescid-i Nebevi'dir. Benzer şekilde Mevlana metaforuyla pergelin sabit ayağı mabet etrafında yerleşirken gündelik ihtiyaçlar, siyasal anlayışlar, hukuki problemler ve eğitim kurumları onun çevresinde ana eksenden ayrılmadan vücut bulmaya başlamış ve asırlarca bu model geliştirilerek Anadolu'daki pek çok medrese ve külliye de devam ettirilmiştir.

Denilebilir ki bir medeniyetin ayak izini sürmeye mabetler üzerinden başlanabilir. Çünkü insanlar kendilerinde olan maddi ve manevi güzellikleri en ölümsüz yerde sergilemek isterler. Bu yüzden mabetlerde yaratıcısına yaklaşmaya çalışan insanlar yüreğinden zihnine, zihninden ellerine, ellerinden de taş, ağaca, cama, seramiğe medeniyet işlemişlerdir. (Akçayılmaz, 2009.) Eğer bu medeniyet İslam medeniyeti ise mimaride ilk önce yapının bizatihi kendisi ön planda değildir. Bunun yerine ilk önce insan ruhunu okşayan ve ona derinlik kazandıran âdeta teskin ve mizan veren hâliyle kendini inşa eden akli nazara verir. Bu âdeta İslam medeniyetine kazınan kendisini değil ancak yaratana ve bu yaratana verdiği akli mükemmel kullanan sanatkar yoluyla yine Rabbi hatırlatan bir tavırla mimari inşa edilmiştir. Bu incelik bizim medeniyetimizin mabetleri olan Selimiye'den Süleymaniye'ye, Mihrimah Sultan'dan Yenicami'ye kadar ecdat mabetlerinin hemen tamamında görülebilecek bir estetik bakıştır. Ayrıca bu camilerde günümüzde bile etrafındaki evlerin daha mütevazı yapılışı mabetleri daha heybetli bir şekilde Allah'ı hatırlatırçasına nazara verilmesi amaçlıdır.

Bir milletin zihinsel haritasını, inançlarını, hayat felsefesini ve varlığa yüklediği manayı anlamak için onların inşa ettiği şehirlere bakmak gerekmektedir. Çünkü medeniyetler önce şehirlerde vücut bulur, ifade edildiği üzere medeniyet kavramı bile şehri çağırıştır anlama sahiptir. Hatta günümüzde medeniyet yerine zaman zaman kullanılan “uygarlık” kelimesi de şehirli Türklerle izafeten Uygurlar’dan mülhem kabul edilmektedir. Ruh güzelliği ve estetik algısı kemale ermeyen insanların inşa ettiği gecekondum-su mabetlerin son zamanlarda hızla yerlerini yeni mabetlere bıraktığını görmek de gelecek adına ümit vericidir. Aslında o muhteşem mabet medeniyetini kurmuş bir milletin ahfadı olarak, ülkemizin göç sonrası şehirleşen nüfusunun ilk önce kendi ihtiyaçları ve benlik algısı istikametinde inşa ettiği gecekondum benzeri mabetlerin, gelişen ve eğitim düzeyi artarak İslamlaşan insanımızın medenileşmesi sonucu mabet algısı ve ihtiyacı da değişmiştir. Bir süreç olarak medeniyetimizi yansıtacak türden ince estetiği ve duyguyu verecek mabetlerin gelişerek yapılacağı beklentimiz arasındadır.

Bir anlamda mabetle ortaya konan mimari ruh anlayışı inançların dışı durumudur. Genellikle mabetlerdeki estetik, sadelik ve insanı kavrayan ruhla medeniyetimizdeki yükselişlerin paralel gittiğini de vurgulamak gerekir. Tanpınar’ın Beş Şehir eserindeki değindiği şehirlerin tamamında camiler ana figür olması yanında, onun ifadesiyle bir “ruh medeniyeti”, bir “iç âlem medeniyeti” olan Osmanlı Devleti’nde, medeniyetin göstergesi olarak şehir mimarisi başta olmak üzere her sahada tevhidin yansımaları ve ibadetin bireye kazandırdığı dış ruhun yansımaları görülmektedir. Çünkü

insanın inancı, idrakinin kendisine yansıttığı hakikat üzerinden inşa edilir. Oysa çağımızda adeta insani benliği dışı vuran, insana korku ve güvensizliği aynı anda telkin eden, insan kibrinin dışavurum olarak devasa gökdelenler kendilerini öne çıkararak medeniyet algılarının da bencil ve sadece kendi kapitalist anlayışın sonucu olarak kar amaçlı şekillendiğini gösterir niteliktedir.

İslam mabetlerinde kubbe sistemi bir yönüyle medeniyet algımızdaki inceliği de ortaya çıkarır. Öyle ki kubbedeki ince ruh, İslam medeniyetinde yuvarlaklık, daraltmama, sınırlandırmama ve çerçeve içine almadan Hakk’ın sanatının sonsuzluğa açıldığına işaret eder. Oysa Batı orjinli medeniyet mimaride kare şekli daha çok ve belirgin bir şekilde kullanma eğilimindedir. Bu durumda metafiziği zayıf veya kabul edilmeyen, sınırları cismani varlıkla kaim ve tahayyülün de dört köşe içerisinde düşünüldüğü bir medeniyet algısını işaret eder. Bizde bu bir yönüyle tevhidin bir yansıması olarak bütün varlığı bir bütün içinde görmenin medeniyet diliyle mimariye aktarılmasıdır. Bu gerçekten hareketle İslam mimarisinde kubbe, şekil olarak sonsuzdan birliğe yükselişi sembolize eder.

Medine ve medeniyet

Medine şehir demektir, bu yönüyle “medeniyet” kavramı şehirle yakından ilgilidir. Ancak “şehir” kavramı aynı zamanda Müslüman toplumun en temel belirleyici özelliklerinden biridir. Bu yönüyle İslam şehri, sadece mimariyle ilgili bir medeniyet değil Müslüman şahsiyetinin içinde inşa edildiği bir toplumsal yapıya işaret etmektedir.

Medeniyet iddiasına sahip olmak aynı zamanda mekânın imanımızdan kökünü alan bir ruha ihtiyaç

duymasıyla ilgilidir. Son yıllarda Müslümanlar Yahya Kemal’in ezansız semtler dediği mekânlar inşa etmeye başladılar. Ezanlar okunuyor ancak medeniyeti kuracak neslin Yahya Kemal’in, “Biz ki minareler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyüdük” derken ki mekâna sinen ruha uzak kaldığı düşünülmektedir. Mabetlerin/minarelerin kaybolduğu ve adeta saklanacak yer aradığı medeni şehirlerin medeniyet iddiası içi zor doldurulur bir iddiadır. Mabetin şehre/medeniyete/ruhlara damga vurmadığı mekânda yaşayan nesillerin ileride çoraklaşma ihtimali çok yüksektir. Zira insan görerek, duyarak, konuşarak ve hissederek karakterini inşa etmektedir. Mabetlerin medeniyet serüveni bir yönüyle toprağın imana getirilmesi serüvenidir. Oysa büyük metropollerde gökdelenler arasında saklanan mabetlerin durumu orada yaşayan insanın dini anlamda ruh halini yansıtır özelliktedir.

Eskiden mahallelerde küçük mesitler inşa edilirken, merkezde bütün ihtişamıyla şehre yol veren, renk veren ve sembol değer katan camiler inşa edilirdi. O büyük camiler etrafında şekillenen hayat bireylerin her türlü ilişki ve sosyalleşmelerine imkân verirdi. Topçu’nun “Öyle şehirler var ki, içerisinde her adımda bir mabet yapsanız, o yine mabetsizdir.” (Topçu, 1997: 324.) sözü aslında bize, içinde yaşama-ya çalışan insanları yalnızlaştıran, kendi benliğinden uzaklaştıran, yabancılaştırıcı ruh atmosferi içinde mekânsızlaştıran, neşvesiz ve heyecansız büyük şehirleri hatırlatmaktadır. Her şeye rağmen, insandaki idealsizlik, isteksizlik ve ruhsuzluğu aşacak kalıp ve damarın bulunabileceği yer, metropol de olsa bir anlamda insanın medenileşeceği yer olan mabetlerdir. Bu mabetler eliyle medenileşen insan ancak

gerçek ve alternatif bir medeniyet kurabilir.

Mabet ve modern zaman medeniyeti

Modern zamanlarda mabetle medeniyet iki ayrı anlam dünyasına işaret eder olmuştur. Oysa insanlık için iki temel yaratılış ilkesi ve yönü olan madde ve mana yönü gibi mabetle medeniyet birbirine muhtaç ve tamamlayıcı unsurlardır. Ne zaman ki medeniyetin temel ilkeleri mabet ve onun temsil ettiği duygu/kalp ve vicdan mekanizmalarını hor görmüş, insana kattığı irfanı hafife almış ve âdeta onun yok oluşu için sevinç naraları atılır hâle gelinmiş, işte o zaman medeniyet de “tek dişi kalmış canavara” dönüşmeye başlamıştır. Elbette bu ikisinin farklı kaynak ve fonksiyonları vardır ancak bunlar kaynak, değer, amaç ve sonuçlarıyla birbirinden ayrıldığında kâinat ve insan adeta iki parçalı bir bölünme yaşayacaktır. Mabedin içinden bilgi, hikmet ve bilim dışarı atıldığında mabet kuru bir ritüel merkezi hâline gelir ve medeniyeti de kaybeder. Aynı şekilde irfan, içe bakış, vicdan ve kulluk şuuru medeniyetin ötelenmiş/gerek duyulmayan metafizik unsurları olarak değersiz kabul edilirse mabetle birlikte medeniyet özü/aslı iskalama sorunuyla baş başa kalacaktır.

Mabetler günümüz modern medeniyetine/insanına ne vaat eder?

Toplumsal hafızanın sürekli tanığı olarak mabetler, medeniyetin temelinde yatan en önemli saik olan dinin aracı kurumlarıdır. Öyleyse medeniyetin temelinde Medine varken, Medine'nin temelinde de din vardır. Hafızanın diri tanıkları olarak mabetler topluma bir güven duygusu kazandırdığı gibi zaman zaman kendi tarihsel ve kültürel

kimliğindeki temel inanç, ruh ve aklın nasıl bir kimliğe dönüşerek kendi benliğini yansıttığını adeta insana sürekli hatırlatır.

Bireyselliğin her alanda arttığı, yaşam sisteminin insan gruplarını ayırttığı ve mümkün olduğunca küçük parçalara ayırdığı modern dünyada insan, ancak mabet etrafında bir topluluk oluşturması hâlinde yıkıcı ötekileştirmelerden, ağır yalnızlıktan, toplumsal destek-sizlikten, ruhi tatminsizlikten kurtulma imkânına sahip olacaktır.

Eğer bugün bir medeniyet krizinden bahsediliyorsa, bu krizle baş etmeye çalışan insanın en çok ihtiyaç duyduğu hasletlerin mabetlerin fonksiyonları üzerinden sağlaması mümkün görünmektedir.

Mabetler, insana sabitelerini hatırlatır/kazandırır.

Mabetler, toplumsal hayata insanı hazırlar.

Mabetler, toplumsal süreklilik ve mekânın merkeziliği üzerinden medeniyet çerçevesini belirler. Bir anlamda o, huzur ve sükûnun sağladığı hareketsizlikte engin derinliği yeşertir.

Mabetler, toplumsallaştırma işlevi görerek bireyin hayatına anlam katar.

Mabetler, yoluyla oluşturulan yakın mümin dost çevresi bireye güvenilir bir sosyal çevre imkânı sağlar.

Mabetler, inananları inanç temelli bir gaye etrafında toplayarak “biz olma” ve “bir gruba aidiyet” bilincinin kazanılmasına katkı sağlar.

Mabetler, insana sürekli bir şekilde itikat, ibadet, ahlak, sağlık, örf ve âdetler gibi pek çok alanda kimliğin sağlam temellerini hatırlatır.

Mabetler, dünyada sahip olunan her türlü değer “kubbede hoş bir seda” bırakılmadan sonra geçici olacağı ilkesini hatırlatır.

Mabetler, varlığıyla toplumu kolektif bir ruhta tutma, destekleme ve yaşatma yolunu öğretir/hatırlatır.

Mabetler, başta anne-baba olmak üzere yakın akraba ve dostlarla ilişkilerin yaygınlaşmasını hatırlatır/öğretir.

Mabetler, toplumsal hayata zarar verici, bireysel yaşamı büyük oranda tahrip edici kötü iş, çirkin davranış ve toplumsal vicdana sığmayan insana insan olduğunu hatırlatıcı hakikatlerin öğretilmesi/hatırlatıldığı mekânlardır.

Mabetler, narsist duyguları gemleyerek insanın kendisi dışında ihtiyaç sahibi pek çok varlık olduğunu ve kâinatta halife olarak insanın bu mesuliyeti taşıması gerektiğini hatırlatır.

Mabetler, toplumun, devletin ve milletin problemlerinin sıcağı sıcağına konuşulduğu ve hal yoluna koyulabilecek motivasyonu sağlayan mekânlardır.

Mabetler, bizatihi bedeninin hükümlerine son verip Yaratana yönelerek ibadet edip medenileşmeyi sağlayan mekânlardır.

En önemlisi mabetler ve onun temsil ettiği şear; 15 Temmuz gecesi olduğu gibi her türlü değerlerimize karşı girişilen ilkel bir saldırı anında medeniyet sembolü mabetlerden yükselen ezan ve salalarla halkın sahip olduğu demokrasi ve ulaştığı medeniyet seviyesi için canı pahasına sokağa koşması motivasyonu vermiş ve medeni insanın mabetle bütünlük hâline örnek olmuştur. ■

İSLAM ŞEHİRİ'NİN TEMEL NİTELİKLERİ

Doç. Dr. Kemal ÖZKURT | Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Bir yerleşim merkezi olarak şehir, İslam tarihi bakımından Kur'an-ı Kerim (İbrahim, 14/35; Sebe', 34/15.) ve hadis-i şeriflerden, Türk tarihi bakımından Hunlar gibi çok erken devirlerden beri bildiğimiz bir olgudur. (Mustafa Cezar, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul 1977, s. 8 vd.) Şehirler bizim kültürümüzde, özellikle İslam tarihi ile birlikte "Medine" ile olan bağlantısı dolayısıyla, medeniyetle yakından alakalı görülmüştür.

Bu anlamda İslam ve Türk kültürü bakımından göçebelik ve şehirliliğin eş zamanlı olarak yaşandığı, önceleri göçebe iken sonradan yerleşikliğe geçmedikleri hatırlanmalıdır. Zamanla göçebeliliğin terk edilip yerleşik hayatın tüm toplumlarca tercih edilmesi de bir diğer vakiydir.

Bir İslam şehrini, diğer inanç ve kültürlerin şehirlerinden ayıran temel özellikler nelerdir? Bir şehri İslami kılan şey nedir? Bu soruya net, sınırları kesin çizgilerle çizilmiş bir

cevabın verilmesinin zorluğunu kabul ile başlamak gerekmektedir. Afrika, Asya ve Avrupa'da farklı dil, ırk ve kültürlerle mensup çok sayıda topluluğun dini olan İslam'a inanan Müslümanların 1400 yıl boyunca kurdukları şehirlerin özelliklerini birkaç cümle ile ifade etmek kolay olmasa gerektir.

Şüphesiz İslam şehirlerinin tarih boyunca ana özellikleri takip edildiğinde ortaya bir tipoloji çıkmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalarda öne çıkan unsurlar olarak

İslam şehirleri, cami merkezli olarak tanımlanmaktadır. Yönetim merkezinin caminin yanında veya yakınında olmasına dikkat edilir. (Bu durumun, devlet merkezinde cami, hilafet/saltanat sarayı; illerde cami, vali, kadı vb. kullanımındaki bina şeklinde anlaşılması mümkündür. Yılmaz Can, İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı, Ankara 1995, s. 155-158.) Adalet, eğitime ilişkin yapılar ve pazar, bu yapılar organizasyonunun tamamlayıcı ögesidir.

Bütün İslam tarihi boyunca bu anlamda oluşan yapılar topluluğu, Hz. Peygamberin Mescid-i Nebevi merkezli olarak şekillendirdiği Medine-i Münevvere örnek alınarak yapıldığı ifade edilir.

Caminin şehrin merkezinde olması yaklaşımı, bazı durumlarda fizik anlamda tam ortada olmak, çevre-

sindeki bütün mahallelerin camiye dairevi olarak kuşatmaları ve ana yönlerde eşit mesafede olmaları anlamına gelmeyebilir. (Örneğin Küfe şehri ilk hâliyle bu tarz bir şehir yapısının örneğidir. Bu anlamda şehirlerin fizik yapıları ve gelişimi başka birçok etkenle birlikte coğrafi yapıyla da ilgilidir. Casim Avcı, "Küfe", DİA, Ankara 2002, c. 26, s. 339-342.) Buradaki merkez olma durumu öncelikle sosyal hayatın, insanın dünyasının merkezinde olmakla ilgilidir. İbadet mekânları olan camileri merkezde olan ve günde beş vakit ezanın okunduğu bir şehirde, hemen yakınındaki yönetim (sultan/vali) merkezinin sakinlerinin, eğitim ve ticaretle uğraşanların, hayatlarının her aşamasında ve günün her saatinde, düşünce ve davranışlarının merkezinde din olacaktır. Böylesi bir şehirde iyi şeyler yapmak daha kolay, kötülükler daha zor olacaktır.

İslam şehri, insan iradesini devre dışı bırakmamak şartıyla, harama giden yolların büyük ölçüde kapalı, doğal akışının helal ve mübah olana doğru olduğu yerleşimlerdir. İslam şehrinde şeytan her an sizinle kol kola değildir. Bir yerlerde saklıdır. Onu ancak ararsanız bulursunuz.

Camilerde olduğu gibi, İslam şehirlerinin önemli fiziki bileşenlerinden biri de pazarlardır. (Şehircilik açısından camilerin konumu bağlamında örnek bir şehir olarak Medine-i Münevvere için bkz. Can, age. 36-39.) İslam şehirlerinin alışveriş merkezleri, tüketimin âdeta bir tür ibadet gibi algılandığı veya alışveriş hastalığının tetikleyicisi olduğu merkezler değildir. Tarih boyunca bilinen bütün toplumların kendilerince çarşı, pazarları vardır. Ancak İslam şehirlerinin pazarları, fizik yapıla-

ıyla değil, işleyiş tarzı ve alışverişe konu olan malları ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Zira İslam toplumu, günlük hayatını sürdürmek için, ailesinin maiyetini temin için yaptığı çalışmayı ibadet saymaktadır. Bu satıcı esnaf için böyle olduğu gibi, alan müşteri için de böyledir. Böylece cami ile birlikte alış-veriş merkezleri de bir yönüyle ibadet mekânları olmaktadır.

İslam şehirlerini diğer şehirlerden ayıran en belirgin özelliklerden birinin de mimarinin insanı ezmemesi olduğu söylenebilir. İnşa edilen yapılar insani boyuttadır, insana tepeden bakmaz, adeta doğal çevreleri ve insanlarla orga-

nik bir bütün oluştururlar. Şehrin silüetine hâkim olan yapı camidir. Caminin dışında yine haşmet ve azamet sahibi olan yapılara bakıldığında devlet yöneticileri veya varlıklı kimselere ait yapılar değil, geniş halk kitlesinin kullanımında olan yapılar olduğu görülmektedir.

İslam şehirlerinde, mimari tür olarak rastlanan yapıları ana başlıklar hâlinde sıralarsak: başta her bakımdan şehrin merkezini teşkil eden camiler, yönetim binaları, kervansaray, han, medrese, imaret, hamam, çeşme, köprü, türbe, zaviye... gibi yapılardır. Bu yapılardan hiçbirisi bir şahıs veya gruba ait yapılar değildir. İlk bakışta daha dar

kitleye hitap eder gibi görünen türbeler de aslında toplumların ortak değerleri olan şahsiyetlere aittir. Yine varlıklı kimselerin kendi adlarına yaptırdıkları konutlar, son sırada yer almaktadır. Sultanların, hayırseverlerin yaptırdıkları camiler ve diğer hayır kurumlarının çoğu günümüze gelmişken, saray ve köşklarinin çok azı varlığını sürdürmektedir. Bu yönüyle şahıslara ait mimarinin arka planda olduğu bir şehir yapısı görülmektedir.

İslam şehirleri, içinde yaşayan veya kendine misafir olarak gelen insanların: din, akıl, onur, can ve mallarını korumaya yönelik kurum ve mimari yapıların bulun-

duğu yerleşimlerdir. Tek tek sayıldığında, bu mimari tür başka ülkede ve dönemlerde de var denebilecek bir durum söz konusu iken, bir şehirde bu yapıların oluşturduğu bütünden, ortaya emniyet ve güven çıkmaktadır. Zira mimari az sayıda insanın nasıl daha çok mal, mülk edineceğine değil, daha geniş kitleleri mutlu etmeye yönelik bir ameliye olarak görülmektedir.

İslam şehirleri hakkındaki bu tasvir, tarihi bir gerçeğin ifadesi olmakla birlikte, içinde bir miktar olması gerekeni, arzu edileni de barındırdığı bir gerçektir. (Turgut Cansever, Osmanlı Şehri, İstanbul 2010, s. 143 vd.)

Şüphesiz İslam tarihi boyunca inşa edilen her şehir burada anlatılan “İslam Şehri” nitelemesini hak edecek şekilde, bilinen özellikleri taşır hâlde değildir. Günün teknik şartlarında, maddi imkân ve topografyanın müsaade ettiği ölçüde kurulmuş, tipik bir İslam şehri temsil etme iddiası taşımayan şehirlerin sayısı hiç de az değildir.

Burada Kur’an-ı Kerim’de cennet tasvirlerinde bir mimariden söz edilirken, cehennemde sadece ateş, sıcak soğuk gibi azap çeşitlerine yer verilmesi anlamlıdır. Kapıları hariç tutulursa cehennemde mimari yoktur. Cennette bahsedilen köşkleri ve diğer yapıları, bir şekilde mimari çağrışımı dünya hayatımızdakilerle mukayese etmek sağlıklı olmayabilir. Ancak her şeye rağmen mimari bir türden bahsedilmesi anlamlıdır.

İslam şehirlerinde yaşayan insanların günlük hayatlarında günahsız bir toplum olduklarını iddia etmek mümkün değildir. Ancak bu toplumlar günahın mimarisini

inşa etmemişlerdir. Dinin alenen haram saydığı şeylerin veya insan onurunu rencide eden eylemlerin periyodik olarak işlendiği bir mimarileri yoktur. (Burada Romalıların Arenalarda yarışma ve eğlence adı altında insanlara yaptıkları eziyetler hatırlanabilir. Torill Christine Lindström, (2010) “The animals of the Arena: How and why Could Their Destruction and Death be Endured and Enjoyed?”, World Archaeology, 42: 2, 310-323.)

Öncelikle bir Müslümanın hayatının her aşamasında olduğu gibi sanatında ve mimarisinde de asıl olan tevhitir. Yani yapılan her şeyde nihai amaç Allah’ın rızasıdır. Bu anlayış yapılarıdaki mütevizilik başta olmak üzere birçok alanda kendini gösterir. İkinci konu şehir ve mimarlıkta insan fitratının gözetilmesidir.

Tevhidin bir yansıması olarak geniş anlamda mimaride kible vurgusu önemlidir. Camilerde kible duvarları genellikle en çok süslenen duvarlardır. Mezarlarda (türbelerin konumları da dâhil) yönelim, ölünün sağ omuzu üzerine yatırıldığında, yüzü kibleye bacak şekilde planlanır. Yine kamu ve konut mimarisinde tuvaletlerin kullanım esnasında, kullanıcının ön ve arka kısmının kibleye denk

gelmeyecek şekilde konumlanmasına dikkat edilir.

İslam şehirlerinde mimari yapıların, asıl fonksiyonlarının ötesinde önemli bir işlevleri daha vardır. Her yapı türü üzerinde barındırdığı kitabelerle, Kur’an ve sünnetin bir konu hakkındaki ifadeleri insanlara tebliğ edilmektedir. Böylece İslam sanatındaki tevhit anlayışı bir kez daha tezyinat aracılığı ile gerçekleşmektedir.

Bütün İslam şehirleri bakımından ciddi manada yaşanan tek tezdin türbeler konusu olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber’in mezarlar üzerine yapı yapmayı açıkça eleştirdiği bilinmesine rağmen, erken İslam döneminde ısrarla sakınılan bu yapı türü, ilk vahiyden yaklaşık 250 yıl sonra 862 yılında Abbasi halifesi Muntasır için annesi tarafından inşa edilmiştir. (https://archnet.org/sites/3831/media_contents/44544.) Türklerin İslamiyet’i kabulüyle önceki kültürlerinin de etkisiyle türbe inşa faaliyeti artmış bu türün şaheser örnekleri verilmiştir.

İslam şehirlerini birçok bakımdan ele almak mümkün olmakla birlikte iki ana başlıkta özetlemek mümkündür:

Öncelikle bir Müslümanın hayatının her aşamasında olduğu gibi sanatında ve mimarisinde de asıl olan tevhitir. Yani yapılan her şeyde nihai amaç Allah’ın rızasıdır. Bu anlayış yapılarıdaki mütevizilik başta olmak üzere birçok alanda kendini gösterir. İkinci konu şehir ve mimarlıkta insan fitratının gözetilmesidir. Mimaride insani ölçülerin korunması, insan hayatını kolaylaştıracak unsurların öne çıkarılması İslam şehirlerinin alame-tifarikası olarak görünmektedir. ■

ŞEHİR KURUCU OLARAK CAMİ

Lütfi BERGEN

Süleymaniye Camii

Türkiye’de ‘medeniyet’ kavramı konuşulduğunda “İslam medeniyeti cami merkezlidir.” ifadesine yer verilmektedir. Cami-devlet-toplum ilişkilerine yoğunlaşan metinlerde ise camilerin etrafına inşa edilen külliye-lerden bahsedilmektedir. Bu külliyelerde, medreseler (Râbi, Sâlis, Evvel, Sani, Tıp ve Darulhadis), bimarhane (hastane), daruzziyafe (aşevi), tabhane (misafirhane), hamam, kervansaray, kütüphane, şadırvan, ticarethaneler vs. bulunmaktadır. Camilerin, temel işlevi, Müslümanların cemaat hâlinde Allah’a yöneldikleri bir ibadet yeri, bir mabet olmasıdır. Ancak ‘cami-şehir-medeniyet’ ekseninde düşünce geliştirildiğinde buraya kadar anlatılan ve genelleştirilen meseleler giriftleşmektedir. Problem olarak gördüğümüz husus şudur: “Şehri ibadethane mi inşa etmektedir yoksa şehirler ibadethaneleri merkeze alan bir mimari anlayıştan, bir medeniyet kriterinden hareket ederek mi kurulmaktadır?” Bu soruya verilecek cevap Müslümanların son iki yüz yıllık ‘medeniyet krizini çözmeye dönük hamle olacaktır. Çünkü “Şehrin merkezinde cami bulunur.” tespitiyle “Şehir, cami etrafında kurulur ve örgütlenir.” tespitinin varacağı neticeler birbirinden farklıdır.

Hız. Peygamber’in (s.a.s.) Yesrib’e hicret ederek ‘Medine’ hâline getirdiği şehirde imarını gerçekleştirdiği ilk yapı-binanın ‘Mescid-i Nebevi’ olmasından hareket ederek ‘İslam şehri’ tasavvurunda merkezde ‘caminin yer alması tabii sayılmalıdır. Bununla birlikte Hız. Peygamber’in (s.a.s.) Yesrib’e hicretinin daha önce kurumları tamamlanmış, iç huzuru sağlanmış, sosyal

ihtiyaçları asgari ölçüde karşılamış bir ‘şehir=medine’ye yapıldığı ifade edilemeyecektir. Hız. Peygamber (s.a.s.) kavimleri arasında yaklaşık 120 yıldır savaş bulunan (Buas Harbi) bir beldeye hicret etmiştir. Dolayısıyla bu beldenin vasfı da henüz “şehir=medine” değildir. Diğer deyişle ‘hicret’ Yesrib’e yapılmış, fakat Peygamber’in zaman içindeki müdahaleleriyle belde ‘şehir’ yani ‘Medine’ye dönüştürülmüştür. Nitekim hicret sonrasında Hız. Peygamber’in ikamet edecek yeri hemen temin edemediği kaynaklarda yer almıştır: “Büyük bir kalabalık tarafından coşkuyla karşılanan Rasul-i Ekrem, kendisini evlerine davet eden kimseleri kırmamak için güzel bir usul buldu ve devesi Kasva’nın serbest bırakılmasını isteyerek onun çöktüğü yere en yakın eve ineceğini söyledi. Devenin, daha sonra Mescid-i Nebevi’nin yapıldığı boş bir arsaya çökmesi üzerine de en yakındaki evin sahibi Ebu Eyyub el-Ensari’nin misafiri oldu. Burada yedi ay kadar kaldıktan sonra mescidin bitişiğinde inşa edilen odalarına taşındı.” (Önkal, Ahmet, Hicret, DİA, c. 17, s. 461.)

Bu noktada anlatımına çalıştığımız teze göre İslam, ‘kurulu şehir’e gelmemiş, ‘şehir kurucu’ olarak gelmiştir. Meseleyi böyle ele almak Türk düşüncesinde günümüze dek sürdürülen ‘şehir teorileri’ açısından yeni bir yönelişe yol açabilecektir. Müslümanların tarihsel ve eski uygarlıkların kurduğu ‘kentlere yerleştiği fikrinden kopan bu yaklaşıma göre ‘Müslümanlar tarihe şehir kurucu olarak çıkar.’ Nitekim Hız. İbrahim’in de Hız. İsmail ile birlikte yükselttiği Kâbe etrafında bir şehrin oluşması da Müslümanların eseri sayılma-

lıdır. Hız. İsmail ve Hız. Hacer’in kendilerini Kâbe’ye (mabede) vakfetmeleri bu şehrin oluşmasında etken olmuştur. Bu şehir de ilk kez Hız. Âdem (a.s.) tarafından kurulmakla beraber zamanla Kâbe’nin yıkılması veya Müslümanların kalmaması nedeniyle ‘şehir’ niteliğini kaybetmiş olduğu halde Hız. İbrahim’in insanlığa gönderilmesiyle birlikte yeniden varlık kazanmıştır. Kur’an’da ‘Ümmül-kura’ olarak anılmak nedeniyle ‘Bütün şehirlerin anası’ sıfatını taşıyan ‘şehir’, onu inşa eden bir nüfusla (aile, ana-oğul ile) tekrar hayat kazanmıştır. XXI. yy. ve sonraki asırlarda zuhur edecek inanç ve ekonomi çatışmaları karşısında Müslümanlar bu kaynağa yani ‘şehir kurucu’ amele dönmek durumundadır. Hız. İsmail-Hacer’in ‘şehir kurucu’ ameli, şehir beldesine hicretle gerçekleştiği gibi, Hız. Peygamber’in ve ashabının da ‘şehir kurucu’ misyonları hicretle gerçekleşmiştir. Hicret, şehir tarihini, Müslüman topluluğun müstakil hayatını, ‘fazıl toplum’ halinde yaşamayı başlatmaktadır. Bu kapsamda ibadethanelerin salt mabet olarak ele alınamayacağı, cami-mescitlerin, içinde ibadet eden topluluğu şehir hayatının aktörlerine dönüştürdüğü göz ardı edilmemelidir.

Nitekim Çorum Müftüsü Dr. Ahmet Akın’ın bir makalesinde Hız. Peygamber’in mescidi Medine şehrinin metafizik merkezine yerleştirdiği ve ibadethane olan mescidin mescit olma dışında işlevler kazandığı hususuna işaret edilmiştir: “Mescid-i Nebevi, bir idare merkezi idi. Rasülullah (s.a.s.) Arap kabilelerinin heyetlerini burada kabul eder, onlara dinî konuları anlatır, tavsiyelerde bulunur, Müslümanların idari işlerine burada

bakardı. Aynı şekilde İslam'ın ilk dönemlerinde cami, kazai/adli işlerinin görüldüğü yerd. Rasulüallah halkın hukuki meselelerini orada çözerdi. Bu uygulama, müstakil mahkeme binaları yapıncaya kadar sürmüştür. Hutbede de dinî ve siyasi meseleleri halka anlatır, izah ederdi. Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sonra, gerek halifeler, gerekse şehirlerin valileri aynı uygulamayı sürdürmüşlerdi. Özellikle idareciler cuma günleri camide hem Müslümanlara namaz kıldırır, hem de iletilmesini istedikleri konuları halka duyuruyorlardı. Müzakere edilecek meseleler olursa, halkla görüşerek karara bağlarlardı.” (Akın, Ahmet, Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme, Hitit Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 15, sayı: 29, 195-196.)

Bu alıntıda da görüleceği üzere Hz. Peygamber (s.a.s.), ‘şehir kurucu’ olarak geldiği Yesrib’de mescide mahkeme ve idari merkez işlevi yüklemektedir. Bir şehir kurgusunda halkın kendi aralarında veya yöneticilerle yaşadığı problemleri günde beş vakit ve prosedürsüz olarak adliye götürebilmesi anlamına gelen bu uygulama, adaletin kısa zamanda tahakkuku neticesini doğurmuştur. Bilindiği üzere ilk peygamber olan Hz. Âdem (a.s.) de Habil-Kabil arasındaki ihtilafta ‘Hâkem’ statüsünde yer almıştır. Kur’an’da Hz. Davud (a.s.) ve Hz. Süleyman’ın (a.s.) da halklarının arasında ‘Hâkim’ statüsünde bulunduğu beyan edilmiştir. (Enbiya, 21/78.) Muhammed Hamidullah da Medine’de Yahudilerin kazai istiklallerini bir kenara bırakarak Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yani İslam Mahkemesi’ne müracaat ettiklerine dair bazı örneklerden bahsetmektedir. Bu gibi durumlarda “iki tara-

finda da Yahudi olduğu vakialarda ve keza sadece maznunun Yahudi olduğu durumlarda Hz. Peygamber (s.a.s.), Yahudi hukukunu tatbik ediyordu.” (Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, c. II, s. 181.)

Osmanlı döneminde inşa edilen külliyelerden bazılarında ‘mahkeme’ işlevi gören bölümlere rastlanması aynı geleneğin Türkler tarafından sürdürüldüğünü göstermektedir. Örneğin Fatih Sultan Mehmet’in sadrazamlarından Mahmut Paşa adına inşa edilen cami etrafındaki türbe, çifte hamam, han, medrese, imaret, sübyan mektebi, mahkeme ile bir ‘külliye’ oluşturmaktadır. Külliye caminin sonraki yıllarda eklentisi olarak yapılmıştır ve 1474’te tamamlanmıştır. Kemal Beydilli’nin Osmanlı’da İmamlar adlı eserinde vurgulandığı üzere “İmamlar kadılarının yerine getirmesi gereken birçok işte onların doğal yardımcılarıdır. Mahallenin düzeni, asayiş ve inzibatının sağlanması (...) hükümet emirlerinin duyurulması ve bunlara uygun davranılmasının temini imamlardan beklenmekteydi” (Beydilli, Kemal, Osmanlı’da İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü, s. 18.)

Osmanlı imamlarının kadı yardımcısı statülerinin yanında mahallelinin ileri gelenleriyle birlikte fırınlarda ekmeklerin kontrolü, esnafın yaptığı ihtikâr ve sahteliklerin önlenmesi gibi işler ve kurban derilerinin toplanması da bulunmaktadır. Mahalle imamları vakıf ve hayır sahiplerinin iştirakleriyle kurulan avarız vakıflarının topladığı meblağların mahalledeki hastalara-fakirlere, evlenecek muhtaçlara, cenazesi kalkacak müteveffanın yakınlarına dağıtılmasında da görev almışlardır. (Beydilli, age. s. 20.)

Ayrıca imamlar resmî soruşturmaların ve hazırlanan resmî belgelerin imza ve mühür sahipleri arasındadır. İmamların yönetim ağırlıklı konumu Tanzimat dönemine kadar değişmeden kalmıştır. İmamlar gassal, muallim, nikâh memuru, nüfus memuru, tapu memuru, vergi memuru ve askerlik şubesi memuru olarak istihdam edildiler. Buna göre vazifelerinin sadece din işleriyle kısıtlı olmadığı, genelde mahallenin yönetimiyle ilgili vazifelerinin daha ağırlıklı olduğu Kemal Beydilli tarafından ifade edilmiştir. (Beydilli, age. s. 20-21.) İmamlar bu vazifelerini ihmal ettiklerinde, yolsuzlukta bulduklarında, suistimal ettiklerinde cezalandırılmışlardı. Lofça kasabasına tabi Pelsinç köyünde dört beş senedir imamlık yapan Mehmet ile muhtar Hızır, askere gideceklerin kur’a ile tespitinde asker adaylarını gizlemek ve hayatta olanları ölmüş gibi göstermek gibi suçları işlediklerine dair şikâyet üzerine yapılan tahkikatta 160 kadar nüfusu gizlemiş oldukları meydana çıkınca üç sene sürgün cezasıyla tecziye edilmişlerdir. (Beydilli, age. s. 46.)

Hz. Peygamber’in ‘şehir=medine’ inşasının ikinci kurumu Yesrib’de ‘pazar kurma’ şeklindeki ekonomik müdahalesidir. Buna göre İslam şehirlerinin pazar-cami olarak çift merkezli olduğu söylenebilecektir. Ancak İslam, Müslümanların haftalık toplantısını “Ey iman edenler, cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ı zikretmeye koşun ve alış-verişi bırakın. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.” (Cuma, 62/9.) beyanıyla yapmaktadır. Dikkat edilirse ayette alışveriş ile namaz birlikte zikredilmiştir. Bu ayete binaen Müslümanların haftalık dinî

toplantılarıyla alışveriş (pazar) toplantıları aynı günde gerçekleşmektedir. İslam toplumlarında şehir (mahkemenin kurulduğu beldeye) inmek aynı zamanda 'pazara inmek' anlamına da gelmektedir. Kur'an bu namazın kılınmasından sonra ibadet için toplananların rızıklarını aramaları için yeryüzüne dağılmalarını emreder: "Namaz kılınıp (Cuma) yerine getirilince, yeryüzüne dağılın da Allah'ın bol nimetinden, geniş lütfundan (nasibinizi) arayın." (Cuma, 62/10.) Dolayısıyla camilerin etrafında oluşan külliyeleerin kervansaray, hamam, medrese, mahkeme, mektep gibi kurumlara teşkil edilmesi din-İslam'ın iktisadi-içtimai-idari bütünle (yani devlet-milletle) barışık olduğunu ima eder. Külliyeleerde mahkeme, ticaret için gelenlerin ihtilaflarını derhal çözmekte; hamam, temizlenme-arınma ihtiyacını karşılamakta, medreseler hâkimlerin gerek duyduğu içtihatları ve bilgiyi diri tutmakta; mektepler ise gençliği içtimai hayata hazırlamaktaydı. Kur'an, zekât ve ticaret

ehlini de 'rical-er-yiğit' kavramıyla vermektedir. (Nur, 24/37.) Görüleceği üzere bu modelde cami, gerek ekonomik hayatın işleyişinde ve gerekse adil bir toplumun inşa edilmesinde merkez-rol kazanmaktadır. İslam'ın camileri iktisadi ve adli/kazai modelin merkezine koyması camiye 'şehir kurucu' bir kuruma dönüştürmektedir. Hz. Peygamber'in bu iki temeli (ekonomi-adalet) cem eden cami modelinde doğacak sıkıntıları ise 'muahat=kardeşleştirme' ile aştığı da mutlaka ilave edilmelidir. Bu kapsamda "Bizi aldatan bizden değildir." (Müslim, İman 164, Fiten 16.) gibi rivayetler, Müslüman toplumda menfaat çatışmasının giderilmesi adına mutlak müdahale kapsamında ele alınmalıdır. Bu müdahalenin pratik yansıması olarak Osmanlı mahallesine, mahalleden kefil olmayı, yalan söyleyen, ahlaksızlık yapan, mesleği bulunmayan, avarız akçasını kasten ödemeyen ve bekâr kimseler giremezdi. Osmanlı, ticaret hayatında da ahilik ilkelerinin kriterlerini benimseyerek 'çirak

seçmiştir.' Buna göre Osmanlı şehrinde fert, mahalle teşkilatına 'ahlak-hukuk ve aile' değerleriyle, mesleki mensubiyetine ise ahi ilkeleriyle bağlanmak zorunda kalmaktaydı. Mahallede de, mesleki meşguliyeti nedeniyle bedestende de merkezde 'cami' yer almaktadır. Her iki alanda da ahlak ilkelerine göre hayatını idame etmek durumunda kalan fert, birbiriyle kenetlenmiş cemaatin tabii üyesi olmaktadır.

'Modern cami' düşüncesinde ise camiler 'şehir kurucu' olmadığı gibi 'birey' hâlinde davranan 'persona'nın imal edicisidir. Kentlerde, üniversite, AVM, metro istasyonları, sinema-tiyatro-gösteri salonları, stadyumlar, sivil toplum kuruluşları merkezde yer alırlar ve gerçek toplayıcı (cem eden) olarak işlev kazanır. 'Cemaat' varlığını dağıtan bu modele itiraz edemeyen 'cami' yayılan sekülerizme ve deizme de cevap verememektedir. Ancak aslında bu dağınıklık, 'şehir kurucu' dinin (İslam) insanlık için 'kurtuluş' olmasını geciktirmektedir. ■

FATİH CAMİİ VE HAFIZ PAŞA

Dursun GÜRLEK

Bir akşam kütüphanemdeki eski ciltleri karıştırırken Halil Ethem tarafından yazılan ve 1933 yılında “Kanaat Kütüphanesi” yayınları arasında çıkan “Camilerimiz” isimli kitap dikkatimi çekti. Yıpranmış sayfaları, sararmış resimleri içimde hasret ve hüznü duygularının belirmesine vesile oldu. Özellikle Azapkapı Camii'nin

hazin manzarası gözlerime ayrı bir azap verdi. Sokollu Mehmet Paşa'nın eseri olan bu tarihî mabedin içler acısı hâlini, göz yaşartıcı bir tablo şeklinde gösteriyordu.

Efendim, insanlar gibi mabetler de zaman zaman azap çekiyorlar; zulme uğruyorlar, nisyana terk ediliyorlar. Maruz kaldıkları felaketlerden dolayı feryat ve figan

ediyorlar. Fakat itiraf etmek gerekir ki, yeryüzünde Allah'ın evleri kabul edilen camiler, en büyük acıyı cemaatsiz kaldıkları zaman tadıyorlar. İstanbul camilerinin büyük bir bölümü, otuzlu kırklı yıllarda terk edilmişliğin ıstırabını olanca dramatik sahneleriyle yaşadılar. Örumcek bağlayan kubbeleriyle, ezan okunmayan minareleriyle, müezzinlerle şereflenmeyen şere-

feleriyle, mahzun kalpleri derinden derine yaraladılar.

Her ne ise, asıl söylemek istediğim husus, yukarıda da belirttiğim gibi, camiler esas özelliklerini ve güzelliklerini cemaat sayesinde gözler önüne seriyorlar. Kendilerine mahsus bir lisanla, bizim gerçek ziyaretimiz namaz kılan müminlerdir diyorlar. Öyle tahmin ediyorum ki, cemaati az olan camiler, beş vakitte tıklım tıklım dolan camilere âdeta imreniyorlar. Hele cemaatleri üç beş insanı geçmeyen meşitler, yalnızlık duygusunu tam anlamıyla yaşıyorlar. İstanbul'da öyle camiler var ki, meskûn

mahallerde bulunmadıkları, iş ve ticaret merkezlerinin aralarında kaldıkları için talihsizliklerine hayıflanıyorlar. Nasıl hayıflanmasınlar ki, buralarda beş vakit değil, genellikle iki vakit namaz kınıyor. Sabah, akşam ve yatsı namazlarında kapıları kapalı kalıyor.

Efendim, cihan hükümdarı Sultan II. Mehmet Han'ın yaptırdığı Fatih Camii, İstanbul'da cemaati en kalabalık olan mabetlerin başında geliyor. Bilindiği gibi Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra, şehrin ortasına, Havariyyun Kilisesi'nin kalıntıları üzerine, bir cami yaptırıyor ve bu mabet kendi adına izafe ediliyor. III. Mustafa zamanında meydana gelen korkunç deprem esnasında, Fatih Camii de, diğer birçok tarihî eserlerle birlikte yıkılıyor. Adı geçen hükümdar bugünkü Fatih Camii'ni yeniden yaptırıyor.

Söylemeye ne hacet, tatlı subaşı, her zaman kalabalık oluyor Fetih yadigârı olan bu cami de o muazzam külliyesiyle birlikte tam bir cazibe merkezi hâline geliyor. İlerleyen zamanla beraber Süleymaniye ve Fatih semtleri, "ulema semti" adını alıyor. Tabii ki Fatih'in şahsiyeti, ilim adamlarına duyduğu büyük sevgi ve saygı, bu konuda büyük bir rol oynuyor. Hayatının en büyük zevkini, ilim adamlarıyla bulunduğu sırada tadan Hazreti Padişah, devrin en büyük ve en meşhur ilim damlarını, edipleri ve şairleri, İran'dan, Turan'dan, Arabistan'dan, Türkistan'dan İstanbul'a davet ediyor. Zamanla bu şehir bir "darululum" (ilim yuvası) hâline geliyor. Kılıcıyla maddi anlamda fütühat yapan hükümdar, kalem erbabına gösterdiği olağanüstü ilgiyle de gönülleri fethediyor.

İşte bütün bu ilmî, edebî ve mi-

mari faaliyetlerin merkezini Fatih Camii teşkil ediyor, dolayısıyla mabet gece gündüz dolup boşalıyor. Peygamber müjdesine mazhar olan Fatih Sultan Mehmet Han'ın kerameti, bugün de, her saat, her dakika tezahür ediyor. Şehrin ortasına âdeta nur yağıyor. Sultan II. Mahmut devri âlimlerinden ve zariflerinden Arif Molla, işte bunun için, "Dört halifeden sonra ve vakt-i saadetten beri gelen Müslüman hükümdarları içinde Fatih kadar İslam milletine hizmet etmiş başka bir kimse görülmedi." diyerek önemli bir tespitte bulunuyor. Aynı zatın menakıpnamesinden öğrendiğimize göre Haremeyn-i Muhteremeyn'in kapı kethüdası olan Hacı Kamil Efendi de, "Ben Tunus'ta Zeytuniye, Mısır'da Ezher, Şam'da Emeviyye camilerini gördüm. İlim ve irfan yuvası olarak ve ruhani güzellik itibarıyla Ebu'l-Feth ve'l-Megazi Sultan Mehmet Han Hazretleri'nin camisinin başta geldiğine şahit oldum." diyor.

Fatih Camii'yle ilgili diğer bir menkıbe ise, kaynaklarda şöyle yer alıyor:

IV. Murat'ın sadaret kaymakamı ve sadrazamı Hafız Paşa, Fatih'te bir cami yaptırıyor. Bir gece rüyasında Fatih'i görüyor. Padişah, "Niçin benim camimin yanında başka bir cami yaptırıp cemaatimi aldın?" diye çıkışıyor ve boynunu vurduyor. Hafız Paşa sabahleyin ilk iş olarak rüyasını tabir ettiriyor. Ne garip bir tecellidir ki kısa bir süre sonra rüyası gerçekleşiyor. Hafız Paşa yetmiş gün sonra ölüyor. Gömülürken, mezarının kenarından düşen bir taş, Hafız Paşa'nın başını kılıç gibi kesiyor.

Siz hâlâ Fatih'in Camisi'ni ve türbesini ziyaret etmediniz mi? ■

Fazıl ACAR

PROF. DR. RECEP ŞENTÜRK: "Cami İslam toplumunun kalbidir."

Bu yıl Diyanet İşleri Başkanlığı, Camiler ve Din Görevlileri Haftası etkinliklerini "Cami, Şehir ve Medeniyet" teması çerçevesinde düzenliyor. İslam toplumunda caminin veya kadim ifadesiyle mescidin yeri ve önemi hakkında neler söylersiniz?

Hız. Peygamber (s.a.s.) Medine'de bir İslam toplumu inşa etmek istediğinde ilk yaptığı iş cami inşa etmek oldu. Bütün faaliyetler cami üzerinden yürütüldü. İlk dönemde cami hem devlet başkanlığı makamı, hem mahkeme hem okul hem toplanma alanı hem konferans salonu hem de ibadet mekânıydı. Bu işlevler o dönemde ayrılmamıştı hepsi bir mekânda yapılıyordu. Dolayısıyla İslam medeniyetinin ana kurumu camidir. Diğer kurumların hepsi camiden doğmuştur. Yani diğer kurumlar başta camilerin meydana getirdiği işlevlerin yavaş yavaş başka kurumlara devredilmesinden ibaret olarak görülebilir.

Cami İslam toplumunun kalbidir. Ecdadımız, camileri toplumun merkezine koymuştur. Şehir planlaması yapılırken merkeze cami onun yanına medrese onun yanına tekke onun yanına hastane onun yanına çarşı pazar şeklinde organize edilmiş, merkezde her zaman cami olmuştur ve camiler her zaman en yüksek en dikkat çekici en görkemli binalar olarak inşa edilmişlerdir. Ama bu modernite ile beraber cami toplumun merkezi olmaktan çıkıyor çünkü artık orada bir medeniyet dönüşümü yaşanıyor. Günümüzde artık camilerin yerini AVM'ler aldı, toplumun merkezi olma görevini artık AVM'ler üstleniyor. Yani hayatın çoğu orada geçiyor günümüzde. Bu da kapitalizmin hayatın merkezi hâline gelmesi ile

alakalı bir durum.

Medeniyetler sahip oldukları şehirlerde şekillenir ve gelişirler. Bu anlamda İslam Medeniyeti

Peygamber şehri Medine-i Münevvere'den neşet etmiş bir medeniyettir. Bize Medine-Medeniyet ilişkisi hakkında neler söylersiniz?

Medeniyet kelimesi İbn Haldun'a göre ümran ve ictimai-i beşerî kelimeleri ile müteradiftir. Bu açıdan bakıldığında medeniyet, toplum anlamına gelmiş oluyor. Toplumun bir sosyal bir de fiziki organizasyonu var, fiziki organizasyon şehir planlamasında kendini gösteriyor. Sosyal organizasyon ise o toplumdaki siyasi yapılanmada sosyal ve ekonomik yapılanmada kendisini ifade ediyor. Ama bu sosyal siyasi dinî yapılanma maddi ifadesini, fiziki ifadesini mimaride ve şehir planlamasında göstermiş oluyor. Şimdi Medine'ye baktığımızda orada bir kere mescit her şeyin merkezini teşkil ediyor ve Müslümanlar günde beş kere o merkezde toplanıyorlar. Bu bir millet meclisi görevi

“

Ecdadımız, camileri toplumun merkezine koymuştur. Şehir planlaması yapılırken merkeze cami onun yanına medrese onun yanına tekke onun yanına hastane onun yanına çarşı pazar şeklinde organize edilmiş ve camiler her zaman en yüksek en dikkat çekici en görkemli binalar olarak inşa edilmişlerdir.

”

görmüş oluyor. Toplumdaki kenetlenme ve iletişimi sağlıyor. Birlik beraberlik ve dayanışma duygusunu kuvvetlendiriyor. Ve bu direkt doğrudan iletişim mekanizması olarak işliyor ve Hz. Peygamber (s.a.s.) günde beş kere oraya toplanan o cemaati bir şekilde eğitiyor. Aralarında birlik beraberlik kardeşliği tesis etmiş oluyor ama mescit sadece Müslümanların merkezi değil aynı zamanda orada bulunan Yahudi Hristiyan putperestlerin de idare edildiği bir merkez. İşte bu yüzden ben peygamberimizin Medine'de kurmuş olduğu medeniyeti açık medeniyet olarak isimlendiriyorum. Sadece Müslümanları değil Müslüman olmayanları da yönetimi altında barındıran bir medeniyeti peygamberimiz orada inşa etmiş oluyor. Ama burada çok ilginç bir durum var. Peygamberimiz bir taraftan onların insan haklarını koruyor, din özgürlüğü

veriyor. Kendi dinlerini tatbik etme fırsatı veriyor, onlara bir özgürlük tanıyor. Peygamberimizden önce de bu imkân azınlıklara başka medeniyetler tarafından tanınıyordu ama Peygamberimiz burada bir devrim yapıyor bu hakları yazılı hukuk hâline getiriyor. Dolayısıyla Peygamberimizden sonra devlet başkanları yönetimler değişse bile bu yazılı hukuk hâline geldiği için herkes bunu uygulamak mecburiyetinde oluyor. Hz peygamber, İslam'ı bir açık medeniyet olarak tesis ediyor ve bunun hukuki temellerini Medine de kurmuş oluyor. Ancak burada dikkat etmemiz gereken bir husus var; Hz. Peygamber onlara yasal hakları ve din özgürlüğü veriyor bir taraftan da onların dinini tenkit ediyor. Hem Kur'an-ı Kerim'i eleştiriyor hem de Peygamberimiz eleştiriyor. Yahudilik ve Hristiyanlığın tahrif edilmiş olduğunu ve Peygamberimiz ile beraber nesh edildiğini peygamberimiz orada açıkça ifade ediyor. Burada İslam'ın diğer dinlere yaklaşımı ortaya çıkıyor. İslam hak dindir ama tek din değildir. Ve biz diğer dinlere baskı ile değil de tebliğ ile ulaşabiliriz. Onlara özgürlük tanımak onların dinlerini onayladığımız anlamına gelmez.

Müslümanlar Mekke ve Medine'den sonra Şam, Kufe, Kahire, Bağdat, İsfahan yüksek seviyede eğitim yapan medreseleri, kütüphaneleri ve mimarileri ile bu yeni medeniyetin dal budak salmasını sağlamışlardır. Daha sonraki yıllarda doğuda Buhara, Horasan, Semerkant, Samarra; batıda Kurtuba, Gırnata, Tuleytula İslam Medeniyetinin en yetkin şehirleri olarak temayüz etmişlerdir. İslam şehirleri dediğimizde hangi özellikleri ön plana çıkarmaktadır?

İslam şehri İslam'ın yaşandığı şehirdir. İslam şehrini birtakım fiziki özellikleri ile diğer şehirlerden ayırt etmek gerekirse caminin merkezde olduğu şehirdir. İslam'ın yaşanması ile caminin merkezde olması birbiri ile irtibatlı olan şeylerdir. Eğer kültürde, sosyal hayatta, dinî hayatta İslam merkezde ise cami de mutlaka merkezde olur. Orada İslam'ın yaşandığı,

merkeze konulmuş olan o hâkim abidevi cami yapısı ile tescil edilmiş olur. İstanbul'da bunun en güzel örneklerini görüyoruz. Ecdadımız Ayasofya'yı cami yapmışlar, oranın en büyük yapısı ve fethin bir sembolü; Süleymaniye'yi Sultanahmet'i inşa etmişler, dolayısıyla cami o mekânın İslam'ın hâkim olduğu bir mekân olduğu anlamına geliyor. İki tane İstanbul var, İstanbul'da ecdadın kurduğu bölgeler ile sonradan oluşan bölgeler arasında bu farkı bariz bir şekilde müşahede edebiliyoruz.

İslam medeniyet tasavvurunda mabet ve şehir, birbiriyle yakın ilişkisi olan, olması beklenen iki değer. Klasik dönemlerde şehir kendini mabedin çevresinde konumlandırır. Böylelikle hayatın merkezinde yer alan mescit, merkezin hayatını da dizayn eder. Modern şehir ise bu dikkatin uzağında parametrelerle oluşturuldu. Mabet, şehri oluşturan unsurlardan bir unsura dönüştü. Bu dönüşümden ve seküler hıralanmadan tedirgin olmalı mıyız?

Tabii ki tedirgin olmalıyız. Bu, şehirlerimizin kimliğini kaybettiği anlamına geliyor. "Artık şehirlerimiz bir İslam şehri hüviyeti taşıyor" anlamına geliyor, bu aynı zamanda sosyal bir dönüşümünde maddi bir ifadesi olarak görülmelidir. Demek ki toplumda böyle bir sosyal dönüşme var, kültürde böyle bir dönüşme var. Artık İslam hâkim bir unsur değil birçok unsur arasında bir unsur haline indirgenmiş demektir. Bakın

üç tane önemli İslam şehri var: Mekke, Medine, Kudüs. Bunların hepsi bir mabetle önem kazanmıştır. Bu da İslam medeniyetinin şehir anlayışında mabedin ne kadar önemli bir yeri olduğunu gösteriyor. Diğer İslam şehirlerimde âdeta Mekke, Medine, Kudüs modelini devam ettirmiş ihya etmişlerdir. Ama maalesef bu modernleşme Batılılaşma süreci içerisinde hayatın merkezi İslam olmaktan çıkıyor. Bu da caminin hayatın merkezinde olmasına mani oluyor. Hatta bırakın merkezinde olmayı çok kenarında bir yerde olduğunu üzümlere müşahede ediyoruz.

“

İçinde yaşanan mekânların insan üzerinde tesiri büyük. Biz yurt dışından Türkiye'ye öğrenci getirip onlara Türkiye'de program yapıyoruz. Ben onlara siz Türkiye'de hiçbir şey öğrenmeseniz, sadece Süleymaniye Camii'nde iki rekât namaz kılıp o ortamı görseniz bu bile size eğitim olarak yeter diyorum. Çünkü orada İslam'ın ihtişamını, medeniyetini, sanatını, mimarisini, gücünü görmüş oluyorsunuz.

”

”

Dindar insanlar bile camiye gitmeyip namazlarını evde kılabilirler. Türkiye öyle bir İslam ülkesi ki cuma namazında caminin önünde trafik tıkanıklığı yaşıyor. Bütün erkeklere cumanın farz olduğu bir ülkede caminin önünde trafik tıkanıklığı yaşıyor insanlar cuma namazını bile terk edebiliyorlarsa bu manidar ve üstünde çok ciddi düşünülmesi gereken bir durum.

Camilerin fiziki olarak varlığı ancak ve ancak içerideki aktivitelerle doldurulduğu zaman bir mana ifade eder. Caminin sadece mimari yapısının var olması ve insanların orayı müze gibi ziyaret etmesi bu bizim endişelenmemiz gereken bir durumdur.

İnsan ve mekân arasında canlılığını hiç kaybetmeyen bir etkileşim, iletişim var. İnsan şehri inşa ettiği kadar şehir de insanı inşa ediyor malumunuz. Modern şehrin getirdikleri ve götürdüklerine bu zaviyeden bakacak olursanız ilk olarak nelere dikkat çekmek istersiniz?

İçinde yaşanan mekânların insan üzerinde tesiri büyük. Biz yurt dışından Türkiye'ye öğrenci getirip onlara Türkiye'de program yapıyoruz. Ben onlara siz Türkiye'de hiçbir şey öğrenmeseniz, sadece Süleymaniye Camii'nde iki rekât namaz kılıp o ortamı görseniz bu bile size eğitim olarak yeter diyorum. Çünkü orada İslam'ın ihtişamını, medeniyetini, sanatını, mimarisini, gücünü görmüş oluyorsunuz. Çünkü bu insanlar yurt dışında hiçbir mimari özelliği olmayan daireden dönüştürülmüş yerlerde ibadet ediyorlar. Orada İslam'ın estetiğe ne kadar ehemmiyet verdiğini ne kadar güzel sanat ürettiğini göremeyebiliyorlar. Ama bunu geliştiğinde bu onun üzerinde çok ciddi bir tesir bir-

rakıyor. Bu mimari aynı zamanda bizim toplumsal hafızamızın kaydını teşkil ediyor.

Ecdadımızın cami mimarisinde bir sembolizm vardır, bizim mimarlarımız camiyi Kâbe modelinde inşa ediyorlar. Mesela cami kare şeklinde inşa edilir, kilseler dikdörtgendir. Çünkü Kâbe kare şeklindedir ve her cami Kâbe'nin bir şubesidir. Camilerin içine veya bahçesine zemzemi hatırlatsın diye su konulur. Mimar Sinan Tezkire-tü'l-bünyan isimli bir eseri var orda şöyle diyor: "Cami âlemdir, âlemi yansıtıyor, cami Kâbe'dir, Kâbe'yi yansıtıyor, cami cennettir, cenneti yansıtıyor, cami İslam'dır, İslam'ı yansıtıyor."

Maalesef modernleşme sürecinde değişen şeylerden bir tanesi de caminin sembolizmi. İslam'ın sembollerini taşıyan camiler yapılması konusunda mimarlarımızın dikkat etmesi iyi olur kanaatindeyim.

Camilere gitmek oralarda bulunmak aslında toplum için sosyal psikoloji açısından bir terapi işlevi görür. Oraya giren insan dinlenir ve bir maneviyat hisseder, ahireti ve dinî değerleri hatırlar, eski camilerimizin etrafında mezarlıklar var, mezarlıkların içinden geçerek gidiliyor, o mezarlık kişiye ölümü ahireti hatırlatıyor, orada önemli insanların kabirlerini görerek

onların miraslarını ve örnekliklerini hatırlamış oluyor ki bunlarda insanda müspet tesirler yapıyor. Beş vakit namaza gidip gelmek bir teneffüştür, ruhun bir teneffüsüdür. Böyle bir teneffüs Allah Teala tarafından insanlara zorunlu kılınmış bir teneffüştür. Kişi böyle bir teneffüs yapmadığında psikolojik olarak manen ve bedenlen yorulur. Maddî varlığıyla şehri İslamlaştıran cami, manevî fonksiyonuyla ruhu teskin eder.

Üç tane önemli İslam şehri var: Mekke, Medine, Kudüs. Bunların hepsi bir mabetle önem kazanmıştır. Bu da İslam medeniyetinin şehir anlayışında mabedin ne kadar önemli bir yeri olduğunu gösteriyor. Diğer İslam şehirlerimde âdetâ Mekke, Medine, Kudüs modelini devam ettirmiş ihya etmişlerdir. Ama maalesef bu modernleşme Batılılaşma süreci içerisinde hayatın merkezi İslam olmaktan çıkıyor.

Prof. Dr. Recep Şentürk 1964 Çankırı doğumlu. İstanbul İmam-Hatip Lisesi (1982) ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (1986) mezunu. 1987-88 yılları arasında araştırma amacıyla Mısır'a gitti. 1998'de ABD'de New York Columbia Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını tamamladı. 2003 yılında doçent, 2008 yılında profesör oldu. Uluslararası İbn Haldun Topluluğunda başkanlık görevlerini yürütmektedir. 10 Mart 2017 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından İbn Haldun Üniversitesi rektörlüğüne atandı.

Süper lüks malikânele-
rinde huzur ve rahatlarını
sürdürebilmek, servet-
lerine servet katabilmek
için yeryüzü kaynaklarını
tüketmeye ve bunun için
gerekirse ortalığı yangın
yerine çevirmeye kararlı
bir narsist ve nihilist
grubuyla yüz yüze bütün
yeryüzü insanlığı.

YALNIZ YILAN DOĞAR ZEHİRLİ YILANLARDAN

Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

Bilmem farkında mısınız? İslam dünyasına yönelik içeriden ve dışarıdan müthiş bir taarruz, saldırı, tecavüz ve karalama furyası aldı başını gidiyor. Özellikle kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi, hızlanması, internet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması bu saldırıların hacim ve etkisini de katlamış vaziyette. Süreğiden küresel kötülüklerin sırtına yükleneyeceği bir 'şamar oğlanı' aranıyordu ve bulundu: İslamîyet ve Müslümanlar. Soğuk Savaş Dönemi ve bilhassa da 9/11 terör saldırıları sonrasında fiili durum ne yazık ki böyle... Müslümanlar olarak biz de, tabir caizse, süt dökmüş kedi gibi köşeye sindik ve sağlı sollu yağın iftiralara, eleştiri oklarını savuşturmakla, suçlamaları reddetmekle meşgulüz. Savunmadayız, zihinsel ve bedensel enerjimizin önemli bir kısmını kendimizi asılsız iftira ve karalamalardan aklatmak için harcıyoruz. Bize ait ne varsa hepsini tahrip etmeye, bizleri 'suçlu' sandalyesine oturtup yargılamaya ve hakkımızda nihai hükmünü vermeye azmetmiş bir ırkçı 'arsız' güruhu var karşımızda. Bize soluk aldırılmamaya âdeta yeminli bir güruh.

Süper lüks malikânelerinde huzur ve rahatlarını sürdürebilmek, servetlerine servet katabilmek için

yeryüzü kaynaklarını tüketmeye ve bunun için gerekirse ortalığı yangın yerine çevirmeye kararlı bir narsist ve nihilist grubuyla yüz yüze bütün yeryüzü insanlığı. Doğrusu, dünya yansa, bir yorganı yanmaz bu kötülerin; onlar için

Özellikle 9/11 sonrasında İslam'ı ve Müslümanları yeryüzündeki sorunların 'yegâne' kaynağı ve sebebi olarak gören ve ırkçı İslamofobik görüşleri ısrarla yaymaya devam eden malum zümreler, insanlığın sorunlarının 'gerçek' kaynağını gizlemek için dikkat dağıtıyor olabilirler mi?

hiçbir insani, ahlaki, vicdani değerinin hükmü yok. Demokrasi, insan hakları, eşitlik, paylaşım, hoşgörü gibi kavramları dillerine pelesenk etseler de eşitsizlik, adaletsizlik ve sömürü ile keselerini dolduran, konforlarını pekiştiren bu yeryüzü

bozguncularının hedefinde sadece Müslümanlar yok, 'öteki' konumuna oturttuğu herkes var.

İtalyan yazar Giuseppe Goffredo, Barış Sürecinin Acıları isimli eserinde, bu kötülerin sahip oldukları 'refah' düzeyi ile içini 'özenle' bizzat kendilerinin doldurdukları 'öteki' kavramı arasında karşılıklı bir ilişkinin var olduğunu söyler. Senaryosu ve gerekçeleri önceden kurgulanan savaşlar Batı toplumlarının refahı ve çıkarları için elzem, ancak bunun için de, öncelikle, tasarlanmış bir oyun kurgusunun parçası olacak bir hedef 'öteki' lazım. Kendisine biçilen kalıbın hakkını verebilmesi için, son derece sade, basit, tüm karmaşıklığından arındırılmış, anlaşılabilir biçimde tasvir edilmiş bir soyut 'öteki'. Ona göre Hiroşima, Nagazaki ve Auschwitz'ten bu yana ahlâktan uzak, kutsal değerlerden yoksun savaşlar, 'öteki'ni tamamen yok etmeye yöneliktir. Tam burada şu can alıcı soruları sorar Giuseppe: "Kendi refahımızın, ölüm ve başkalarının acı çekmesine bağlı olduğunu nasıl kabul edebiliriz? Barışın, başkalarının topraklarını işgal etmek üzerine inşa edilmesine nasıl sessiz kalabiliriz?"

İşgalci, sömürgeci şer odaklarına göre, modernliğe, küresel kapitalist düzene ve Batılı değerlere direnenler, şeytanın ikizidirler. Bela

ve musibet kabilinden her türlü kötülüğün kaynağı ve sebebidirler.

Terörün öteki yüzü: Stratejik güç dengeleri

Olay yeterince anlaşıldı sanırım, o halde burada duralım ve soralım.

Özellikle 9/11 sonrasında İslam'ı ve Müslümanları yeryüzündeki sorunların 'yegâne' kaynağı ve sebebi olarak gören ve ırkçı İslamofobik görüşleri ısrarla yaymaya devam eden malum zümreler, insanlığın sorunlarının 'gerçek' kaynağını gizlemek için dikkat dağıtıyor olabilirler mi? Yeryüzünde bizzat kendilerinin yaydıkları korkunç sömürü, adaletsizlik ve eşitsizliği örtbas etmek için kukla terör örgütlerini kurgulayarak topyekûn insanlığın başına bilerek bela ediyor olabilirler mi?

Bu soruların cevabı olabilecek, 'malumun ilamı' kabilinden bir bilgiyi paylaşalım.

İngiltere'nin meşhur Oxfam yardım kuruluşu, hazırladığı son raporunda, dünyanın hâlihazırdaki en zengin 8 milyardercinin toplam servetlerinin, dünya nüfusunun yarısının malvarlığından daha fazla olduğunu açıkladı. Dünyadaki eşitsizliğin bugüne kadar hiç bu kadar bariz ve şok edici olmadığını özellikle vurgulayan Oxfam başkanı şaşkınlığını gizlemez: "Tek başına bir golf arabasına rahatça sığabilecek bir grup adamın, insanlığın fakir olan yarısından daha zengin olması acayıplığın de ötesinde... Zenginle fakir arasındaki uçurum, korkulan sınıрын çok çok üstünde!..."

Tek başına bu vahim gerçek bile, maruz kaldığımız savaşları, terör olaylarını, kötülükleri açıklamaya yeter de artar sanırım. Yerkürenin

dengelerini alt üst edenleri istatistikler ele veriyor. Açık ve net olan bir şey var. Kültürümüze, dokümuza, tabiatımıza, tarihimize, gelenegimize, dinimize, ruhumuza, özümüze yabancı, aykırı ve ters terör örgütlerini kuranlar bizler değiliz. Bu örgütleri besleyen, donatan, kendi aralarındaki stratejik güç dengeleri için bu örgütleri birbirlerine kırdıran, Müslümanların da başına bela eden, miadı dolanı

Din sömürsünü kendilerine kalkan yapan, 'sureti haktan görünecek' kendi insanlarını, dindaşlarını öldüren, kendi topraklarını birer enkaz yığınının çeviren taşeron terör örgütlerini biz kurmadık, sahipleri de bizler değiliz. Bu din kisveli terör örgütlerini kimin kurduğunu anlamak için münecim olma-ya gerek yok.

feshedip yerine yenilerini tasarlayan da bizler değiliz.

Giuseppe, Müslüman ve Hristiyan halkları arasında kesinlikle bir çatışma yok diyor. Ona göre çatışma, dinî ırkçılığı körükleyen Batılı köktenci güçlerle İslami terörist gruplar arasında. Böyle bir çatışma ile Müslüman terörist gruplar kendi toplumlarını teokratik rejimlere sürüklemeyi, Batılı köktenci gruplar ise terörü bahane ederek

yabancı toprakları ve stratejik kaynakları işgal etmeyi hedefliyor. Neticede birbirinden farkı olmayan, aynı mantığa hizmet eden bu iki taraf için de şiddet, hedefe kestirmeden varmanın en pratik yolu. Her iki grubun ortak amacı, Samuel Huntington'un 'medeniyetler çatışması' kurgusunu gerçeğe dönüştürmek. Ona göre, iki kutup arasındaki bu amansız kavga ve savaşlardan galip çıkan, 'düşmanınını tümüyle yok etmiş olacak' ve neticede, başından beri peşinden koştuğu 'tek bir uygarlık, tek bir dil, tek bir din' idealini uygulamaya koyacak... O halde, 'öteki, ya boyun eğmelidir, ya da yok olmayı kabul etmelidir; var olmayı unutmalıdır!' Giuseppe, tespitlerinde sonuna kadar haklı, ama doğruları onun gibi bağıra bağıra seslendirenler Batı'da ne yazık ki çok nadir...

Din görünümü terör kurguları

Şu bir gerçek ki, din, toplumsal hayatın akışkan, dinamik bir gerçekliğidir. Fransız sosyolog Emile Durkheim'in ifadesiyle, toplumun üyelerini, ortak bir bilinçle, ortak bir amaç ve inanç sistemi etrafında buluşturan bir 'sosyal çimento' görevi görür. Bu ifadeden, çimentonun dağılmasıyla toplumun da parçalanacağı sonucunu rahatlıkla çıkarabiliriz. Şayet bir din, ayrıştırma, ötekileştirme, dışlama, yok etme aracına dönüştürülürse, ortaklık yangın yerine döner. Tarih bunun canlı şahididir. Avrupa'nın yıllar süren din ve mezhep savaşları insanlık tarihinin en büyük trajedilerine yol açmıştır. Dini kendi menfaatlerinin aracına dönüştürenler, yaptıkları her türlü yıkım ve katliamı meşrulaştırmak için dinî metinleri kendilerine göre eğip bükerler. Gerçekte bu örgütler, kötü emeller için yola çıkanların kur-

dukları din kisveli, din görünümlü terör kurgularıdır.

Vaktiyle din savaşlarından çok çekenler –kastımı anladınız sanırım– aynı senaryoyu Müslümanlar için kurgulamakla meşguller. Bunu gerçekleştirmek için ellerinde yeterince malzeme var zira...

Din sömürsünü kendilerine kalkan yapan, 'sureti haktan görünecek' kendi insanlarını, dindaşlarını öldüren, kendi topraklarını birer enkaz yığınına çeviren taşeron terör örgütlerini biz kurmadık, sahipleri de bizler değiliz. Bu din kisveli terör örgütlerini kimin kurduğunu anlamak için müneccim olmaya gerek yok. Onlara lojistik destek verenler, eğitenler, silah mühimmatı sağlayanlar kimlerse, kuranlar da sahipleri de onlar. Suçluyu 'potansiyel terörist' muamelesi yaptıkları 'öteki' varlıkta arayanlar kendilerini ele veriyor zaten. Merak edenler yeni Amerikan Başkanının DEAS'ı kimin kurduğunu ifade eden sözlerine baksınlar yeter. Daha fazlasını duymak isteyenler, hali hazırda varlığını sürdüren örgütlerin adlarını arama motoruna versinler, hepsinin künyelerini ve işbirlikçilerini tek tek görürler. Artık hiçbir şey gizli değil. Dahası, bu örgütleri kurmakla suçlananlar, çıkıp da "Hayır ben kurmadım, benim bu terörist örgütlerle ilişkim katiyetle olamaz; bunlar düpedüz iftira!" şeklinde bir tektip beyanında bulunmuş da değiller...

Sizce bütün bunların sebebi ne olabilir? Bu örgütleri kuranlar ve insanlığın başına bela edenlerin hesabı ne olabilir? Gelin bu soruların cevabını Kanadalı ekonomi profesörü ve yazar Michel Chossudovsky'den alalım. Ona göre, yeryüzünde 'sınırları olmayan' bir

savaş stratejisi süregidiyor. Bu savaş bilhassa 9/11 sonrasında 'terörizmle mücadele' bahanesi adı altında faaliyete geçirildi. Chossudovsky, bu mücadele kampanyasının insanlığın geleceği açısından son derece vahim, yıkıcı sonuçları olacak bir fetih savaşı olduğu görüşünde. (Chossudovsky, America's "War on Terrorism", s. 114.)

Bu örgütlerin niye kurulduğunu anlayan anladı... Ama yine de söyleyelim: yeryüzü kaynaklarını sömürmek isteyenler, gizlice kurdukları bu örgütler üzerinden 'terörle mücadele' gerekçesi yaratarak fütursuz işgal ve imha eylemlerine devam ediyorlar...

Dünyanın en zengin ve en nüfuzlu kişilerinden biri olan Amerikalı bankacı ve işadamı David Rockefeller'ın sözleri hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak kadar açık ve net: "Bizler küresel bir dönüşümün eşigindeyiz. İhtiyacımız olan şey, yerinde ve vaktinde bir büyük kriz. Böylece uluslar, Yeni Dünya Düzeni'ni kabul edecekler."

Şu halde, İslam dünyasının hemen her yerinde Müslüman halkların samimi dini duygularını istismar ederek kendilerine yağma ve talan alanı açmaya çalışan din motifli terör kurgularının varlık sebebi açıklığa kavuşmuş durumda. Bütün bunları söylerken, İslam dünyasının nice onlu yıllardır duçar olduğu sosyal, siyasi, ekonomik buhranların, dayatmacı, zalim diktatörlüklerin bu örgütlerin doğmasındaki payını da unutmuş değiliz. Bu örgütlerin hiçbiri, faaliyet gösterdikleri coğrafyaların, ülkelerin sosyal, tarihi, ekonomik, siyasi gerçekliklerinden ve sorunlarından asla bağımsız değildir. Bu konunun da başlı başına masaya yatırılması

zaruridir. İğneyi başkasına batırırken çuvaldızı da kendimize batıracağız.

Bununla birlikte, hızlı modernitenin sebep olduğu bilinç, kimlik ve benlik parçalanmasının yarattığı şokları atlatamayan gençlere altın tepside sundukları 'şehadet yoluyla cennet' vaadi ise gerçekte hiçliğin ta kendisidir. Hicret, cihat, hilafet, şeriat vb. kavramları istismar ederek ağlarına düşürdükleri gençler için de birer dipsiz kuyudurlar. Bu örgütler, kutsallık kisvesi ile örttüğü vahşi tuzaklarına düşürdükleri gençleri peşlerine taktılar ve feci bir yok oluşa doğru sürüküyorlar.

Bizleri kahreden asıl mesele, kapalı kapılar ardında birer ihanet yuvası olarak kurulan bu örgütlerin ağına düşürülen, hain planlara yem edilen, her gün yüzlerce savaş alanlarında öldürülen bu gençlerin bizim gençlerimiz olması. Adları, milliyetleri ve mezhepleri ne olursa olsun, tuzağa düşürülen gençler bizim gençlerimiz. Ümitleri ve hayalleri paramparça edilen, kafaları allak bullak edilen, kültürlerinden, köklerinden kopararak uzaklara fırlatılan, eline 'sahte' kimlikler tutuşturularak kavga meydanlarına salınan gençler bizim gençlerimiz. Hepsi Müslüman coğrafyanın gençleri...

Ölen de öldüren de 'Allah!' diyorsa, bunda bir gariplik yok mu?

Sözlerimizi 2008 yılında vefat eden Filistinli meşhur şair Mahmut Derviş'in şu manidar beytiyle tamamlayalım:

"Karıncanın yumurtasından kartal çıkmaz hiçbir vakit, Yalnız yılan çıkar zehirli yılanlardan!" ■

DARWİNİZM: BİLİMİN ÂMENTÜSÜ

Prof. Dr. Ali KÖSE | Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Darwin teorisi, endüstri devrimiyle aynı dönemde ortaya çıkmıştı. Doğmakta olan yeni dünyanın, değişmekte olan evren algısının insanlara benimsetilmesinde doğal bir rol oynayacaktı. Batı dünyasında yeni ideolojik hareketlerle, özellikle de din karşıtı düşüncelerle aynı dönemi paylaşıyordu.

Evrim teorisi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadece bilim dünyasının değil, dünya görüşlerinin şekillenmesinde de önemli roller üstlendi. Biyolojiden sosyolojiye psikolojiden, antropolojiye birçok disiplini etkisi altına aldı. Ortada fen bilimlerini ilgilendiren bir teori vardı. Ama bir müddet sonra Sosyal-Darwinizm denilen bir şeyden bahsedilir oldu. Çünkü teori, yalnızca doğanın işleyiş düzenini, onun tabii olduğu kanunları açıklamakla kalmıyor, aynı zamanda yeni bir kozmoloji, yeni bir evren algısı sunuyordu. Artık insanın orijini de, doğası da bilinebiliyordu. Çünkü onun doğası, bitki ve hayvanlar âleminin doğasıyla uyuyordu.

Darwin teorisi ile din doğal olarak ilk günden itibaren karşı karşıya geldiler. Çünkü teoriyle birlikte dinlerin savunduğu yaratılış öğretisi artık birer efsane olarak görülmeye başlandı. Tanrı yaratıcı unvanını kaybetmişti. Teorinin en sıcak çatışmayı yaşayacağı din ise Hristiyanlık olacaktı. Tanrı'nın Hz. İsa'nın bedeninde tecessüm ettiği inancı Hristiyanlığın bir numaralı iman esasıydı. İnsanın orijini üzerine din açısından kabullenilemez fikirler ortaya atan bu teorinin en şiddetli çatışmayı böylesi bir Tan-

rı tasavvuru olan din ile yaşaması kaçınılmazdı. Dolayısıyla, Darwin teorisi her dinden önce Hristiyanlık için büyük bir problemdi ve asla kabul edilemezdi.

Aslında dünya Darwin'den önce de evrim düşüncesine aşinaydı. Ondan önce de evrimden söz edenler olmuştu. Hatta bunlar arasında İslam âlimleri bile vardı. Evrim reddedilmiyor, değişim kabul ediliyordu. Ama değişimin aynı türle sınırlı kaldığı düşünülüyordu. Fakat Darwin bambaşka bir yaklaşımla ortaya çıkmıştı. Tür içindeki değişimler sonuçta yeni bir tür oluşturabilirlerdi. Yani doğada türlerin sabitliği diye bir şey yoktu. Bir sürüngen kuşa dönüşebilirdi. Türün özellikleri de doğal seleksiyon kanununa göre belirleniyordu. Ancak güçlü olan ve çevreye uyum sağlayabilen ayakta kalabilirdi.

Darwin teorisi, endüstri devrimiyle aynı dönemde ortaya çıkmıştı. Doğmakta olan yeni dünyanın, değişmekte olan evren algısının insanlara benimsetilmesinde doğal bir rol oynayacaktı. Dahası, Batı dünyasında yeni ideolojik hareketlerle, özellikle de din karşıtı düşüncelerle aynı dönemi paylaşıyordu. Bu nedenle de, Nietzsche'den Marx'a, kapitalizmden, militarizme, hatta demokrasiye kadar birçok dü-

şünür ve dünya görüşü tarafından kullanıldı. Teori, bu yeni dünyada herkese bir şeyler sunuyordu.

Teori, sosyal ve ekonomik hayatta "zayıfların güçlüler karşısında elenmesi gerektiği" düşüncesine meşruiyet kazandırıyor. Burjuva sınıfını doğuran endüstriyel zihin yapısına hizmet ediyordu. İnsanlar arasında da, güçlüler ve ortama uyum sağlayanlar ayakta kalacak, zayıflar ve yeterli donanımdan yoksun olanlar elenecekti. Çünkü doğadaki mücadele ile insanlar arasındaki mücadele benzerdi: "Ekmek aslanın ağzındaydı." Yani Darwin'in keşfettiğini söylediği tabiat kanunuyla zamanın politik amaçları aynı ruhu taşıyordu. Bertrand Russell'ın belirttiği gibi, "teori, serbest ekonomi kurallarının bitki ve hayvan âlemine taşınmasından ibaretti." Ters açıdan bakıldığında ise, Darwin, tabiatı topluma değil, toplumu tabiata yansıtmış, insan doğasına ve topluma endüstriyel İngiliz kültürünün fikirlerini aksettirmişti. Otto Rank'a göre Darwin teorisi, tabiat aynasına bakan ve orada kendi tutumlarını gören İngiliz burjuvazisini yansıtıyordu.

Dahası, Darwin böyle bir teoriyle o devirde tüm dünyaya yayılmış olan İngiliz sömürgeciliğine meşruiyet kazandırmış, sömürgeciliğe biyo-

lojik bir temel sağlamıştı. Alt ırkların üst medeniyetler tarafından zamanla bertaraf edileceğini bizzat Darwin söylemişti. Sömürgeciliğin doruğa ulaştığı bir dönemde tabiatın sağlanan böylesi bir meşruiyet Batılılar için kaçırılmaz bir fırsattı.

Darwin'den bu yana bilimdeki gelişmeler, özellikle de yeni fosil bulguları Darwin'i desteklemezken, evrim teorisi hala bir tabu. Bunun en temel nedeni teorinin kutsallaştırılması, neredeyse bir din gibi sorgulanamaz hale getirilmesidir. Teori, etrafı sağlam duvarlarla örülmüş bir tabudur. Bu tabu bir korku içermektedir. Çünkü onda meydana gelebilecek en küçük bir çatlak

modern dünya görüşünün entelektüel temelini bütünüyle sarsmasından endişe edilir. Bilim dünyası tıpkı eskiden dine yönelik sorgulamaların küfürle suçlanması gibi, evrim teorisini sorgulayanlara uzun yıllar bu gözle bakmış, hatta bu cesareti gösteren kimi bilim adamları "psikiyatrik vaka" olarak değerlendirilmiştir. Bu anlayış, bilim adına utanç verici olmalıdır. Çünkü eğitimlerini üstlendikleri öğrencilerine "herhangi bir teoriyi hemen kabullenmemelerini, delilleri sorgulamalarını" öğütleyen bilim dünyasının eğitimcileri, evrim teorisi konusunda kendi öğütlerine aykırı hareket etmişlerdir. Bu tutum do-

ğal olarak şu soruyu gündeme getirmektedir: "Evrim teorisi bir bilim midir, yoksa bir inanç mı?" Oysa Karl Popper'in ortaya koyduğu gibi, bilimde esas olan, "yanlışlanabilirlik" ilkesidir. Teoriler "şimdilik doğru" kabul ettiğimiz varsayımlardır. Bir başka teorinin ortaya çıkıp mevcut teoriyi yanlışlayıp onun ötesine geçemeyeceğini düşünmek, yani yeni bir teoriye kapıyı kapatmak bilimsel düşüncenin doğasına aykırıdır. Newton fiziğinin fizikte son nokta olduğunu kabul etseydik Einstein'a mahal bırakmayacaktık. Dolayısıyla, Darwin teorisine inanmayı bilimin "âmentü"sü gibi görmek, bilime yapılabilecek en büyük kötülüktür; bilimi din haline getirmektedir.

Ama bugün artık bu inanç, yeni nesil bilim erbabınca sorgulanır hâle gelmiştir ve onlara göre evrim, bazı insanların hayatın nasıl başlamış olabileceğine dair ürettikleri bir hayalden ibarettir. Çünkü elimizde hayatın nasıl başladığı, ilk canlı varlığın ne olduğu konusunda kesin yargıya varmamızı sağlayacak veriler yoktur. Jeremy Rifkin, Darwin'in Çöküşü başlıklı kitabında, tüm bu gelişmelere rağmen kendi nesillerinin evrimin bir hayalden ibaret olduğunu kolayca kabul edemeyeceğini söyler. Çünkü bu nesil, evrim aşısıyla aşılanmıştır. Bu neslin evrimcileri gökyüzüne Tanrı yerine Seleksiyonu çıkararak sadık müminlerdir; doğal seleksiyonla vaftiz olmuşlardır; evrim vahyini türdeşleri arasında yaymak için tebliğ soyunmuşlardır.

Son söz yine Darwin'in Çöküşü kitabından: "Evrim teorisine inanmak, bir kasırganın, üzerinden geçtiği hurda yığınlarından gerekli malzemeleri toplayarak Boing 747 uçağı monte edebileceğine inanmak gibi bir şeydir." ■

TAKLİDİ İMANDAN TAHKİKİ İMANA: GELİN RABBİMİZİ DOĞRU TANIYALIM

Prof. Dr. Muammer ERBAŞ | Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ

“Onlar Allah'ı hakkıyla tanıyıp bilemediler...” (Zümer, 39/67.)

Öldükten sonra bize ilk sorulacak şey, “Rabbin kimdir?” sorusudur. Çünkü İslam’a göre kişi, dünya hayatında neye veya kime inanmışsa, ahiret âleminde bütün düşünce, eylem ve tutumu ona göre değer kazanacaktır. Niyet ve gayesi dünya hayatı olanlar, bunun karşılığını bir şekilde sağlıklarında dünyevi menfaat olarak alırlar. Öte âlemde verilecek karşılık ise, niyet ve gayesi Allah rızası olan ameller içindir: “Kim dünya nimetini isterse ona ondan veririz ve kim ahiret nimetini isterse ona ondan veririz. Şükredenlerin mükâfatını vereceğiz.” (Â-i İmran, 3/145.)

“Rabbin kimdir?” sorusunun geçerli tam cevabı, kâl diliyle yani dilimizin ucuyula vereceğimiz sözlü “Allah” ifadesi değildir. Şayet öyle olsaydı, bütün müşrikler, hatta sıkıştığında Allah'ı hatırlayan bütün inkârcılar, bu soruyu doğru cevaplardı. Hâlbuki Kur’an’da, Allah Teala, onların cevabını reddetmektedir: “Dikkat edin, halis din Allah’ındır; O’nu bırakıp da putlardan dostlar edinenler: ‘Onlara, bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz.’ derler. Doğrusu Allah ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Allah şüphesiz yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola erdirmez.” (Zümer, 39/3.)

“Rabbin kimdir?” sorusunun geçerli tam cevabı, hâl diliyle; yani aklımız, kalbimiz ve diğer cümle azalarımızla vereceğimiz fiili “Allah Teala” onayıdır. Zira bütün gerçeklerin açığa çıkacağı o deşetli günde, muhtemelen dilimiz, dünya hayatındaki alışkanlığı üzere hemen yalana başvurmayaya çalışacaktır. İşte böyle bir durumda, diğer bütün uzuvlar dile gelerek onun aleyhine şahitlik edecek ve sahibinin gerçekte neye ve kime kulluk ettiğini haykıracaktır: “O gün

dilleri, elleri ve ayakları kendi aleyhlerine olmak üzere bütün yaptıklarına şahitlik edecektir.” (Nur, 24/24.)

İnanç, fitri bir ihtiyaçtır; dolayısıyla ister kabul etsin ister etmesin her insanın mutlaka bir veya birden fazla kutsalı; yani ilahı vardır. Ve her insan, bilerek bilmeyerek neyi veya kimi kutsuyorsa bütün düşünce, eylem ve tutumunu ona göre belirler ve şekillendirir: “Heva ve hevesini tanı edinen, bilgisi olduğu hâlde Allah’ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünü perdelediği kimseyi gördün mü? Onu Allah’tan başka kim doğru yola erdirebilir? Ey insanlar! Anlamaz mısınız?” (Casiye, 45/23.)

Bu noktada İslam dini; “İlah olsun da, ne veya kim olursa olsun, fark etmez.” demez; bilakis Kur’an’da pek çok yanlış tanı anlayışı reddedilmiştir. Çünkü kutsalı yanlış olan bir kimseden insanı insan yapan doğru düşünce, düzgün eylem ve güzel ahlak çıkmaz: “Onlar Allah’ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü «Allah hiçbir beşere bir şey indirmedir» dediler...” (En’am, 6/91.)

Peki, Allah Teala kimdir? Acaba bizler, onu gerçek anlamda tanıyor ve kendisine gereği üzere kulluk edebiliyor muyuz?

Kur’an ayetleri bizlere amel-i salih emretmektedir. Buna göre Allah rızası gözetilerek yapılan her iş, bir ibadet yani Allah’a kulluk hükmündedir.

Allah Teala, bu evreni ve diğer bütün âlemleri yöneten bir şahıs veya kral değildir. Bizim sınırlı gözümüz O’nu doğrudan nasıl göremez, sınırlı kulağımız O’nu nasıl doğrudan duyamazsa, sınırlı aklımız da O’nu doğrudan kavrayamaz. Bu nedenle Allah Teala, bizlere kendisini bizim anlayıp algılayabileceğimiz isim ve sıfatlarıyla anlatıp tanıtmıştır. O hâlde bizlere düşen görev Rab-bimizi, bu yüce isim ve sıfatlarıyla tanıyıp

öğrenmektir: “En güzel isimler (el-esmâ’ül-hüsna) Allah’ındır. O hâlde O’na o güzel isimlerle dua edin. O’nun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır.” (A’raf, 7/180.)

Allah Teala’nın yüce isim ve sıfatlarından her biri, ayrı üstün ahlaki bir değere işaret eder. Zira O, bütün aşkın ahlaki değerlerin kaynağıdır. Buna göre Allah Teala’ya inanmak, söz konusu yüce değerlere inanmayı ifade eder. Allah’ı doğru bir şekilde tanıyıp kendisine layık bir kul olabilmek de, ancak O’nun sahip olduğu güzel isim ve sıfatların delaletlerini bilip bunları düzgün bir şekilde benimsemekle mümkün olur.

Allah Teala, külli irade sahibi; yani her şeyi mutlak iradesiyle dilediği şekilde yaratan ve yönetendir. Allah’a inanmak, her şeyin Onun bilgisi, dilemesi ve kudretiyle var olduğuna inanmaktır. Allah’ın yeryüzündeki halifesi olan insan da cüzi irade sahibidir. Buna göre Allah’a inanmanın gereği, sahip olduğumuz cüz-î iradeye hakkını vermek suretiyle onu Rabbimizin rızası doğrultusunda kullanmaktır. Şayet biz, irademizin farkında değil veya ona hâkim değilsek, bu durumda Allah’a gerçek anlamda iman etmiş olmayız: “Biz, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona (söyleyecek) sözümüz sadece ‘ol’ dememizdir. Hemen oluverir.” (Nahl, 16/40.)

Allah Teala, “mutlak adalet” sahibi; yani yaratmış olduğu maddi-manevi bütün varlıklara haklarını tam olarak verendir. Buna göre Allah’a inanmak, üstün ahlaki bir değer olarak adalete inanmaktır. Bunun gereği ise, bütün düşünce, söz, fiil ve davranışlarımızda adalet üzere olmaktır. Şayet biz, adaletten uzak zalim bir kimseysek, bu durumda bir yandan Rabbimizi doğru tanımamış, diğer yandan da Ona layık bir kul olamamış oluruz: “Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O’nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O işitendir, bilendir.” (En’am, 6/115.)

Allah Teala “Hakîm” yani her yaptığı iş yerli yerinde olandır. Bu durumda Allah’a inanmak, hikmete inanmayı gerekli kılar. Bunun gereği ise, bizim bütün tutum ve eylemlerimizi bilinçsiz bir şekilde gelişigüzel değil, bilakis araştırıp, ölçüp biçerek yerli yerinde yapmamızı gerekli kılar. Şayet biz,

hikmetten uzak bir şekilde gelişigüzel yaşıyorsak, bu durumda Rabbimizi tanımamış ve Ona layık bir kul olamamış oluruz: “O mutlak güç ve hikmet sahibidir.” (Â-i İmran, 3/6.)

Allah Teala “Semi’, Basir ve Alîm” yani her şeyi işiten, gören ve mutlak ilmiyle olduğu gibi bilendir. Buna göre Allah’a inanmak, duyularımız, doğru kullanmak suretiyle etrafımızda olup bitenleri araştırıp gözlemlemeye ve okuyup yazmak suretiyle ilim elde etmeye inanmaktır. Bunun gereği ise, yaşam boyu okuyup araştırarak daima ilim peşinde olmaktır. Şayet biz, cahil bir kimseysek, bu durumda Rabbimizi doğru bir şekilde tanıyıp Ona layık bir kul değiliz demektir: “Şüphesiz Allah her şeyi işiten ve her şeyi görendir.” (Nisa, 4/58.)

Allah Teala “Rahman, Rahîm Tevâb, Afüvv ve Rauf” yani yaratmış olduğu bütün varlıklara sonsuz rahmetiyle merhamet edip kol kanat geren, onların hata ve günahlarını bağışlayan, eksik ve kusurlarını giderendir. Buna göre Allah’a inanmak, rahmete inanıp çevremizdeki her şeye acıyıp merhamet etmektir. Şayet biz, merhametten yoksun ve affetmekten uzak bir kimseysek, bu durumda ne Rabbimizi doğru tanımış, ne de Ona layık bir kul olmuş oluruz: “Rahman ve rahîm olan Allah’ın adıyla.” (Fatiha, 1/1.)

Allah Teala, “Vehhab, Razzak ve Fettah” yani yaratmış olduğu bütün varlıklara sayısız nimet, rızık ve ferahlık verendir. Buna göre Allah’a inanmak, iyilikte bulunmaya, muhtaçların ihtiyaçlarını müşkilde olanların sorunlarını gidermeye inanmaktır. Bunun gereği ise, etrafımızdaki bütün varlıklara güzel davranıp onların ihtiyaç ve sorunlarını gidermeye çalışmaktır. Şayet sen, kimseye bir iyilikte bulunmuyor, açları doyurmuyor ve zorda olanların sorunlarını gidermiyorsan, bu durumda maalesef Rabbini doğru tanımamış ve Ona layık bir kul olamamışsın demektir: “Lütfu en bol olan sensin.” (Â-i İmran, 3/8.)

Allah’a inanmak, bu dünyada veya ahirette ilahî adaletin tecellisine inanmak demektir. Netice itibarıyla biz insanoğluna düşen görev ve sorumluluk, öncelikle Rabbimizi onun yüce isim ve sıfatlarıyla tanımak, ardından da bunların bizim üzerimize düşen gerek ve sorumluluklarını layıkıyla yerine getirmektir.

‘Kul’ kelimesi, günümüzde herhangi bir irade ve yetkiden uzak kimseyi ifade ettiği için “Allah’a kulluk” tabiri de eksik ve yanlış anlaşılmaktadır.

EN SEVİMLİ MEKÂN: CAMİ

Prof. Dr. Zekeriya GÜLER | Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "أَحَبُّ الْبِلَادِ إِلَى اللَّهِ مَسَاجِدُهَا."

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:
"Beldelerin Allah'a en sevimli olan mekânları mescitlerdir/camilerdir."

(Müslim, Mesacid, 288.)

Açıklama

Bu hadisin devamında şu cümle de yer alır: "Beldelerin Allah'a en sevimsiz mekânları ise çarşılardır." Tefsir ve hadis âlimi Tîbî, hadiste geçen mescit ve çarşının özellikle belde ile birlikte zikredilmesinin, şu ayet-i kerimeye telmihte bulunduğunu ifade eder: "Güzel beldenin bitkisi Rabbinin izniyle güzel çıkar. Kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir toplum için ayetleri böyle açıklıyoruz." (A'raf 7/58.)

Hadis ve fıkıh âlimi Nevevi, Allah nezdinde en sevimli mekânın mescit/cami olmasının sebebinin açıklarken, onun takva temelli ibadet evi ve rahmetin indiği yer oluşuna dikkat çeker. Ona göre takva, görev ve sorumluluğun farkında olmak, bireysel ve toplumsal hayatta hesap günü utandıracak her türlü tutum ve davranıştan kaçınmak demektir. Nevevi, en sevimsiz mekânın çarşı olmasını ise orada sıkça işlenen hile, aldatma, kandırma, faiz, yalan yemin, sözünde durmama, güven vermeme, kulluktan gaflet, hırs ve tamahkârlık gibi günahlara ve haram kazanç yollarına bağlar.

Bu yüzden Rasul-i Ekrem (s.a.s.), "Ey tüccar topluluğu! Alışveriş esnasında boş laf ve yemin edilir. Bu sebeple onu zekât ve sadaka ile telafi ediniz!" (Ebu Davud, Büyü, 1; Tirmizi, Büyü, 4; İbn Mace, Ticarat, 3.) uyarısıyla, çarşı ve pazarda tica-

ret yapan insanın güven yenilemesi gerektiğini hatırlatırken; "Doğru sözlü, dürüst ve güvenilir tacir, peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir." (Tirmizi, Büyü, 4; İbn Mace, Ticarat, 1; Darimi, Büyü, 8.) müjdesiyle de onun nasıl bir kişilik sahibi olması gerektiğini öğretir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde ilk işi, şehrin merkezine Mescid-i Nebevi'yi inşa etmek olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de: "İlk günden takva üzerine kurulan mescit." (Tevbe, 9/108.) ifadesiyle Mescid-i Nebevi (Mescid-i Nebi) veya Mescid-i Kuba kastedilir. (Ahmed b. Hanbel, III, 91; Müslim, Hac, 514.) Mescid-i Nebevi ve bitişiğindeki meskeninin (hücre-i saadet), Rasul-i Ekrem'in Medine'deki bütün faaliyetlerinin merkezinde yer aldığı, ilmi, içtimai ve idari fonksiyonları itibarıyla sonraki dönemlere örnek teşkil ettiği görülür. Mesela Büyük Selçuklu Devletinin kurucusu

Tuğrul Bey'in şu sözü meşhurdur: "Kendime bir saray yapıp da yanında bir cami inşa etmezsem, Allah'tan utanırım." Onun, beş vakit namazı cemaatle kıldığı tarihçiler tarafından vurgulanır.

Meşhur sahabi Abdullah İbn Abbas diyor ki: "Mescitler yeryüzünde Allah'ın evleridir. Gökteki yıldızların yeryüzü ehlini aydınlattığı gibi, onlar da gök ehlini aydınlatırlar." (Taberani, el-Mu'cemü'l-kebir, X, 262.) Bu demektir

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde ilk işi, şehrin merkezine Mescid-i Nebevi'yi inşa etmek olmuştur.

ki, gök ehlinin şeref ve faziletine erişebilmek için camilerin ilmî, ahlaki ve sosyal faaliyetlerine katılmak gerekir.

Gerçekten de Allah'ın evleri olarak camiler, şehadetleri haykıran ve pek çok insanın varlık sebebini keşfederek hidayetle buluşmasına vesile olan ezanlarıyla, kendisine koşan müminlerin ruh ve gönül dünyasına dokunan mimari yapıları ve sanat eserleriyle, ilim ve hikmet öğreten ders halkalarıyla, kürsülerindeki vaaz ve irşat faaliyetleriyle, minberlerinde dinî heyecanı bir sonraki cumaya taşıyan hutbeleriyle, gökteki meleklerin istiğfar ve dualarına mazhar olan cemaatiyle birer kutlu mekânlardır.

İşte bu durum, "bütün mabetler içinde güneşten ilk ışık camidir." sözünün gayet yerinde bir tespit olduğunu gösterir. Zira "takva temelli" camide, cemaatle namaz alışkanlık hâline getiren kimsenin imanlı olduğuna şahitlik edilir ve ona hüsnüzan beslenir, omuz omuza saf tutulur, gönüller birleşir, tevhit ve vahdet şuuru oluşur, fitri-manevi duygular harekete geçer, ibadetin hazzı ziyadesiyle hissedilerek Allah'a yaklaşılr.

Nitekim Rasul-i Ekrem (s.a.s.) şöyle buyurur: "Bir kimsenin cemaatle kıldığı namazın sevabı, evinde ve çarşı pazarda kıldığı namazdan yirmi beş kat daha fazladır. O kimse abdestini güzelce alıp, sonra sadece namaz kılmak maksadıyla mescide gidersen attığı her adım sebebiyle bir derece yükseltilir, bir hatası da silinir. Namazını kıldıktan sonra abdestini bozmadığı ve namazgâhında bulunduğu müddetçe melekler ona, 'Allah'ım, ona rahmetinle muamele et' diyerek dua ve istiğfara devam ederler. O kimse namaz vaktini beklediği sürece bir namaz içindedir." (Buhari, Ezan, 30; Müslim, Mesacid, 272; Ebu Davud, Salât, 48; İbn Mace, Taharet, 6, Mesacid, 14.)

Şu ayet-i kerime, cami ve mescitlerin İslam medeniyetinin temelini teşkil etmesi bakımından calib-i dikkattir: "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inananlar, namazı dosdoğru kılanlar ve zekâtı verenler ve sadece Allah'tan korkanlar

imar eder. İşte doğru yolda olmaları umulanlar bunlardır." (Tevbe, 9/18.) Bu ayette geçen imar, bir taraftan maddi bina ve bakımı, diğer taraftan cemaatle namazın fazileti, dinî-manevi eğitim ve şahsiyet gelişimi olarak gerçekleşir. Nitekim insanın varoluş sebebinin ve yaratılış hikmetinin denemek/sınamak olduğunu öğreten Yüce Kur'an, kulluk (Zariyat, 51/56.), âdil yönetim tarzı (A'râf, 7/129.) yanında bunu, "Sizi topraktan yaratıp geliştiren ve orayı mamur kılmanızı isteyen/sağlayan O'dur." (Hûd, 11/61.) ayetinde geçtiği üzere, yeryüzünü imar ve ıslah sorumluluğu, yani medeniyet tasavvuru ve inşası (talebü'l-umran) şeklinde açıklar.

Bu itibarla vaiz, imam-hatip ve müezzinlerimiz, vaaz ve hutbeleriyle, ezan ve Kur'an tilavetleriyle, örnek beşerî ve ahlaki münasebetleriyle görev alanları olan cami ve çevresini canlı birer cazibe merkezine dönüştürüp cemaatini çoğaltmalı, iş ve ticaret ahlakına dair sohbetler yaparak çarşı ve pazar esnafını eğitmelidir. Zira bu yol ve yöntemle ancak "beldelerin Allah'a en sevimsiz mekânları çarşılardır", birer "sevimli mekânlar"a dönüşebilir. Şüphesiz bunu gerçekleştirebilmenin yolu da daimi bir süreç olarak okuyup düşünmekten, bilinçli ve planlı çalışmaktan geçer.

Bu itibarla, Camiler ve Din Görevlileri Haftası muayyen bir zaman dilimine münhasır sosyal ve kültürel bir faaliyetle sınırlı tutulmamalıdır. Belki bu hafta, bir yıllık çerçeve program sunması ve onun uygulamadaki sonuçlarının görüşülmesine zemin hazırlaması açısından önem arz eder. Bilindiği gibi, tabiinden Ebu Abdurrahman es-Sülemi, Hz. Ali'nin talebesi ve İmam Âsım'ın da hocasıdır. O, Kûfe'de uzun süre imam-hatip ve Kur'an muallimi olarak görev yaptığı mescidi kastederek, "İşte bu mekânda beni oturtan şey, "Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve onu öğretenidir." hadisi oldu der. Aslında bu şuur ve hassasiyetiyle o, sorumluluklarının farkında olan herkes için, özellikle de Diyanet ve İlahiyat mensupları için rol-model şahsiyet olabilecek bir imam-hatip ve kıraat âlimidir. Zira her görevli, sorumluluk alanı olan cami ve muhitine kendini adanmak zorundadır.

Camiler ve Din Görevlileri Haftası muayyen bir zaman dilimine münhasır sosyal ve kültürel bir faaliyetle sınırlı tutulmamalıdır.

RIZIKI VEREN HÜDA'DIR KULA MİNNET EYLEME

Dr. Lamia LEVENT ABUL

Cenab-ı Hakk'ın sana yeterince rızık vermesi ve azmana sebep olacak şeyi vermemesi, senin üzerindeki ilahî nimetin tamamındandır.

İbn Ataullah İskenderi

Ey salık, kâinata gözle gördüğümüz ve göremediğimiz nice varlıklar yaratmış, her birinin varlığını devam ettirmesi için de türlü rızıklarla nimetlen-dirmiş Hak Teala. En küçük bir böcekten, kuştan fillere, devasa balinalara kadar her canlının rızık-nı vermeyi de taahhüt etmiştir: “Yeryüzünde hiç-bir canlı yoktur ki, rızık Allah’a ait olmasın.” (Hûd, 11/6.) Yüce Rabbimiz rızıkların paylaşımı hususun-da ise kader planında bir taksimat yapmıştır. Her işi hikmetle eyleyen Yüce Allah, kimine az kimine çok verir ama hiçbir canlıyı rıziksiz ve kendi başına bırakmaz: “Nice hayvanlar var ki, rızıkını (biriktirip de yanında) taşıyamıyor. Çünkü onların da sizin de rızıkınızı Allah veriyor. O, her şeyi iştirir ve bilir.” (An-kebut, 29/60.)

Rızık da ecel gibi insan daha dünyaya gelmeden Rabbimiz tarafından belirlenmiştir. Ecel nasıl kesin ise rızık da öyle kesindir ve herkesin rızıkı tıpkı eceli gibi bellidir. Hiçbir canlı dünyada kendisine taksim edilen rızıkını tüketmeden ölmez. Abdullah b. Abbas (r.a.) şöyle der: “Allah Teala rızıkları yarat-tığı zaman, bu rızıkları yeryüzünün değişik yerle-rine dağıtması için rüzgârlara emir buyurdu; onlar da emri yerine getirdiler. İnsanlar-dan kiminin rızıkı yüz bin değişik yere, kiminin rızıkı on bin yere, kimininki bin yere, kimininki yüz yere, kimininki bundan daha az veya daha fazla yere dağıtılmıştır. Kiminin rızıkı da evinin kapısına bırakılmıştır; girip çıktıkça onu bulur. Her kul kendisi için yazılmış olan rızık peşinden koşar ve bu koşma kendisi için taksim edilen rızık bi-tinceye kadar devam eder. Rızıkı bitince

ölüm meleği gelir ve ruhunu alır.” (Ebu Talib el- Mekki, Kutu'l-Kulub, c. 4, s. 232.)

Sonsuz rahmet ve merhamet sahibi olan Hak Teala kendine inanana da inkâr edene de, itaat edene de isyan edene de, çalışana da çalışmayana da rızıkını verir. Her insan için çalıştığı vardır ama kimi helal yoldan kimi ise haram yoldan kazanır rızıkını. Ki-misi çalışıp çabalayıp alın teri ile kazandığını rızık olarak getirir evine, kimi ise yanlış yollara sapar ha-ram lokma geçirir evladüyalının kursağından.

Ey salık, sakın ola bu hakikatler apaçık ortada iken rızık için endişeye düşme ve Allah'tan gayrının önünde eğilip alçalma. Zira Rabbimiz rızıkımız için yeryüzüne dağılıp çalışmamızı emrediyor. (Cuma, 62/10.) Sen helal için çalış, O, emeğini zayi etmez, seni kimseye muhtaç etmez. Rızıkını verenin Al-lah olduğuna iman eden mümin kimseye minnet etmez, korkmaz ve kaygı duymaz. Şair Nesimi ne güzel dile getirmiş bu hakikati: “Rızıkımı veren Hü-da'dır, kula minnet eylemem.” Müslüman izzet ve onur sahibidir, rızık endişesini taşımaz ve bilir ki O'nun yardım ve nimeti kendisine dayanıp güve-

nenlerledir: “Eğer siz Allah'a gereği gibi güvenseydiniz, (Allah), kuşları doyurduğu gibi sizi de rızıklandırırdu. Kuşlar sabah-ları kursakları boş olarak çıktıkları hâl-de akşam doymuş olarak dönerler.” (Tirmizi, Zühd, 33.)

Ey salık, rızık hususunda tam teslimiyet ve tevekkülle Yüce Yaratan'a sığın ama çalışmayı ve yeryüzüne dağılıp nasibin olan rızıkı aramayı da bırakma! Adamın biri işi gücü bırakmış, nerede

Rızık da ecel gibi insan daha dünyaya gelmeden Rabbimiz tarafından belirlenmiştir. Ecel nasıl kesin ise rızık da öyle kesindir ve herkesin rızıkı tıpkı eceli gibi bellidir.

aşam orada sabah avare avare dolaşmaktaymış. Ariflerden bir zat onun bu hâlini görünce hâl hatır sorma bahanesiyle yanına gelmiş: “Birader senin için gücün, sanatın yok mu? Gördüğüm kadarıyla gücün kuvvetin yerinde, neden çalışmıyor, rızkını kazanmak için gayret göstermiyorsun?” diye sormuş. Adamcağız: “Efendim, ben seneler evvel kendi tarlamda çalışırken sakat bir kuş gördüm. Bu hayvancağız nasıl yaşar, nasıl hayatını idame ettirir diye düşünürken bir başka kuşun gagasında getirdiği yiyecek bu sakat kuşu beslediğini gördüm. İşte o günden beri bu kuşun rızkını ayağına getiren Mevla benim de rızkımı verir diye işi gücü bıraktım.” deyince arif zat: “Sen gördüğün bu hadiseden hisse alamamışsın. Hiç kendine bakmadın mı, senin gücün kuvvetin yerinde; sakat kuş gibi başkasına muhtaç olmaksızın sağlam kuş gibi olup düşkünlere, zayıflara yardım edeyim diye düşünmek sana yakışmaz mıydı?” diye uyarılmış bu gafil

O'nun taksimatı hep hikmetle doludur, az vermesi de çok vermesi de bir hikmete mebnidir. Sen çok istersin ama vermemesi senin hayrınadır. Belki o varlık ve zenginlik senin Cenab-ı Hakk'ı unutup şımarmana, helakine sebep olacaktı. Karun gibi kendini müstağni görüp kaybedenlerden olmak da var. Az vermesindeki hayırları gör de sana verilen rızkına rıza göster, şükürünü artır ki Hak Teala da nimetini artırsın.

adamı. Hikâyede geçtiği gibi bu tevekkül başkasına muhtaç olacak şekilde işi miskinliğe ve tembelliğe vurarak boş hayallerle avunmak değil, çalışarak çabalayarak kendine yazılan rızkı aramaktır.

Yüce Allah'ın bize nasip ettiği rızka da razı olmamız gerekir. Neden başkası varlık içinde zevküsefa sürüyor neden ben darlık içindeyim demekten de sakın. Zira kiminin nasibine çok düşer kiminin nasibine de az düşer. Hırsla kapılıp, aç gözlülük edip elimizdekine şükür etmez isek darlık ve sıkıntı peşimizi bırakmaz, dünya ve ahirette bedbahtlardan oluruz. Bu sebeple Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “Sizden biri, mal ve yaradılışa kendisinden üstün olana bakınca, nazarını bir de kendisinden aşağıda olana çevirsin! Böyle yapmak, Allah'ın, üzerinizdeki nimetini küçük görmemeniz için gereklidir.” (Buhari, Rikâk, 30.)

O'nun taksimatı hep hikmetle doludur, az vermesi de çok vermesi de bir hikmete mebnidir. Sen çok istersin ama vermemesi senin hayrınadır. Belki o varlık ve zenginlik senin Cenab-ı Hakk'ı unutup şımarmana, helakine sebep olacaktı. Karun gibi kendini müstağni görüp kaybedenlerden olmak da var. Az vermesindeki hayırları gör de sana verilen rızkına rıza göster, şükürünü artır ki Hak Teala da nimetini artırsın.

Ey salık, unutma her faninin aldığı nefesler sayılı olduğu gibi yiyeceği lokmalar da sayılıdır. Sana yazılan son lokmayı yemeden göçmezsün bu fani âlemden. Sakın ola rızık için endişe etme, rızkın gelir seni bulur. Mevlana Hazretlerinin şu sözünü de aklından çıkarma:

“Rızkın sana âşıktır, o senin sabırsızlığını bilir de emekleye emekleye sana doğru gelir. Ey rızkının geç kaldığından korkan zavallı! Sabrın olsaydı rızkın gelir, âşıklar gibi sana sarılırdı.”

HER İŞİ ANLAMLI, HER EMRİ HİKMETLİ OLAN

HAKÎM

Fatma BAYRAM

Hakîm kelimesinin kök anlamı tutmak ve engellemektir. Zulme engel olarak adaleti gerçekleştirene hâkim, tarafgirliğe engel olarak hakkaniyeti sağlayana da hakem denir. “Kendine hâkim olmak” tabiri de buradan gelir. Buna göre hikmetli kişi “kendisini yanlış işlerden ve nefsanî arzularından alıkoyan, düşünceleri dosdoğru, davranışları hatadan uzak olan kimse”dir. Allah Teala’nın “Hakîm” oluşu ise O’nun bütün sözleri ve fiillerinin en üst derecede adalete, ilme ve teenniye (hilm) uygun olması demektir. Yüce Allah’ın ilminin ve fiillerinin mükemmelliğini ifade eden Hakîm ismi doğal olarak yaratılıştaki düzen ve hikmetin mabududur. (Maide, 5/50.) Bu isim iledir ki her şey bir ölçü içinde ve kendine has amaçları kusursuz bir şekilde gerçekleştirecek bir sistem dâhilinde yaratılmıştır. Elmalı’nın deyişiyle: “Hikmette tesadüf yoktur. Tesadüf hakikate ve ilme nazaran değil, sebebini bilmeyen cehle nazardır.” Bu nedendir ki şeriatla hikmetsiz bir kural yoktur. Her emir ve yasağın “mekasid-i şerî’a”da, yani şeriatın genel amaçlarında bir yeri vardır ve yeni meselelere getirilen çözümler de bu genel hikmetlerle uyum içinde olmalıdır.

Hikmet

Hikmet doğruyu yanlıştan ayırt etme kabiliyetidir. Hikmet sahibi olan her şeyi layık olduğu yere koyar. Yani bütün işleri yerli yerindedir. Allah Teala’nın hikmetsiz iş yapmaması O’nun her işi anlamlı ve olması gerektiği gibi olduğu demektir. Ne var ki insanın aciz kavrayışı çoğu zaman olaylardaki hikmeti idrak edemez. O yüzden insanlık hiçbir zaman vahiyden mahrum bırakılmamıştır. Vahiy yoluyla gelen bilgi yaratılışın anlam ve hikmetini bilmenin

tek yoludur. Varlığın hikmetini kavramak isteyen insan mutlaka vahiyden beslenmek zorundadır. (Yunus, 10/109.)

Hikmetin zıddı “sefeh”tir. Anlamsızlık, ilkesizlik, isabetsizlik ve ahmaklık demektir. Sefih yaptığını bir amaç ve hedef gütmeyen, rastgele ve başıbozuk, isabetsiz ve uygunsuz yapan, hayatın anlamını kaybetmiş kişi demektir. Böyle olduğu içindir ki kime hikmet verilmişse ona çok büyük bir hayır verilmiştir. (Bakara, 2/269.) Bu ayetin tefsirinde Elmalı hikmet olmadan bin işte bir hayır elde edilirse hikmetle binlerce hayra erileceğini söyler ve büyük bir fazlı ilahi olan hikmetin de ancak temiz öz, halis akıl sahiplerine nasip olacağını belirtir. Ona göre “Allah’ın verdiği akli şehavata ve şeytanın vesveselerine kapıranlar ne varidatı enfüsiyeyi ne de mevarid-i afakiyeyi tezekkür ve tefekkür edemezler. Öyle olunca da tariki hikmette yürüyemezler.”

Kur’an’da Hakîm

Hakîm kelimesi Kur’an-ı Kerim’de doksan yedi yerde geçmektedir. Bunlardan beşinde Kur’an’a nispet edilmekte ve böylece hakîm vasfı hem Rabbimizin ismi hem de O’nun kelamının sıfatı olmaktadır.

(Yunus, 10/1; Lokman, 31/2.) Kur’an’ın Hakîm diye isimlendirilmesi onun baştan sona hikmet dolu olduğunu; içinde hikmetsiz hiçbir söz bulunmadığını ifade eder.

Hakîm bir ayette de Kur’an’ın indirildiği “mübarek bir gece”de tespit edilen her işin sıfatı durumundadır. (Duhan, 44/4.) Kalan doksan bir ayetteki hakîm ismiyle on yerde geçen hikmet kelimesi ise Allah’a ifafe edilmektedir. Kur’an’da Allah’ın ismi olarak yer alan hakîm kelimesi hiçbir ayette

Hikmet doğruyu yanlıştan ayırt etme kabiliyetidir. Hikmet sahibi olan her şeyi layık olduğu yere koyar. Yani bütün işleri yerli yerindedir.

Hakîm kelimesi Kur'an-ı Kerim'de doksan yedi yerde geçmektedir. Bunlardan beşinde Kur'an'a nispet edilmekte ve böylece hakîm vasfı hem Rabbimizin ismi hem de O'nun kelamının sıfatı olmaktadır. Kur'an'ın Hakîm diye isimlendirilmesi onun baştan sona hikmet dolu olduğunu; içinde hikmetsiz hiçbir söz bulunmadığını ifade eder.

tek başına geçmemiş, geldiği ayetin muhtevasını pekiştirecek şekilde Aziz, Alîm, Habir, Vasi, Alî, Hamid ve Tevvab gibi isimlerle birlikte kullanılmıştır. Bunların her biri bilhassa sonunda geldikleri ayetlerin muhtevası dikkate alındığında ayrı ayrı nükteler taşır. Mesela Hakîm vasfı Alîm ismiyle birlikte ve genelde ahkâm ayetlerinden sonra gelmesi Allah Teala'nın sınırsız ilmi sayesinde hikmetsiz iş yapmadığını, insan için yararlı ve zararlı olanı bildiğini; bu nedenle de her emir ve yasağının insanların lehine olduğunu ifade eder. Aynı şekilde hüküm bildiren ayetlerden sonra Aziz ve Hakîm isimlerinin geldiği yerlerde de O'nun emrine muhalefetten sakındırma vardır. Aziz isminin Hakîm'le birlikte olması bu güç ve kudretin hikmetsiz kullanılacağına işaret etmesi bakımından ayrıca rahmet ifade etmektedir.

Hakîm tecelli ederse

Hikmetin "anlam" demek olduğunu söylemiştik. Böyle olunca bu ismin tecelli ettiği kişi hayatta cereyan eden işlerin kühünü kavramış demektir. Çünkü o büyük resmi fark etmiş, hayatın sırrını sezmiş, olana bütün içinde bir anlam verebilmiştir. Hayatın sadece dünyadan ibaret olmadığını ve anlamın bu dar âlemle sınırlanmadığını bilmıştır. Bu idrak insanı kendi kontrolünde olmayan olaylar hakkında daha iyimser, daha sabırlı ve daha dirençli kılar. Hikmete talip olanın Hakîm'in tecellisi nispetinde varlığın anlamını kavraması ve olanla olmayanda tecelli eden hayırları görmesi

mümkün olur. (Fatır, 35/2.) Böyle insanlar yaşam olaylarının peşi sıra bilinçsiz bir şekilde sürüklenmez; yaşadığı her olay onu geliştiren bir fırsata dönüştür.

Hikmet sahibi insanlar her şeyin yerini ve önemini kavramışlardır. Önemsiz şeyleri abartma, önemli şeyleri ihmal etme hatası işlemezler. En önemli şeyleri en önemsiz şeyler için feda edecek ahmaklıklar yapmazlar. Aynı şekilde kendi yer ve değerlerini de bilir, ne şımarır ve azar ne de kendilerini ziyan edecek şekilde hayatlarını boşa harcarlar. Kendisine hikmet verilen kişiler sahip oldukları her şeyi (ömür, ilim, mal, sağlık vs.) de bir denge içinde yerli yerinde kullanırlar. Ancak "yaptığı her işte, her sözünde ve davranışında mutlaka bir hikmet vardır" sözü Allah'tan başkası için kullanılmaz. Çünkü insanın bilgisi, görüşü, eşyanın bütününe kavrama kabiliyeti ne kadar sınırlıysa hikmeti de o oranda sınırlıdır.

Son olarak Hakîm olan Rabbimizin hikmet tecellilerine açık olmak için bilgi ve kavrayış gücünün yetmeyeceğini de hatırlatmamız gerekir. İslam uleması bu noktada davranışa dönüşmeyen, yani gereğine göre yaşamayan bilginin hikmetle sonuçlanmayacağını özellikle vurgularlar. Hikmetin marifet ve bilgiden farkı da budur. Hikmetle amel arasındaki bu ilişkiyi Elmalılı şöyle açıklar: "İlim ve ameli cem edemeyene hakîm denmez. Herhangi bir ilm-i nazari bizzat bir hikmet olmadığı gibi tesadüfi olan herhangi bir ameli gayri ilmi de öyledir."

Hikmet sahibi insanlar her şeyin yerini ve önemini kavramışlardır. Önemsiz şeyleri abartma, önemli şeyleri ihmal etme hatası işlemezler.

KANAYAN YARA ARAKAN

Prof. Dr. Ahmet KAVAS | İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

1 988 yılına kadar Burma ya da Birmanya olarak bilinen Myanmar Güney Asya'da Çihindi Yarımadası olarak bilinen coğrafyanın en geniş topraklara sahip ülkesidir. Mevcut sınırları XVIII. yüzyılın sonunda şekillenmiştir. Hâlen resmî isim Myanmar Birliği Cumhuriyeti olup yerel Burma dilinde kısaca Myanma Naingngandaw denmek-

tedirler. Sosyalist bir devlet yapısı olduğu için yakın geçmişteki ismi Burma Sosyalist Halk Cumhuriyeti idi. 1988'deki askerî darbeyi gerçekleştiren yönetimin isim değişikliğini ABD kullanmamakta ve Burma demeye devam etmektedir. Ülkenin eski başkenti Yangon (Rangon) yerine buranın 320 km. kuzeyinde ve anlamı "Kraliyetler Şehri" demek olan Nepido (Nay Pyi Taw) 2004 yılında inşasına baş-

lanmasının ardından 2006 yılı Kasım ayında yeni başkent ilan edildi.

Andaman Denizine ve Bengal Körfezine toplam 1930 km. sahil bulunan Myanmar'ın toprakları Bangladeş, Hindistan, Çin, Laos ve Tayland ile çevrilidir. Yüzölçümü 676.578 km² olup %67'si ormanlarla kaplı topraklarının %20'ye yakını ziraata elverişlidir. Mevcut 55.123.814 nüfusu içinde Müslü-

manların sayısı resmî makamlarca yok denecek kadar az gösterilmekte ve bir milyon civarında denmektedir. 135 farklı soydan insanın yaşadığı ifade edilen ülke topraklarında bunlardan Burman (Birman) %55.9'unu, Karen %9.5'ini, Şan %6.5'ini, Rohingya %4'ünü, Çinli Han toplumu %2.5'ini, Hintli %2'sini, Mon %2.3'ünü, Yangbe %2.2'sini, Kaçin %1.5'ini, diğerleri ise %13.6'sını meydana getirmektedir.

Ülkedeki %80 civarındaki oranıyla Budizm en yaygın dindir ve 1960 yılında devletin resmî dini ilan edilmiştir. Müslümanlık en az bin yıldır bilfiil var olduğu bu topraklarda ancak %4,2'lik bir oranda gösterilmekte, sömürgecilikle birlikte fakir Karen ve Kaçin toplumları arasında kısmen yayılan Hristiyanlık da %4 gibi bir orana sahiptir. Geriye kalanını da diğer inanç sahipleri meydana getirmektedir. Myanmar Hükümeti ülkedeki tüm etnik ve dinî yapıların isimlerini zikrederken Müslüman nüfusu hakkında -Müslüman kanaat önderlerine göre beş milyon ise de- resmî rakamlarda herhangi bir oran verilmemektedir. Dahası Arakan ismini kullanmayı dahi reddedip Rohingya soylu Müslümanların yaşadığı bölgeye Rakhine demektirler.

İngiliz sömürgeciliği

İngilizler 1824-1826, 1852 ve 1886-1889 yılları arasında üç ayrı dönemde Burma Krallığına karşı savaş açtılar ve her defasında yendiler. Ülkenin yukarısında başkent Mandalay'da hüküm süren Kral Tibav'a karşı yaptıkları ve yendikleri üçüncü savaşın ardından kendisine imzalattıkları anlaşmayla tüm topraklarını Hindistan'da yeni kurdukları sömürgelerine bağladılar ve buraya 1919-1937 arasında

Birmanya adını verdiler. Ayrıca güneyde eski adıyla Rangon olarak bilinen Yangon'u merkez şehir yaptılar. Burada kurdukları idarede görev vermek üzere çoğu Müslüman olan Hindistanlıyı buraya getirdiler. Ticarete, sömürge memurluklarında ve genel anlamda esnaf olarak kısa zamanda Burma halkları arasında öne çıktılar. Bir müddet Hindistan'ın bir parçası kabul edilen ülke XIX. yüzyılın ba-

edildi ve üç yıl onların idaresinde kaldı. İngilizler buradaki sömürgeci arzularından vazgeçemediler ve burasını 1945'te geri aldılar. Burası 4 Ocak 1948'te ise İngiliz Birleşik Milletler Topluluğu'ndan ayrılıp Burma Birliği adıyla istiklalini aldı.

Ülkede İslamiyet

Myanmar'daki mevcut Müslüman toplum bin yılı aşan uzunca bir dönem boyunca başlangıçtan bugüne dört farklı yapıyla bugünlere gelebilmiştir. Haklarında verilen ilk bilgilere göre MS IX. yüzyıldan itibaren bu ülkede bu dine mensup kimseler ilk topluluklarını şekillendirdiler. Güney Asya'ya İslamiyetin gelişi aşlında bugün Pakistan, Bangladeş ve Hindistan olarak bildiğimiz ülkelerin ve güneydeki Malezya ve Endonezya'daki Müslüman varlığı ile de yakından alakalıdır. Çünkü bölgeyi çevreleyen denizleri avuçlarının içi gibi bilen Müslüman Arap, Hintli ve İranlı tacirler ile Hindistan'da hüküm süren Türk sultanlıklarına mensup kimseler yolculukları sırasında Myanmar sahillerine de uğramaktaydılar. Budist Pagan Krallığı da bunların ihtiyaçlarını karşılamakta, hatta asırlar boyunca birçok kralın siyasi, idari ve benzeri çok değişik hizmetlerinde görev aldılar. Zamanla bu ülkeye de yerleşmeye başladılar ve kendilerine ibadet hürriyeti verildiği gibi yerli kadınlarla evlenmelerine, hatta idarede bazı önemli görevleri üstlenmelerine müsaade edildi. Asırlar içinde varlığını devam ettiren bu topluma Myanmar halkı Pathi, Kala, hatta Farsça Rüzgaraltı anlamında Zerbadi demekteydi. Yerli halkla devamlı kaynaşmışlar, çoğu zaman aynı dili konuşuyor ve yerel adetleri de benimseyerek kendilerini bu ülkeye ait hissediyorlardı.

Arakanlı Müslümanların son elli yılda çektikleri çileler bitmek yerine giderek Myanmar'daki mevcut varlıklarını son ferde kadar bitirecek süreçlerden geçirilmektedirler. Onlara her türlü olumsuzluklara rağmen en büyük desteği Bangladeş istese de istemese de sağlamak zorunda kalıyor.

şından 1948 yılına kadar yaklaşık 125 yıllık İngiliz işgalinde kaldı.

İlk başbakanlardan Aung San'ın etrafında toplanan laik ve sosyalist yeni zihniyetteki gençler Burma milliyetçiliği ve dilini yaymak için Budist halkı tahrik etmeye başladılar. Myanmar 1937 yılına kadar Hindistan'a bağlı bir bölge iken müstakil bir sömürgeye dönüştürüldü. II. Dünya Savaşı sırasında Japonya tarafından 1942'de işgal

İngilizler XIX. yüzyılda adım adım ele geçirdikleri Myanmar'daki sömürge idaresini Hindistan'dan o zaman başşehir yaptıkları Rangon ve çevresindeki yerleşim mahallerine işçi, memur ve tüccar olarak taşıdıkları çoğu Müslüman toplumla yürüttüler. II. Dünya Savaşı sırasında da Mynmar'a bu dine mensup epeyce insan geçiş yaptı. Bunlar diğer dindaşlarından farklı olarak Urduca konuşmaktadırlar. Ülkedeki üçüncü ve en kalabalık toplumu bu Hint asıllılar meydana getirmektedirler. Maddeten de hem dindaşlarından hem de tüm Myanmar halkları içinde durumlarının en iyi olması, sömürgecilik zamanında verimli arazileri elde ederek zenginleşmeleriyle tanındılar ve bağımsızlık sonrası oluşan İngiliz nefreti dolaylı olarak onlara da yönelerek yok edilmesi istenen hedef kitle haline getirildiler.

Fanatik Budist rahiplerin tahrikleri ve onları destekleyen siyasi yetkililerin tavırları neticesinde binlerce Müslüman vahşice öldürülürken son bir asır içinde yüz binlercesi

Fanatik Budist rahiplerin tahrikleri ve onları destekleyen siyasi yetkililerin tavırları neticesinde binlerce Müslüman vahşice öldürülürken son bir asır içinde yüz binlercesi göçe zorlanıp sürgüne gönderildiler. Ülkenin batısındaki Arakan'da yaşayanların çoğu Müslüman olup kendi yerel dillerinde Ruáingga denen Rohingya toplumu uluslararası toplumun gözleri önünden canlarından, yurtlarından edilmektedirler.

göçe zorlanıp sürgüne gönderildiler. Ülkenin batısındaki Arakan'da yaşayanların çoğu Müslüman olup kendi yerel dillerinde Ruáingga denen Rohingya toplumu uluslararası toplumun gözleri önünden canlarından, yurtlarından edilmektedirler. Bunlar soy olarak Çin hindi bölgesi halklarının bir karması olup Bengal, Urdu ve Burma dillerinin karışımıyla oluşan kendi lisanlarını konuşmaktadırlar.

Tüm bölge Budistlerindeki gibi Myanmar'da da Rohingya düşmanlığının temelinde 1824-1826 yıllarında İngilizlerin Myanmar krallığına karşı Arakanlı Müslümanları cepheye sürmesi, devamında da sömürge ordularında asker olarak tutmaları, yeni açılan ziraî arazilerde bunların çalıştırıl-

mış olması yatmaktadır. Oysaki sömürge idaresince baskı ve zulümle I. ve II. Dünya Savaşı cephelerine sürülmelerini, İngilizler yararına Myanmar'ı işgal eden Japonlara karşı savaştırılmalarını ve tarıma açılan arazilerde köle gibi çalıştırılmalarını XXI. yüzyılda uygulanan baskı ve zulme bahane etmeleri akla mantığa sığmamaktadır. Zira onların İngiliz idaresinde yaşadıklarını kendi iradeleri ile gerçekleştirdiğini iddia etmelerinin savunulacak hiçbir haklı sebebi yoktur.

Kaynaklarda her ne kadar haklarında yeterli bir bilgi verilmezse de Myanmar'a Hintli Müslümanları taşıyan İngilizler benzer bir uygulamaya daha gittiler. I. Dünya Savaşı yıllarındaki kamplara gönderdiler. Osmanlı orduları ile Irak'ta

savaşırken 1914 ve 1915'te esir aldıkları askerleri derhal Burma'da Thatmyo kampında 3.500-4.000 kadar, Schwebo kampında 100 kadar, Meiktila kampında 10.000 kadar, esir Rangun karantina kampında da hasta olanlar kalıyorlardı. Bunların kamp hayatları farklı zamanlarda sona erdi ve son esirlerin 1922 yılında İstanbul'a döndükleri bilinmektedir. Ayrıca orada vefat ettiği için onlara özel mezarlıklar yapıldı ve bugün Myanmar'da Türk şehitlikleri mevcuttur. Kamplarda kalan Osmanlı askerlerinin Müslüman olanlarına Burma Müslümanları yardımlarını esirgememişler, Ermeni ve Yahudi asıllı olanlara ise orada bu dinlere mensup Osmanlı vatandaşları ilgi göstermişlerdir.

Dahası Arakanlı Müslümanlar tüm Güney Asya Müslümanları gibi Osmanlı padişahlarını halifeleri kabul edip sadakatle bağlı oldukları Osmanlı Devleti'nin yanında oldular ve ellerinden geldiği kadar maddi katkıda bulundular.

Myanmar hükümetinin Arakanlı Müslümanlara düşmanca tavrının temelinde bunların yaşadığı bölgenin hayati öneme sahip olması, dünyadaki tüm hammadde kaynaklarına ulaşmak ve onları mevcut iktidarları çeşitli menfaatlerle etkileyerek elde etmek isteyen Çin'in tahrikinin yattığı birçok uzman tarafından ifade edilmektedir. Kendi ülkesindeki Tibet Budistlerine asırlardır yaşadıkları toprakları zindan eden Çin Myanmar'da ise

Budistlere her türlü desteği vererek ve de uluslararası yaptırımları engelleyerek zulüm edilmesine fırsat vermektedir.

Arakanlı Müslümanların son elli yılda çektikleri çileler bitmek yerine giderek Myanmar'daki mevcut varlıklarını son ferdine kadar bitirecek süreçlerden geçirilmektedirler. Onlara her türlü olumsuzluklara rağmen en büyük desteği Bangladeş istese de istemese de sağlamak zorunda kalıyor. Yüzbinlerce insan mülteci konumuna düşüp bu ülkedeki kamplarda zor şartlar altında da olsa yaşamaktadırlar. Endonezya, Malezya ve Tayland'a da deniz yoluyla akıl almaz yollarla gidip sığınmaktadırlar. Vietnam Savaşı'ndan bu tarafa Asya kıtasındaki en büyük göç dalgası Arakan'da yaşanmaktadır. Uluslararası toplum bu insanlık dramına dur demek bir tarafa seyirci dahi değildir. Türkiye'nin insanlık adına başlattığı yardım çağrıları henüz gereken karşılığı bulmasa da Türk halkının yardımları bir nebze olsun yaralarını sarmaktadır ve uluslararası camiada da ses getirmektedir. Birleşmiş Milletler de bu konuda gündem oluşturmak zorunda kalmış, Avrupa Birliği de hazırladığı son raporla Rohingya Müslümanlarının yaşadığı acının açtığı tahribatı en azından ifade etmek zorunda kalmıştır.

Myanmar'da yaşayan Müslümanların yaşadıkları bölgenin dışına çıkmalarının yasaklanması, ailelerinin iki çocuktan fazlasına sahip olmalarına evlat edinmelerine engel konulması, her türlü eğitim, sağlık ve insani haktan mahrum bırakılması karşısında öncelikle İslam ülkelerinin bu durumları kaldırmak için yerel hükümetle görüşmeler yapması gerekir. ■

BAŞKA SERKANLAR ÖLMESİN DİYE

Meryem DALĞIÇ | Tekirdağ Malkara Vaizi

Yürüyorum cadde boyunca. Aklımda on altı yaşında uyuşturucu bağımlısı Serkan... Belediye Başkan Yardımcısı Nermin Hanım'ı ziyarete gittiğimde tanıdım Serkan'ı. Endişeyle, korkuyla oturduğu koltuğa güvenli bir limana sığınarcasına iyice gömülmüştü. Nermin Hanım'ın beni tanıtmasıyla birlikte gömüldüğü koltuktan imdat istercesine doğruldu. Jiletlenmiş kollarını göstererek "Hocam Allah beni affeder mi?" diye sordu. Bir ok gibi saplandı sorusu kalbime. "Seni affeder de sana ulaşamadığımız için bizi affeder mi?" dedi iç sesim. Zira insan, insanın miracıydı. Vazife-

mizi yerine getirememiştik ki pırıl pırıl gençlerimiz bu bataklığa çekilmişti. Allah'ın hiçbir kulundan vazgeçmeyeceğini, O'na sığınıp, yardım dilediğimiz sürece merhametiyle muamele edeceğini söyleyerek istediği zaman müftülüğe gelmesini ve konuşabileceğimizi söyledim. Gözleri parladı, sevinçle "Tamam hocam gelirim" dedi. Canı sıkıldıkça aile büromuza geliyor, içini döküyor, düştüğü bataklıktan kurtulmaya çabalıyordu. Bu süreçte kendisine manevi destek vererek tedavi olduğu takdirde güzel günlerin onu beklediğini telkin ediyordum. Nermin Hanım, İstanbul AMATEM'i arayarak Serkan için randevu almış ve tedavisi için gerekli tüm hazırlıklar yapıl-

mıştı. Babasıyla birlikte İstanbul'a uğurlamıştık Serkan'ı. Heyecanla, ümitle bekliyorduk neticeyi. Ertesi gün Nermin Hanım, beni arayarak babasının bankta uyuduğu sırada AMATEM'in etrafında bulunan satıcıların Serkan'a ulaşip tekrar zehirlediğini söylediğinde yıkılmıştım. İlerleyen günlerde mahcubiyetinden olsa gerek izini kaybettirdi ve haber alamadık Serkan'dan. En son birini bıçakladığı haberini duyduğumda beni kurtarın bakışları gözümün önüne geldi. Kurtaramamıştık. Yüreğimde bu hadisenin ezikliğiyle yürüyorum cadde boyunca. Aylardan temmuz. Normalde sakin olan ilçe oldukça hareketli. Cadde kenarındaki cafelerde, çay bahçelerinde bulunan gençler

dikkatimi çekiyor. Başka Serkanlar ölmemeli ve bir şeyler yapmalıyım diyorum. “Nasıl ulaşırım onların dünyasına, neler yapabilirim?” sorularıyla evime dönüyorum.

Bir ev ziyaretinde tanışmış olduğum lise öğrencisi Kübra geliyor aklıma. Meraklı, neşeli tavırlarıyla dikkatimi çekmiş uzunca sohbet etmiştik kendisiyle. Ertesi gün Kübra'ya ulaşarak gençlere yönelik bir çalışma başlatacağımı ve arkadaşlarını davet etmesini söylüyorum.

İstişare yapmak üzere Kübra'yı müftülüğe davet ediyorum. Bir genç olarak beklentileri nelerdir, başlangıç noktamız ne olmalı gibi sorular yönelterek “Gençlerle Baş Başa” projesini oluşturup, yol haritamızı çiziyoruz.

Mekân olarak gençlerin en çok vakit geçirdiği cafelerden birini seçiyoruz. Programın gerçekleşeceği akşam heyecanla kararlaştırmış olduğumuz cafeye gidiyorum. Karşımda kızılı erkekli on beş kişilik bir grup var. Hepsile tek tek tanışıyoruz. Onlar da meraklı. Çoğu müftülüğü, kurumu tanımıyor. Kısaca kendimden ve kurumdan bahsederek mümkün merteye onları konuşturup ilgilerini, meraklarını keşfetmeye çalışıyorum. Adaletin, iyiliğin, güzelliğin hâkim olduğu, savaşın olmadığı yaşanılır bir dünya istiyorlar. Aslında aynı şeyi istiyoruz ve sizlerle buluşma gayemiz de bu diyerek ilgileri üzerinden sohbeti devam ettiriyorum.

Tanışıyoruz, kaynaşyoruz ve şükür ki ortak bir dili yakalıyoruz. “İyiliği güzelliği yaymak adına her hafta burada buluşmaya var mısınız?” dediğimde “evet hocam” diyorlar.

Her hafta bir hadis-i şerif belirle-

yerek bu çerçevede günlük hayat bağlamında sohbetler yapıyoruz. Artık müftülüğün yerini bilmeyen öğrenciler için öğle araları ya da sıkıntıları olduğunda başvuracakları ilk kapı oluyoruz. Karşımda ekilmeye hazır bir toprak var. Tohumları doğru zamanda doğru yerde ektiğinizde ve özenle bakım yaptığımızda meyve vermeye başladığını görüyorsunuz. İçlerinde bölümüne ters olmasına rağmen ilahiyat okuyup vaiz olmak isteyenler çıkıyor. “Hocam bizi de vaazlarınıza götürün” diyenler size yol arkadaşlığı yapıyor. Vaaz esnasında anlattıklarınızı not alma telaşına düştüklerinde, teyzelerin şaşkınlıkla “Bu kızan ders mi çalışıyor?” sorularına muhatap kalıyorsunuz.

Bazen bir şiir gecesi, bazen bir film izleyerek, bazen bir kitap kritiği çerçevesinde 2012 yılında başlamış olduğumuz projemiz, gençlerin üniversiteyi kazanmalarıyla birlikte başka mecralara akıyor. Kutlu Doğum vesilesiyle ilçedeki tüm ortaokul, lise, meslek yüksek okulu ve KYK'daki gençlere ulaşarak programlara devam ediyoruz.

Bu zaman zarfında irtibatımız hiç kopmuyor gençlerle. Güzellerini duydukça “hamdolsun” diyorum. İçlerinde Allah'ın bir ayetini başında taşıma kararı alanların müjdeli haberini aldığım ilk tebrik eden oluyorum. Tatillerde evlerine döndüklerinde ilk uğradıkları mekânlardan biri müftülük oluyor. Bu yaz tatilinde de arayarak “Hocam, bir ayımız var, sık sık bir araya gelelim.” diyorlar. Akşam çay bahçesinde toplanıyoruz. Hepsine tek tek soruyorum; “Şimdi ne yapıyorsun, ne haldesin? diye. Kimi üniversiteyi bitirmiş işe atılma derdinde, kimi eğitim hayatına devam ediyor. Kimi evliliğe ilk adımını

atmak üzere. Hepsinin durumuyla ilgili kendi hayatımdan kesitlerle anlatımlarda bulunuyorum.

Merak ediyorum aradan beş yıl geçmesine rağmen bizi buluşturan şey neydi? Bu sorumu hepsine tek tek soruyorum.

Simay, “Hocam siz bizi hiçbir zaman yargılamadınız. O günah, bu günah demeden sadece anlattınız.”

Büşra, “Hocam ben meal okuyordum ve fikirlerimi bazı hocalar ters karşılıyordu. Sizde böyle bir şey görmedim. İlgiyle beni dinleyip desteklediniz.”

Güner, “Siz konuşmaktan ziyade bizi dinlediniz. Hep ne yaptığımızla ilgilendiniz. Bizi merak ettiğinizi, önemseydiğinizi hissettirdiniz. Mesela şimdi Büşra'ya iş bulmak için çabalıyorsunuz.”

Büşra, “Gündeme dair yaptığımız sohbetler çok ilgimi çekiyor. Filistin, Gazze meselesini anlattığınızda çok etkilenmişim.”

Şeyma, “Hayata dair yaptığımız konuşmalar bizi motive ediyor. Yaratılış gayemizi, varoluş sebebimizi, sorumluluklarımızı hatırlatıyor.”

Anlıyorum ki gençlerin dünyasına girmek çok zor değilmiş. Sevgi, samimiyet, değer gördüklerinde dünyalarını bizlere açıyorlar. Belki de işin sırrı onları dinlemekten geçiyor.

Sevgiydi insanı yaşatan ve sevgisizlikti insanı öldüren. Başka Serkanlar ölmesin, diye çıktığımız yolda bizi bekleyen gençler çıkmıştı yolumuza. Yol uzun ve hâlâ bizi bekleyen yolcular var.” Allah'ım! Yol boyunca bırakma elimi, düşerim sonra.” ■

KÂMİL MİRAS HOCA EFENDİ

Prof. Dr. Nesimi YAZICI | Konya Karatay Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Cumhuriyet'in ikinci meclisinde bilhassa da Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meali ve tefsiriyle bir hadis kitabının tercüme ve şerhinin yapılması, ayrıca hutbelerin Türkçeye çevrilmesine olan olumlu katkılarını hatırlamamızda yarar bulunmaktadır.

Kâmil Miras Hoca Efendi'nin, birkaç sayfa içerisinde portresini çizmeyi hedeflediğimiz bu yazımıza, kendisiyle yolumuzun keşiştiği yıllara bir atıf yaparak başlamamız yerinde olacaktır. Akademik hayatımızın ilk dönemlerinde Afyonkarahisar Belediyesi tarafından düzenlenen bir ilmî toplantıda tebliğ sunmak üzere hazır bulunmuştuk. Bu sırada büyük bir memnuniyetle öğrendik ki, yolların kavşak noktasındaki bu güzel ilimizin belediye başkanları, hangi siyasi partiye mensup olurlarsa olsunlar, çok sayıda ilmî toplantıya ev sahipliği yapmaya büyük özen göstermekteydiler. Bu durumda hancı yolcu örneğine göre bize düşen, gelecek ilmî toplantıya hangi konuyu hazırlamamız gerektiğini vakit geçirmeden düşünmeye başlamaktı. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e akıp giden süreçte Afyonkarahisar'ın yetiştirdiği değerli bir ilmiye mensubu ve siyaset adamı Kâmil Miras Hoca Efendi ile ilgili bir araştırma yapmak ilk defa o sırada yani 1999 yılında aklımıza düştü.

Bu sırada Kâmil Miras Hoca Efendi ile ilgili bizim bilгимiz, Cumhuriyet nesillerine İslam dinini asli kaynaklarından öğrenme imkânını verme projesinin en önemli ayaklarından biri olarak (Bilindiği gibi bu düşüncenin diğer ayağı yüce kitabımız

Kur'an-ı Kerim'in bir meal ve bir de tefsirinin yapılmasıydı ve ilk bölümü gerçekleştirilemediyse de bir bakıma bunu da içeren ikinci kısmı Elmalılı Hamdi Yazır'ın gayretiyle tahakkuk ettirilmişti.) Babanzade Ahmet Naim Bey'in başladığı Tecrid-i Sarih'in tercüme ve şerhinin üçüncü cildini basıma hazırlayan, kalan dokuz cildinin de tercüme ve şerhini yapıp basımını sağlayan, bunun haricinde küçük yazılarının toplanmasından oluşan ve bir nüshası da şahsi kütüphanemizde bulunan Ramazan Musahabeleri (İstanbul 1949) isimli kitabından ibaretti. Biraz incelediğimizde Hoca Efendi'nin ilmî çalışmalarını anlama açısından bu ikisinin, buz dağının görünen kısmı bile olmadığı ortaya çıktı. Sonuçta bizi onunla ilgili araştırma yapma yönünde en çok zorlayan nedenlerden biri olarak karşımıza, 1949'da bu ülkede doğduğumuz yani 8 sene kendisiyle aynı havayı teneffüs ettiriyoruz ve artık ülkemizin ilk ilahiyat fakültesinde İslam Tarihi hocası olarak çalışmakta olduğumuz hâlde, onun Din-i İslam Tarihinden Emevi ve Abbasi Devirlerine Ait Kısımları adlı eserinden haberdar olamamış bulunmamız çıktı. Şüphesiz teselliye bir sebep değildi ama, İlm-i Kelam Tarihine Ait Tetkikler kitabından haberdar olan bir Kelam, Kur'an ve Tefsir Tarihi veya Tarih-i Kurra ve Müfessirin

ile Kur'an'ın Cem'i isimli kitaplarını gören bir Tefsir hocası ile de karşılaşmamız mümkün olamadı. Bir kişi 1957'den yaklaşık 40 sene sonra nasıl unutulmuşluğa terk edilebilirdi? Konuyu kişiselleştirmenin isabetli olamayacağı söylenebilir. O takdirde bir ülkenin ilmî üretiminin bu kadar kısa sürede buharlaşması hangi zihniyetle ve nasıl açıklanabilirdi? Öyle ise lamı cimi yoktu, merhum Kâmil Miras Hoca Efendi ile ilgili bir tebliğ sunabilirdik, ama ona olan borcumuzun bu kadarlık kısa bir çalışma ile ödenmesinin mümkün olamayacağı da açıktı. Sonuçta Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Afyonlu: Prof. Kâmil Miras (Afyonkarahisar 2000) ve devam eden araştırmalar sonrasında Prof. Kâmil Miras (Bir Afyonlunun İzinde; Yaptıklarım, Yapamadıklarım) (Afyonkarahisar 2002) başlıklı iki tebliğ, adına Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA., XL/145-146)'nde bir ansiklopedi maddesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında Kâmil Miras Hayatı ve Eserleri (Ankara 2002 ve 2012) başlık bir kitap ortaya çıktı. Ne oldu yani şimdi ona ait ne bilmemiz gerekiyorsa biliyor, ne yazdıysa okuyabiliyor muyuz? Hayır, ama hiç değilse şimdi neyi neden bilmediğimizin farkındayız.

Bizce lüzumlu bu girişten sonra Kâmil Miras'ın 1875'te dönemin isimlendirmesiyle Karahisarısahip'te, yani günümüzün Afyon-

karahisar'ında bir ulema ailesi olan Mirasoğulları'ndan müderris Ahmet Rüştü Efendi ile Âtika Hanım'ın oğlu olarak dünyaya gelmiş olduğunu belirterek portresinin çizimine başlayabiliriz. O öncelikle babası ve Afyonkarahisarlı müderris Musamcızade Ali Efendi'den ders almış, bundan sonra geleneksel medrese eğitimini farklı yol ve yöntemlerle devam ettirirken yeni geliştirilen sisteme uygun olarak da ibtidai ve rüştiyeyi doğum yerinde okumuş, müteakiben gittiği İstanbul'da da Darülfünun-ı Şahane'nin Ulum-ı Âliye-i Diniyye Şubesi'ni bitirmiştir (1903). Fatih Camii dersiami ve ders vekili Alasonyalı Hacı Ali Zeynelabidin Efendi'den icazet alan Kâmil Miras ve ruus imtihanlarını kazanıp Beyazıt Camii dersiami olarak göreve başlamıştır (1907). Kâmil Miras Hoca Efendi hayatı boyunca aralık vermeksizin devam ettirdiği dersiamlık görevi yanında çok sayıdaki eğitim öğretim kurumunda farklı dersler verdi. O, bundan sonra Osmanlı Devleti'nin son bulmasına kadarki hayatında bir taraftan değişik medreselerde diğer taraftansa darülfünun/üniversite dâhil olmak üzere muhtelif eğitim öğretim kurumlarında dersler vermiş, bunlarla ilgili olarak oluşturulan encümenlerde çok önemli görevler üstlenmiştir. Bunların en önemlilerinden bir kaçının şu şekilde gösterilmesi mümkündür.

Kâmil Miras, kendisinin profesör unvanını almasına hak kazandıran, döneminin tek üniversitesi İstanbul'daki Darülfünun-ı Şahane'nin Ulum-ı Âliye-i Diniyye Şubesi'nde 31 Ekim 1910'da İslam Dini Tarihi müderrisliğine tayin edildi. Buradaki görevini Tarih-i İlm-i Fıkıh ve İlm-i Ahlak-ı Şer'iy-

ye derslerini de üstlenerek Şubat 1914'e kadar devam ettirdi. Söz konusu bölümün kapatılması üzerine Darülfünun'daki derslerini Ekim 1915'e kadar Lisan Şubesi'nde Ulum-ı Diniyye okutarak sürdürdü. Bu sırada ülkemizde yürürlükteki medrese teşkilâtının en üst basamağında bulunan Medresetü'l-Mütehassisin'de Fıkıh Tarihi müderrisi tayin edildi. Bu arada Kasım 1914'te Osmanlı son dönem medrese teşkilâtının çok önemli bir kuruluşu olarak karşımıza çıkan Daru'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi'ne Tarih-i İslam ve Tarih-i Edyan, takiben de Tarih-i Fıkıh hocalığıyla görevlendirildi. Eylül 1917-Nisan 1919 tarihleri arasında Süleymaniye Medresesi'nde Tarih-i Fıkıh müderrisliği yaptı. Mustafa Sabri Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde eğitim öğretim hizmetlerinden uzak kalarak ticaretle uğraşan Kâmil Miras, Mart 1920'den itibaren Sahn-ı Seman Medresesi'nde önce Mantık, sonra da Kalam dersleri verdi. Kasım 1922'de Süleymaniye Medresesi'nde Tabakât-ı Kurra ve Müfessirin müderrisliğine tayin edildi ve bu görevini medreselerin ülkemizdeki faaliyetlerinin bittiği 03 Mart 1924'e kadar sürdürdü. Bu arada ülkemizde kaliteli müezzin, imam, hatip ve vaiz yetiştirme hedefi doğrultusunda faaliyet göstermek üzere oluşturulan ve ilk teşkilat nizamnamesiyle ders programını hazırladığı Medresetü'l-İrşad'da Aralık 1919'dan itibaren Kalam ve Fıkıh dersleri verdi.

Prof. Kâmil Miras'ın Osmanlı son döneminden Cumhuriyet'e giden süreçteki eğitim öğretim faaliyetleri yanında II. Meşrutiyet döneminde teşekkül eden Meclis-i Mebusan'da üç dönem (1908-1912, 1912 ve

1914-1918) hâlinde ve Cumhuriyet döneminde II. Meclis'te (1923-1927)'te Afyonkarahisar mebusu olarak yasama görevi üstlenmesi söz konusuysa da buralardaki faaliyetleri üzerinde durmamıza bu küçük yazının imkân vermeyeceği açıktır. Bununla birlikte siyasi hayatının son döneminde yani Cumhuriyet'in ikinci meclisinde bilhassa da Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meali ve tefsiriyle bir hadis kitabının tercüme ve şerhinin yapılması, ayrıca hutbelerin Türkçeye çevrilmesine olan olumlu katkılarını hatırlamamızda yarar bulunmaktadır.

Kâmil Miras Hoca Efendi'nin hayatı üzerinde yaptığımız çalışmaların bir muhassılası olarak tespit ettiğimiz ona ait birkaç alıntıyı hatırlatabiliriz;

“Terbiye denince evlâd-ı vatana iyi bir irade, yüksek ve sağlam bir seçiyeye vermek demektir. Terbiyede en mühim mesele terbiye-i ahlakiyedir.”

“Fünûn-ı zâhire insanın zâhirini nasıl tezyin ererse, ulûm-ı diniye de bâtını tezyin eder.”

“Hanefî fıkıhından mülhem olarak diyebiliriz ki; Cuma'nın teşri buyurulmasındaki yegâne gaye hutbedir. Öbür şartlar, bu hutbeden beklenen irşat ve tenbih gayesinin hakkıyla tahakkuk edebilmesini temine yönelik olan talî şeylerdir.”

“Büyük Millet Meclisi'nin ikinci intihap devresinde –doğduğum ve büyüdüğüm Afyon'dan- mebus seçilerek iştirak ettiğimde, Diyanet İşleri Bütçesi'ne icap eden tahsisat konularında Kur'an-ı Kerim'in meâlen tercümesiyle ilmî bir tefsirin yazılmasını teklif ettim. Bu teklifim Meclis'te ittifakla kabul olundu.” ■

MUSTAFA KARAOSMANOĞLU:

“Müslüman şehir, maddi olanın da ötesinde selamla başlar.”

Söyleşi: Prof. Dr. Şaban SAĞLIK

Bir Müslüman şehrine uzaktan bakıldığında ilk görülen camilerdir, daha doğrusu cami minareleridir. Bir Müslüman ailenin evini ise dışarıdan göremezsin (mahremiyet olgusu), ancak sesini dışarıdan duyabilirsin; duyduğun ilk ses(ler) de çocuk sesleridir. Bu durumda bir Müslüman aile, mikro bir şehir oluyor. Şehrin ilk görünen “camisine” karşılık, ailenin ilk varlığı hissedilen “çocuk” olgusu... Bu denklığı doğru buluyor musun? Şayet doğru buluyorsan, biraz daha açar mısın?

Hocam, soruda söylediklerimizi doğru bulmakla beraber bütün bunların üzerine eklenebilecek bir şeylerin olduğunu sanıyorum. Müslüman şehir, maddi olanın da

ötesinde selamla başlar, bir emniyete alma biçimi olarak devam eder. Yoksa minareler, işin ziyadesiyle göstergesel tarafında kalırlar, diğer tarafta şehrin sakinlerini ve misafirlerini rahat ettirme güvenlik altına alma gibi bir anlamı vardır Müslüman şehir. Tabii ki minareler bir sembol olarak önemli insan gözüne ilk sunumu onlar yapıyorlar.

Fakat işin diğer yönüne gelince unutmayalım ki bizim peygamberimiz sadece Müslümanlar indinde emin değildi, Mekke'nin görece hakşinas kâfirleri de onu emin olarak görüyorlardı. Birinin başı derde düştüğünde, rahatlıkla biz bunu Muhammed (s.a.s.)'e havale edelim derdi. Hacerü'l-evsed hadisesini unutmayalım. Yani biz bir şehrin, maddi enstrümanlarını sağlam manevi olgular üzerine yerleştirmeli-

yiz. İslam şehri, geçmişteki var olan modellemelerde olduğu gibi Hazreti Peygamberin şahsından ve vasıflarından başlamalı, emaneti gerektiği gibi sakınıp saklamasını bilmeli.

Mahremiyet ve çocuk konusuna gelince; çocuk bir inşa meselesidir aslında ve bu inşa evvela annenin kültürel, inançsal ve dilsel evreninden başlar ve oradan kısa zaman içinde aileye taşınır. Ev bir maddi unsur olarak bu yapıyı örter, sakınır; buna evin mahremiyeti de diyebiliriz. Lakin bir çocuğu küçük yaşlarından itibaren alıp onu bir yetişkin hâline getirmek; ondaki insanı manen açığa çıkarmak da demektir. Yani biz burada bir Müslümanın çokça karşılaşabileceği bir çapraz geometri ile yüz yüze gelmiş oluyoruz aslında. Yani ev bir taraftan maddi olarak mahre-

miyeti sağlarken diğer taraftan çocuktan bir insan inşa etme biçimi olarak onu açığa ve dışarıya çağırır. Beşikten döşemeye adım atmayla başlayan ilk çocukluk çağı, ileri evrelerde evden sokağa geçişte de kendini koruyan enstrümanları evden tedarik eder. Elbette sokak evin dışarıya taşmış hâlidir; yani evin bütün bağlantılarıyla, yakınlığıyla, bütün ilişki kurma biçimleriyle, tavır almalarıyla ve yüz yüze gelmeleriyle tanımlayabileceğimiz bir şeydir sokak. Ana kucağından okula varıncaya değin diğer bir deyişle çocuğun 'e' hâlinde 'ev' hâline ve oradan da 'son' hâline kadar geçen süreçte bütün bu hususların hepsi insani oluşuma bir yatırım olarak sunulur. Çocuğun iç ve dış dünyasını oluşturan bu hususların hepsinin birden, çocukta sese ve anlama tekabül eden tarafı vardır ve insan denen varlığın oluşumunun genel ağırlığı, karakter olarak bu dönemde vücuda gelir.

İnternette yayınlanan ama herhangi bir dergi ya da gazetede yayınlanmayan "Yemen Türküsü" adlı bir yazı var. Bu yazıdaki imza da Mustafa Karaosmanoğlu'na ait. Bu yazıyı büyük bir ihtimalle "hatıra" amaçlı yazmışsın. Ancak yazı harika bir "hikâye" olarak da okunabilir. Bu yazıda bir "babaanne" var. Daha doğrusu babaannenin gençlik günlerindeki efsanevi-masalsi hayatı var. Bildiğimiz kadarı ile bu babaanne Mustafa Karaosmanoğlu'nun gerçek babaannesidir. Her türlü takdiri hak eden bu babaannenin şahsında sormak istiyorum: Bir ailede babaanne (özellikle senin babaannen gibi olanlar) hangi boşluğu doldururlar? Günümüz modern şehirlerdeki aileler maalesef babaanneleri ya köylere terk etti ya

da huzurevlerine. Babaanneden yoksun büyüyen çocukların gelecekteki problem ve boşluklar konusunda ne söylersin?

Günümüzde modernliğin sunumu altında kutsanan çekirdek aile dedikleri bir model var. Baktığımızda modern anlatı, büyükbaba ve babaannenin de yer aldığı geniş aile sistemini dışlıyor. Ortada sürüp giden büyük bir yalan var; rahat yaşamayı huzurlu yaşamaya tercih eden mo-

Müslüman şehir, maddi olanın da ötesinde selamla başlar, bir emniyete alma biçimi olarak devam eder. Yoksa minareler, işin ziyadesiyle gösterge sel tarafında kalırlar, diğer tarafta şehrin sakinlerini ve misafirlerini rahat ettirme güvenlik altına alma gibi bir anlamı vardır Müslüman şehrin.

dern büyük anlatı, teorik ve pratik her alanda bizi kandırmayı sürdürüyor. Bize bir şeyler vaat edenler, böylelikle bizden neleri kaçırdıklarını ustalıklı gizlemiş oluyorlar. Oysa çekirdek aile, pederşahi ailenin yayvan yapısına göre toplumsal dokuya nüfuz etme açısından çok daha dar alanlara temas etmekte. Çekirdek aile içinde çocuk, tam bir gelişim sağlamadan topluma gönderiliyor. Yaşı gereği önceden

çözmesi gereken problemleri geç yaşlarda çözüme kavuşturması icap ettiğinden bu durum çocukta bir anomalide sebep oluyor. Bir örnek vermek gerekirse, geniş aile içinde sevgi ile sağaltılan 'uysal deli', modern toplumda psikopat olup çıkıyor, devamlı; çocuk geniş aile içinde babada temsil edilen gücün ve kuvvetin mutlak olmadığını, büyük ebeveynin bir sözüyle, babada toplanan bu gücün saygıyla ve sevgiyle dizginlenebileceğini, buradan da geleneksel toplum içinde otoritenin kaynağının salt güç olmadığını anlıyordu.

Soruda bahsettiğiniz yazıya gelirsek eğer; ben Yemen'e, hep bir beklenti hâlinde olan babaannenim gözleriyle baktım, ben Yemen'i hep onun kulağıyla duydum ve onun hissiyatıyla hissettim. O yıllarda babaannem benim için, hayalin ve kurgunun ve dahi gerçeğin çaprazında ne varsa hepsini kapsayan bir hakikati temsil ediyordu. Bizim kuşağımızla son dönemleri yaşanan bir masaldı bu ve bugün itibarıyla sona erdi maalesef. Böyle bir boşluk tek başına yeter sanıyorum.

Daniel Walles, "Big Fish" (Büyük Balık) adlı romanında, (bu romanın filmi de var) şöyle bir söz söylüyor: "Hikâyelere inanmayın, ama onların imgelerine mutlaka inanın." Yani yazar demek istiyor ki, hikâye ve hatıralar, boş değildir. Hele onlar vakit geçirmek için asla anlatılmazlar. Onların her biri günümüze dair çok değerli ve kalıcı "mesajlar" içerirler. Söz babaanneden açılmışken şunu da sormak istiyorum: Bize babaannenizle bizzat senin yaşadığın birkaç küçük hatıra anlatır mısın? Ve de bu hatıraların günümüze yansıyan mesajlarını de kısaca belirtir misin?

Batı'da mitoloji çok önemli, elbette bizim kıssadan hisse çıkardığımız mesellerimizin yerine Batıda bu alanı besleyen mitler var. Dolayısıyla bizim meselle hallettiğiniz bir konuyu Batılı zihin mitolojinin kapsama alanına dâhil ederek çözüyor. Bu meselenin bize ait olmayan tarafı. Kendimize dönersek eğer bizler, temel metin olarak kabul ettiğimiz Kur'an'dan yola çıkarak problem çözmeye başladığımızda, işbu mesellerin ne kadar önemli bir şey olduğunu görürüz. Meseller bir toplumun çocukluk çağının dili gibidirler aslında. Olan bitenle olması gerekenin arasında bir yerde yer alırlar. Gerçeğe de yakındırlar hayale de, düşe de bakarlar hakikate de. Biz de onlardan imlemenip hayatımızı pratize etmeye çalışırız.

Babaanneme gelince o, meselle gerçek arasından bir köprüydü benim için mesele de inanırdı hakikate de. Hz. Ali Efendimizin Kan Kalesi fethinde bir nara attığında bin kişinin ödünün patladığına da inanırdı, çalışırken kamburunu çıkaracak kadar toprağa bir hakikatin gömülmüş olduğuna da iman ederdi. O dünyanın yüzlerce, binlerce yılın kazanımlarının arasından süzüp önümüze koyulan teorik ve pratik hususların insan için terkedilemez en büyük doğrular olduğuna inanırdı. Mesela soyun devamlılığının çok önemli olduğuna inanır bu minvalde yolculuklarda aileyi ayırarak olası bir kazada bütün ailenin birden yok olmasına karşı önlem almış olurdu. Değerli hocam bize açılan bu söyleşi alanına babaannemle yaşadığın bir hatırayı kendi dilimle anlatmam hiç mümkün görülüyor.

“Sözün Söze Söylediği” adlı şiirinde geçen “bir oyunun çekilip gitmesi/alıp başını sokaklardan” mısraları geldi aklıma. Bir

şehirde, özellikle sokaklarda çocukların çekilmesi ne demektir? Yahya Kemal meşhur yazısı “Ezansız Semtler”de modern şehirlerimizde ezan sesinin duyulmamasının Türk çocuklarına neler kaybettiğini söyler. Yukarıda da bir denklik kurmuştuk: Bir şehirdeki ezan sesi ile o şehrin sokaklarındaki çocuk sesleri birbirine denktir, diye. (Burada “Şehir ve Çocuk” adlı yazınızı da hatırlatalım) Bahsettiğim şiirde geçen “bir oyunun çekilip gitmesi/alıp başını sokaklardan” mısralarını bu bağlamda biraz daha açsan?

Her insan bir medeniyetin uzantısı olarak var kılınır, bu tarihin bütün evrelerinde böyledir. Bir medeniyetin; kurduğu şehirlerden tutun, korunma, barınma, giyinme, konuşma ve ilişki kurma biçimlerine kadar ürettiği her şeyin insana varoluşsal etkilerde bulunduğunu biliyoruz. Bu dolayında her yeni medeniyet selefının getirilerinden bir kısmını yok eder, bir kısmını tashih eder ve bir kısmının yerine yenisini teklif eder. Bağlam gereği değişim dozu yeni medeniyetin gücüne ve etki alanlarının genişliğine göre değişir.

Çocuğun binlerce yıldır kendini var ettiği sokaklar modern hayat tarzının ve özellikle son dönemde internetin etkisi altında kaybolup gitti. Hâliyle çocuğun arkadaş edinme vasatı da buharlaşmış oldu. Dolayısıyla bir mekân olarak sokak, çocuğun fiziksel, ruhsal ve dolayısıyla kurgusal dünyasından hızla uzaklaştı. İşbu getiriler altında bakarsak eğer geleceğin çocuğu bu günün çocuğuna hiç de benzemeyecek gibi. Pek tabii çocukları birbirine benzemeyen bir dünyanın oyunları nasıl benzeyebilir. Şiirde “bir oyunun çekilip gitmesi/alıp başını

sokaklardan” dizeleriyle kastedilen bu olsa gerek. Sanıyorum o günkü duyularım buna yakın duyulardı.

Mevlana İdris Zengin, bir yazısında “camilere çocuk parkları ilave edilsin” manasında bir şey söylemişti. Mevlana İdris bu teklifini ise, “Çocuklara camiye tanıtma ve sevdirme” bağlamında söylemişti. Geçtiğimiz aylarda bu konu yeniden gündeme geldi tartışıldı. Cami ve çocuk ilişkisi bağlamında sizin bu tür tekliflere nasıl baktığınızı merak ediyoruz. Bu konuda sizin aynı zamanda bir şair olarak daha çarpıcı bir öneriniz var mı?

Bence masumiyet birilerinden sakınılmanın, o, kimse ona bahşedilmesidir. Yani bir nevi torpilli olmak demektir. Bu bağlamda çocukların masumiyet içermeleri bence Allah'ın onları nice farklı sevmesinden ve de indinde torpilli saymasından kaynaklanır. Yoksa bir şey binlerce yıl masum kalabilir mi? Benim bildiğim kadarıyla Allah en büyük oyun kurucudur, belki de çocukların oyun kurmaları 'O'nunla sıfat olarak en yakın oldukları yere denk geliyor da onun için. Dolayısıyla has şair ve dost olma niteliğini her daim üzerinde barındıran Mevlana çok doğru söylemiş, bence eksik de bırakmamış tam söylemiş.

Cahit Sıtkı Tarancı “Çocukluk” adlı şiirine, “Affan Dede'ye para saydım/Sattı bana çocukluğumu” mısralarıyla başlar. Şair şunu söylemek ister âdeti: Biri bize çocukluk hatıralarımızı, hatta çocukluk eşyalarımızı anlatır ya da hatırlatırsa, bu çok değerli bir şeydir. Yani “çocukluk” değerli bir şeydir. Günümüz çocuklarının geleceğe hatıralar bıraktığına inanıyor musun?

Şöyle bir bakıyorum da acısı olmayan şeyin hatırası olmuyor. Acının bellekle kurduğu ilişki diğer “şey”-lerinkine nispeten oldukça derin. Bellek ona verdiği imtiyazı başkasına tanımıyor. Üniversitenin birinci yılındayken bir arkadaşımızın evine gittik; arkadaşımız varlıklı bir ailenin evladı olduğu için buzdolabından çamaşır makinasına, bulaşık makinasından diğer bütün araç gereçlere kadar her eşya, hem lüks ve hem de eksiksiz bir şekilde vardı. Biz misafirlikten dönerken ev arkadaşım olan mimar Hüseyin Deniz iyi ki böyle bir evde oturuyoruz dedi. Biz niye öyle diyorsun dedüğümüzde eğer böyle bir evde otursaydık ilerde çocuklarımıza ne anlatabilirdik ki diye ekledi. Aklımda çakılı bir sözdür o. Çocuklar artık oyun icat etmiyorlar, birilerinin onlara sundukları oyunları farklı tabanlarda ve değişkenlik içeren mahallerde oynuyorlar. Her şeyleri birbirlerine benziyor. Aralarındaki fark değişik internet sayfalarına girmenin ötesine taşamıyor. Artık oyun oynamanın da bir gayreti bir meşakkati kalmamış diyebiliriz. Sanyorum günümüzün çocukları fazla hatıra biriktirmiyorlar. Lakin onların gelecekte meseleye nasıl bakacaklarını tam anlamıyla bilmiyoruz. Buradan ne üretecekler bizim bilgimizin dışında. Bu bizim için büyük bir soru işareti.

Bir önceki sorunun devamı olarak şunu da sormak istiyorum: Sait Faik meşhur “Son Kuşlar” adlı hikâyesinin sonunda, “Dünya değişiyor dostlarım. Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde

artık esmer lekeler göremeyeceksiniz. Günün birinde yol kenarlarında, toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz. Bizim için değil ama çocuklar, sizin için kötü olacak. Biz kuşları ve yeşillikleri çok gördük. Sizin için kötü olacak. Benden hikâyesi.” der. Yani günümüz modern şehirleri özellikle çocuklar için yaşanabilir bir “mekân” olmaktan çıkıyor. Ne ağaç, ne yeşillik, ne hayvan ne de tabiat... Modern şehirler artık insanı “dil”sizleştiriyor mu? Bu konuda ne dersin?

Evet, dünya Sait Faik’in içinde yaşadığı dönemden hem çok daha hızlı hem de çok daha farklı bir şekilde değişiyor. Bu değişim eskinin dünyasında aynı aks üzerinde, bir derece değişimi şeklinde kendini gösterirken bu günün dünyasında aynı değişimin niteliksel akaslarda gerçekleştiğini görmekteyiz. Belki Sait Faik’in dediğini değerlendirip

önlem alacak birileri çıkabilir. Fakat bence daha büyük bir tehlike var, günümüzde insan olarak ay-nada gördüğümüz elleri, ayakları, kafası, burnu, ağzı olan bu formu; bize kazandıran bedenimizi kullanış biçimimizdir. Bütün bu organlarımızı şekline veren şey onları ne kadar ve nerede kullandığımızla doğrudan ilgili, bugün artık onları klasikte kullandığımız şekliyle hem formel hem de içeriksel olarak hızla terk eder durumdayız. Eğer bu gidişattan ayrılp deformasyonu durdurabilecek bir yaşam biçimi oluşturamazsak halimiz hiç de iyi olmayacak gibi. Bugünkü gidişat devam ederse -belki bizler göremeyeceğiz ama- ilerde insanoğlunun farklı ayakları ve farklı elleri oluşabilir. Yani korkunç bir deformasyona uğrayabiliriz. Bunun dile yansması da olacak tabii, yeni gelişen yaşam tarzı, kendine uygun eşyayı da kendi içeriği gereği üreteceğinden, her eşyanın bir kelimenin ucunda belirginleşmeye durması hasebiyle, en azından bahsi geçen bağlamda farklı kelimelerle konuşacağız demektir. Ama sanırım toplumsal ilişki bağlamında da farklılıklar oluşacağı için buradan kaynaklanan bir biçimde dil de yapısal anlamda bükülecek bir sürece hızla girecek ve terkedilen unsurlarla birlikte o da kendi bünyesinden bazı şeyleri bırakacaktır. Pek tabii bu durum yabancılaşmayı peşinen arkasından getirecektir. İşbu değişimin savunusu en zor olan yerden başlayacağını düşünürsek eğer söz konusu durumda en büyük yarayı çocuklar alacaktır. ■

Mustafa Karaosmanoğlu 1962 Samsun Bafra doğumludur. İlköğrenimini Bafra’da, ortaöğrenimini Samsun’da tamamladı. Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi bölümünde mimarlık okudu. Şiir yayınlamaya üniversite yıllarında Konevi Dergisi’nde başladı, daha sonraki yıllarda Karçıçeği, Aşiyen ve Yolcu dergisinde şiirleri yayınlandı. Karaosmanoğlu, askerliğinin ardından 1992’de Samsun’a yerleşti. Evli ve iki kız çocuğu babasıdır, halen Samsun’da yaşamaktadır.

AHİR ZAMANDA KÖLELİK MÜESSESESİ

Rahime ERGÜVEN

Banka borcu otomatikçe bağlamış. Öde öde bitmez. Cahiliye devrinin tefecileri bu günkü bankaların çırağı bile olamazdı. Dolmuş verecek parası olmadığı için kilometrelerce yol yürüyen insanların ekmek parasını ve mutluluğunu çalan kredi borçları hesapta hür, aslında köle bir insan tipi çıkarmış.

Oğlumuz hiç suçlu yokken hapse düştü, ölüme sebebiyet vermekle suçlanıyor, yirmi yıllık bir hapis cezasından bahsediliyor, çaresiz kaldık ne yapalım, diyorlar.

- Sadaka verin.
- Verdik.
- Dul kadınları sevindirin.
- Sevindirdik.
- Kurban kesin. Kurban kanı yere damlamadan dilekler gerçekleşmiş.
- Kestik, hem de kaç tane. Ne olur bir çare, mahvolduk.
- Köle azat edin...

Köle mi ne kölesi? Kölelik mi kaldı? Demeyecek kadar olgun ve akıllıdır.

- Nasıl, diyorlar.
- Kredi borcu olup da ödeyemeyen birini bulun, borcundan kurtarın, bu da köle azat etmektir... Yok mu etrafınızda bankaya borçlanan yoksul bir adam?

- Olmaz mı, çok... İstemediğin kadar.

"Banka soymak nedir ki, demişler bir banka açmanın yanında." Kredi almak kolay, çok kolay hatta dünyanın en kolay işi, telefonla bile alabilirsiniz hatta istemeden... Bankadan mesaj gelir, "Hemen kredi..." Ne kadar istersen. Yeter ki iste...

Ödemeye gelince... İşte orası biraz zor. Öde öde bitmez, bitti zannettiğiniz zaman bile aslında bitmemiştir. Muhatabınız, gömleğinin düğmeleri beline kadar açık, altın dişli, boynunu altın zincirli, ceketi omuzlarında, ayakkabılarının arkasına basarak yürüyen sinema tipi tefecilere benzemez. Şık giyimli, kibar, çıtı pıtı bir küçük hanım, bütün sorularınıza makine gibi cevap verirken son derece zarif bir şekilde canınıza okuyuverecek bir hesap çıkarır. Bakakalırsınız.

Bir arkadaşım telefon etti, çaya davet ediyormuş.

- Gelirim, dedim.
- Gelirken cüzdanını da getir, dedi.
- Eyvallah.

Birkaç arkadaş toplanmıştık. İşin içinde iş varmış. Arkadaşımın bir dostunun dostu, genç bir aile zor durumda, çok zor durumda, banka kredisi almış, ödeyememişler. Aslında ödemişler de... Neden sonra ödeyebildikleri paranın sadece faiz olduğunu öğrenmişler. Anapara sadece bin lira, ama olmayınca olmuyormuş işte, borç istemek için çaldıkları kapılar açılmamış. Bir yandan faiz işlerken bir yandan ailede huzursuzluk almış yürümüş, o kadar bunalmışlar ki... Stresten kadının yüzünde iri iri yaralar çıkmış. Bu gidişle çocuklarını alıp köye dönecekmiş...

Sevindik. Arkadaşımızın o gün bizi davet etmesine, böyle bir sıkıntı olunca bizi hatırlamasına, bizim cüzdanlarımızda çıkacak az miktarda paranın bir aileyi çaresizlikten kurtaracak olmasına... Herkes çantasına davrandı, kiminden iki, kiminden dört yüz lira çıktı. Bazısı yüz lira verdi bazısı daha çok. Neticede borç veriyorduk.

Muhatabımız olan insan son derece gururluydu. Başka türlüünü asla kabul ettiremezdik. O geldiği zaman biz onun parasını bir zarfta hazırlamış, muhabbete dalmıştık. "Elin genişleyince yavaş yavaş ödersin." diyerek zarfı uzattıkları zaman bir ağladı...

Elinde bin lirayla eve gidince kocası da ağlamış. "Kim verdi bu kadar parayı?" demiş.

- Dostlarımız, demiş. Tanımadığımız dostlarımız.

Aile borç batağından çıkmış, işleri yoluna girmiş. "Bana borç verenlere dua etmek için gece yarılırı yuktan kalkıyorum." diyor.

Bir köle azat etmek eskiden ol-

duğundan daha kolay. Gururlu insanlar hediye kabul etmiyor, borçlarını yavaş yavaş geri ödüyorlar. Neticede modern bir tefecinin elinde çaresiz kalmış birini azat ediyorsunuz. Çantanızda gezerken kâğıt olan bir şey, bu şekilde paraya dönüşüyor. Ne dönüşmek can satın alır gibi. Her an rızkindan, sofrasından eksilip duran ve kredi borcunun altında ezilen birine hürriyetini bağlıyorsunuz.

"Başarı çocukların sevgisini, büyüüklerin saygısını kazanmaktır ve başarı yeryüzünde bir tek kişinin bile bizim sayemizde rahat nefes aldığını bilmektir."

Kölelik müessesesi hiçbir devirde bu kadar gaddar olmamıştı. Evvelce insanlar köle doğardı şimdi üç beş kuruşluk borcun başında köle oluyorlar. Boyunlarında zincir, ayaklarında bukağı yok, ama bankanın eli boğazına öyle bir yapışmış ki, "Kurtarın!" diyecek halleri kalmamış.

Bu görünmeyen mahkûmiyetin görünür ifadeleri yürek burkuyor: Kocaman cüsseleri içinde çocuk gibi zayıf ve çaresiz duruşlarıyla, onlar kredi mağdurları. Omuzlar çökük, yüzler perişan, gelir az, gider çok, hesaplar tutmuyor, kocaman elleri dizlerinde perişanca bakıman bu adamlar, çocuk okutur, ev geçindirir, bütün gücüyle çalıştığı halde kazancı yetişmez, bazen bir borcu başka bir borçla kapatır... Aslında onlar kendi yağıyla kavrulmaya alıştıktır da yağ tükenmiş.

Modern zamanın beyaz köleleri ortalıkta çarpılmış gibi dolanıyor. O kadar çok köle var ki...

Yoksulluk haksızlık getirirmiş, bu insanlar bazen on liranın başında ağlıyor. Kölelik zor zanaat... En zaruri ihtiyaç maddelerinin başında

kavga var. Para harcamayı gerektiren her sebebin başında sanki bir saldırıya maruz kalmış gibi bunalmaya giriyorlar. Her şey en ucuzundan tedarik ediliyor. Her şeyden kısarak yaşamak, bazı şeyleri zaten ihtiyaç kabul etmemek mümkündür de bazen isyan edeceği gelir insanın.

"Fakirlik, diyor efendimiz az daha kâfirlik olacaktı..."

İşten artmaz dıştan artarmış, olmayan bir şey nasıl artırılır. Banka borçları formalitelere bağlamış, "Öde, diyor. Nasıl ödeyeceğin senin problemin. Öde dedim o kadar..."

Taze ekmecek hemen bitiyormuş, bu yüzden iki gün önceki ekmecek yeniyormuş. Üstelik bayat ekmecek hem ucuz hem daha az gidiyor. Sabah kahvaltısında köyden gelen peynirle kavrulmuş salça var, zeytin de var; yeter... Çocuklara harçlık vermek gerekmez zaten, çocuk parayı ne yapsın? Para bankaya verilecek. Verilmezse olmaz ki... Sonra parasına para kazandıran insanların ödemesi nasıl yapılacak?

Modern zaman köleleri ne kadar çok çalışırsa çalışsın eline bir şey geçmiyor. Bankadaki o zarif memurenin önüne bırakılan alın teri esas sahibini mutlu etmiyor. Banka borcu otomatige bağlamış. Öde öde bitmez. Cahiliye devrinin tefecileri bu günkü bankaların çırağı bile olamazdı. Dolmuşa verecek parası olmadığı için kilometrelerce yol yürüyen insanların ekmecek parasını ve mutluluğunu çalan kredi borçları hesapta hür, aslında köle bir insan tipi çıkarmış. Eli kırbaçlı köle tüccarları yok, yoksulların ekmeğini elinden alan formaliteleri var. Günümüzün birçok hastalığı aslında ekonomik sebeplere dayanır.

Bu şartlar altında köle azat etmek tabiri artık bize yabancı gelmemeli. Bazen insanlar o kadar zor durumda ki, onları bu darlıktan kurtaran insanların hali, Ebu Bekir cömertliği arz ediyor.

Neyse konumuza dönelim. Oğlu hapse düşen anne çaresiz ağlarken ve aile neredeyse durumu kabulenecek hâle gelmişken bir gün oğlan çıkagelmiş. Sevinçten yürekleri ağızlarında, “Nasıl gelebildin?” demişler.

Berat etmiş. Avukat mahkemenin gözünden kaçan çok küçük bir delil yakalamış ve küçücük şey bizim oğlanı hürriyetine kavuşturmuş.

Esas sebep bu mu? Yoksa uzatmalı borcunu senelerdir ödemeye çalışan bir akrabanın üç bin liralık kredisini ödeyivermek mi, bilemedik.

Allah dilerse sebepler yan yana dizilir, hadiseye yol verirmiş. Allah dilerse kün tecellisi kâinatı titretir, olmazlar olur, imkânsız mümkün olurmuş.

Köle pazarında mahremiyeti ihlal edilen bir köle kızın utancı aslında insanlığın utancıydı. Evinin iâşesini temin edemediği için evlatlarından utanan adamın utancı varlıklı Müslümanların.

Bir eli yağda bir eli balda yaşayan varlıklı nemrutlara dönüştük. Sıkıntısı olan insanlar kapımızı çalmaya utanyor, çalsalar belki de pişman olacaklar. Hâlbuki “Gariplerin çalabildiği kapı hak kapısıdır.” Çok işimiz olduğundan kendimizle aynı seviyede olmayan insanlara ayıracak zamanımız yok. Yüz binlerce liralık bazen milyonluk mekânlarda yaşıyoruz. Çift çift salonlarımız, yemek odalarımız, giyinme odalarımız, ütü odalarımız var. Kendimize betondan sarayvari binalar yaparken vicdanlarımızı

betona gömdük. Gık desin de görelim. Bazılarımız, vicdanlarını yüz yıllık bir kış uykusuna yatırdık, damar yolu açtıktı, kımıldanmaya kalkışınca verdik bahaneyi. Bahaneden bol bir şey yoktu.

Banknot hışırtılarına alışmış kulluklarımız hassasiyetini kaybetti. İhtiyaçlar içinde boğulan insanların çığlıklarını duymadık. Onlar da bizim ne mal olduğumuzu bildiklerinden tarafımıza uğramadılar. Sıkışınca bize gelemedikleri için bankaya gittiler. Zenginlerin zekâtı yoksullara yetmeyecek olsa Allah onlar için başka bir rızık kapısı yaratırmış.

Yoksulların çaresizliği bizim suçumuz.

İsteyip de ulaşamayacağımız, isteyip de alamayacağımız hiçbir şey yok. Bazen satın alacağımız bir malın iki farklı çeşidinin arasındaki bin liralık fark bizim için bir şey ifade etmiyor. Hâlbuki o bin lira yoksulun hiçbir zaman biriktiremeyeceği paradır, okula başlayacak çocukların masrafları, çoktandır bekleyen ve bir türlü alınamayan ihtiyaçlar... O bin lira yoksul adamın mutluluğu, beratı, hürriyetidir. O bin lira bizim vermediğimiz zekâtımızdır.

Vermenin adabı istemeden vermemiş. Çok değil, kırkta bir... Kasalarımızdan çıktığı belli bile olmayacak bir rakam. Yüzde iki buçuk, ha var ha yok...

“Efendim ben, bütün malımı çocuklarıma bırakacağım, onlar verirler mi?” diyeceksiniz. Tabii tabii, hemen verirler. Bekleyin derun. Onlar mirasın başında birçok tartışmalar yaşadktan sonra öz kardeşleriyle küsecek hatta mahkemelik olacaklar. Zorla iyilikle paylaşabildikleri o hazır paracakları

öyle bir savuracaklar ki...

Çok beklersiniz, evlatlar benim vermediğim zekâtları verecek diye... Üstelik verseler bile bu zekât olmaz, sadaka olur. Erkek adam kendi zekâtını kendisi verir. Ya verir ya da vermez. Onun bunun boynuna asmak anlamsız bir bahanedir.

Bir Alman atasözü, “Elin sıcakken ver, soğuyunca veremezsin.” der. Elin gayrimüslimi bile, hayattayken ver, diyor, hazır irade elindeyken ve birinin mutluluğunu satın alman mümkünken ve imkânın varken düşünme. Çok değil, seksen bin lira için altı üstü iki bin lira, para bile değil. Bilirsin sen az çok kimin ihtiyacı olduğunu, olmadı sorar öğrenirsin. Baş başa bir bardak çay içer sonra hazırladığın zarfı yumuşacık ve mültefit bir hareketle cebine koyuverir, yürür gidersin. Bu yürüyüp gidiverişlerin en asil ve en ince şeklidir.

Buna kelebek etkisi deniyormuş. Bir güzellik birçok güzelliklere sebep olur.

Ardına bakmadan yürü, yüreğini saran tatlı esintiyle, bil ki bu esinti cennetten geliyor. Bu, orada yaşayacağın mutluluğun küçük bir yansımasıdır. Bir insanın şahsında bir ailenin mutluluğunu satın almak dünya malına haddini bildirmektir. Orada cebindeki şey kâğıt olmaktan çıkmış, para hatta paradan öte bir şeye dönüşmüştür. Sus ve o güzel duygunun tadını hiç kimseye paylaşma. Paylaşınca azalır...

Bir yerde geçinmek derdinden mustarip bir kardeşin seni bekliyor. Dört gözle bekliyor. Hadi. Ya sen tutacaksın elinden ya bankadan kredi alacak.

Kölelik müessesesi geri gelmiş.

Ya biz neredeyiz? ■

KADİM TARİHİN DEŞİFRESİ: BİR FOTOĞRAF HATIRATI

Bediâ Belkıs BALCILAR | İstanbul Bakırköy Kur'an Kursu Öğreticisi

Ben bu fotoğraf karesinde neredeyim? Hayatın mekânla sınırlı, zamanla kayıtlı olduğu gerçeğinden hareketle bir fotoğraf karesine hapsedilen anın içindeki hâlleri fehmedecek olursak; ona boyut kazandıran şey, eşya ile kurduğumuz derin katmanlı ilişkiler silsilesi olabilir miydi? Tarihin izinde fotoğraflar kaydetmek için o sabah bir tercihte bulunmuştum. Kudüs-i Şerif'teki son sabah namazımız akabinde Türkiye'den birlikte geldiğimiz tur grubunu Mescid-i Aksa Kible Camisi'ndeki programla baş başa bırakıp, huşu ile çıkmıştım mübarek camiden. İz sürecektim. Bir ayak izini... Hayattaki bazı kararlarımız kendi tercihlerimizle içkindir. Kudüs'te geçireceğimiz son saatlerdi ve ben Mescid-i Aksa'nın avlusunu muhkem bir zırh gibi çeviren kadim medreselerinin hikâyelerinin peşindeydim.

Zamanımız o an için kısıtlıydı ama mekân coşkunun bir ırmak gibi keşfe çağırıyordu beni. Hilkatimizin tezahürü, tek başına keşfetmenin verdiği o yürek çarpıntısına meftun olduğumuz için bir fecir vakti korkusuzca adımlıyordum Mescid-i Aksa'nın avlusunda. İnsanın merak dürtüsünü anlamlı kılan da bu değil miydi zaten? İçimizdeki arayışlara durağanlıktan azade bir sebep buluyor olmamız. Bunu, kâinatı kadim bir kitap gibi okumaktan bıkmayanların sesiyle yazıyo-

rum; izah etmemi güç kılmayacak bir his bırakıyorum şu fotoğraftaki zeytin dallarının arasındaki Eşrefiye Medresesi'nin minaresine. Bir emanet gibi alın onu ve incitmek-sizin okuyun lütfen.

Beytü'l-Makdis'te günümüze kadar intikal etmiş kadim eserleri yadigar bırakarak, Kudüs-i Şerif'e yaptığı hizmetleri hürmet ile hatırlamamız gereken Ebü'n-Nasr Seyfuddîn Hâdimü'l-Haremeyni's-şerifeyn el-Melikül-Eşref Kâıtbay ez-Zâhirî (ö. 901/1496)'den bahsetmek istiyorum sizlere.

Çerkez Memlûklülerinin en dirayetli yöneticilerinden biri olan Sultan Kayıtbay, ilme ve âlimlere oldukça değer vermiş bir melik. İsminin künyesinde bulunan "Hâdimü'l-Haremeyni's-şerifeyn" nitelemesini hak edecek hizmetlerde bulunmuştur aynı zamanda. Buna en güzel misal olarak; Rasulüallah

Efendimiz (s.a.s.)'in türbe-i saadetlerinde çıkan bir yangın neticesinde, yeniden bakım ve onarım gören mübarek türbenin tamiratında sergilediği rikkat dolu davranışını gösterebiliriz.

Bu bilgilerin kalbimizde bıraktığı latif filizleniş, bizi Kudüs-i Şerif'te bir seher vakti kadim taşların seyrine durmuşken yakalıyor apansız. Mescid-i Aksa'nın çevresinde sıralanmış medreseler bir zamanlar ilmin kalbinin attığı bu asude selam yurdunun ayaklarına vurulan prangaları çözmeye muktedir olabilir mi diye düşünmeden edemiyoruz.

Ben bu fotoğraf karesinde neredeyim?

O sabah Mescid-i Aksa'da, grubumuzun beni unutarak otele döndüklerindeki o anlarda, benim Mescid-i Aksa'nın avlusunda camide serbest bırakılmış bir çocuk gibi sevinçle fotoğraf karesi yakalamamın iştihakına gelince, bildiğim şey sadece şuydu; Allah'ım ben seni severim, Senin sevdiğini severim, Habib-i Ekrem'ini severim, Habibine hürmet etmişleri severim. Bundandır iz sürüşüm! Bundandır bir taşın dilini deşifre etmek için anın içinden taşmış merakım.

Benim muradım buydu; Mescid-i Aksa'nın avlusunda kendimi kaybedip dünyadan bile isteye koptuğum o saatlerin kaydının ehemmiyeti, işte burada kendini aşikâr ediyordu bir fotoğraf hatıratıyla. ■

AH KUDÜS!

Ah Kudüs!

Ah benim yüreğim,

Heybemden dökülen kırık ve eksik kelimelerim,

Ah benim ümmetim ve kimsesizliğim!

Ümmet ve kimsesizlik... Filistin topraklarına değdiği andan itibaren yüreğime hançer gibi saplanan iki kelime oldu bunlar. Benim için Filistin'i ve Kudüs'ü, bundan da öte sol yanıma çöken iki cihanlık ağırlığı anlatan o iki kelime... Kimsesizlik, ümmetin yanına yakışmaz gibi geliyor insana. Garip şey ki, ruhu ve gözyaşları ile tanıdıkça bu toprakları anlıyor insan. Anlıyor ki, Filistin'de her şey daima kendisi ve tezati ile yan yana duruyor. Şan zillet ile zulüm mazlumiyet ile hatırlayıp derin bir nisyan ile ama en çok da ümmet, ümmet ardında kalan her şeyi yok eden delici ve kapkaranlık bir kimsesizlik ile yan yana duruyor. Bu yüzden bu hikâye bu kadar ağır hece hece düşüyor önümüze. Bu yüzden, kelamın mürekkebi söz Filistin'e gelince hep susuyor. Bu yüzden eksiliyor kelimeler. Çünkü Filistin terk edilmişimizden önce kendimizi, kendi yüreğimizi terk ettiğimiz öyküsünü fısıldıyor bize.

Filistin annemin henüz ufacıkken avuçlarıma bıraktığı bir dua ve yakarıştı bana. Ben Filistin'i değil önce kendi yüreğimi ve çocukluğumu bulmaya gitmişim bu yüzden. Hafıza-yı beşer nisyan ile maluldü ya benim de hatırlamaya ihtiyacım vardı çünkü. Mazlum ile zalimin, ak ile kara ve yerle gökler kadar aşikâr olduğu bir davada, mazlum olmanın bir zamanlar nasıl hissettirdiğini hatırlamaya ihtiyacım vardı. Ruhum felaha kavuştu mu demeliyim? Zira Filistin'de gücün ve kibrin altında ezilmiş Müslümanlar bulamadım. Elhamdülillah ki (!) Filistin hâlâ mazlum ve masumdu. Bulduğum şey bana Filistin'e dair aslında neyi hiç fark etmeden, usulcacak kaybettiğimizi hatırlattı bana. Derin ve sarsılmaz bir tevekkül buldum çünkü o topraklarda.

Aksa'nın güzel yüzlü mahcup çocuklarından, Kudüs'ün perişan, yıkık dökük sokaklarına dek Filistin hep Filistin'di aslında. Dimdik ve hep orada. Bizim ve dahi kimsenin olmayışına rağmen hem de. Kır-

gın ve yorgundu ama ince ve narin boynu zulme asla eğilmemişti. Bu tevekkül ve direnişin karşısında yaşadığım şaşkınlık bir duvar gibi çarpacaktı sonra yüzüme. Nasıl ve niçin diye sorarken bulacaktım kendimi defalarca. Nasıl bu kadar dirayetli olabildiklerini havsalam almayacaktı. Hayatın olağanca seyrinde akıp gidişi hayrete düşürecekti beni. Nasıl gülüp eğlendiklerine, geleceğe dair planlar yapabildiklerine, çiçeklerin kendi ülkemin çiçekleri gibi umarsızca açışına, baharın tıpkı bahar gibi Filistin semalarını doldurmasına... Tüm bunlara hayret edecektim birer birer. Sonra hayretim ağır ağır çökecekti vicdanımın üstüne. Çünkü o an anladım. Anladım ki bizim kendi sağ salim ülkelerimizde meydanlarda çılgık çılgılla haykırdığımız o cümle dilimizden değil belki ama yüreğimizden düşeli çok olmuş.

"Birruh biddem nefdike ya Aksa! (Kanımız ve canımız sana feda olsun ya Aksa!)" Bu sloganı Filistin için yürüyüşe katılmış hemen he-

men herkes bilir. Oysa anladım ki yüreğimizde feda edilen kanımız ve canımız değil Filistin davasının kendisi olmuş. Hem de bu feda ediş öyle usulcacık ve sessiz olmuş ki, sloganlar atmaya devam ederken hâlâ, tek yürek bu davanın arkasında olduğumuzu sanırken daha Filistin'in yitikliğine dair zımnî bir kabullenişin, en fazla on dakika için yüreğimizi meşgul eden bir hüznün içinde kaybolduğu bir konformizmin esiri olmuşuz. Filistinli bir hukuk öğrencisi bana neden tek devlet istediklerini, barışın onlar için niçin her zaman adalet demek olmadığını anlatırken fark ettim kendimin de bu davayı içimde nasıl yitirdiğimi. Zira 'tek devlet' benim için o kadar İsrail'i temsil eden bir mefhumla dönüşmüştü ki bu kişinin Filistin'den bahsettiğini anlamam zaman almıştı. Sonra bir de utanmadan 'ama bu dediği gerçekçi mi şimdi' diye sorgularken bulmuştum kendimi. Sanki hak olan mümkünün çerçevesine sığmak zorundaymış gibi. Sanki İsrail cebir ve zulüm ile namümkünü bir gün mümkünü çevirmemiş gibi. Şimdi tüm bunları, Filistin'i Filistin'de değil ama yüreğimizde yitirdiğimizi hatırlarken ne acı ki başımın üstündeki gök artık Filistin topraklarını örtmüyor. Ve belki bir daha da hiç örtmeyecek. İsrail Devleti'nin pasaportuma kondu-

duğu barkodun devletin güvenliği için üst seviye tehdit oluşturduğum manasına geldiği ile müjdelendim çünkü. Filistin'den sürgün edilmek de bana o topraklardan hatıra kalan bir kader ortaklığı olacak gibi duruyor şimdilik. Gözyaşlarım gözlerimi mani olamadığım bir hızla ıslatırken Kudüs'te doğmadığı için ömrü boyunca Kudüs'e belki bir ya da iki kez girmesine izin verilen tüm o Filistinliler birer birer geçiyor zihnimden. Otobüsümüzün Aksa'ya çok ama çok uzaktan bakan bir tepenin başında durup, ufukta altın kubbesi belli belirsiz ışıldayan Kubbetü's-Sahra'yı gösterişini hatırlıyorum. Sonra yüreğimi delen o cümle düşüyor bu güzel günün tam ortasına. İşte diyorlar, bir Filistinlinin Kubbetü's-Sahra'yı görebildiği en yakın nokta bu. O an bu acının derinliğine vakıf olamıyorum. Ancak ve ancak Filistin'den sürgün edilişimin haberinin tüm ağırlığı ile omuzlarıma çöktüğü şu vakitlerde bu tarifsiz zulmün ve acının idrakine bir parça daha yaklaşabiliyorum. Bir ah dökülüyor dudaklarımdan istemsiz. Ah yüreğim!

Yürek... her şey yürekte başlayıp bitmiyor mu zaten. Bir ders varsa bana kalan Filistin'den o işte sadece budur. Bana deseler ki Filistin'i tek bir kelime ile anlat ben size yürek derim. Yüreği olan insanlar...

Ve bundan gayri, Allah şahidim ki, başka hiçbir ama hiçbir şeye sahip değiller. İnanan bir yüreği hiçbir bomba parçalayamaz yazmışım bir zaman bir yerlerde. Şimdi Filistin'i görmeden yazılmış bu cümle ne naif ve eksik geliyor kulaklarıma. Ümmet Filistin'de yanına bizim konduduğumuz derin bir kimsesizlikle öylece duruyor. Ve artık bütün şiirler ve sözler Filistin'den bahsediyor bana. Şeriatı'den bir cümle düşüyor önce zihnime. "Bir zulmü durduramıyorsanız en azından herkese anlatın" diye haykırıyor, acizliğimize bir tokat savurur gibi. Sonra bir başka şairin bir dizesi daha düşüyor aklıma. Bir kalbiniz vardı diyor onu hatırlayın. Bir kalbiniz vardı sizin, bir yüreğiniz... Uzak coğrafyalarda unuttuğunuz bir Kudüs'ünüz vardı.

Hatırlayın!

Yalnızca muhabbeti değil, öfkeyi ve zulmü de hatırlayın. Unutulan yitirilir çünkü.

Nisyan derin ve azap dolu bir hatırlayış ve bitmek bilmez bir özleme dönüşüyor benim için artık.

Bir ah daha dökülüyor dudaklarımdan:

Ah yüreğim!

Ah Kudüs! ■

ÇAĞLARI EMZİREN BEŞİK: RAHLE

R

ahle, çağların önünde diz çöktüğü bir makam, bir eşik, bir saltanat.

Doğu'da rahleye verilen paye, döşeği olduğu Kitap'a verilen payeye ilgilidir. Yeryüzündeki bütün rahleler, bir imkân ve bir ihtimal olarak Mushaf'a yataklık yapmış olmaya, Mushaf'ı yerden yüksek bir makamda tutmaya matuf oldukları için muhterem kabul edilmiştir. Arapçada semer anlamında kullanılan rahl/rahal kelimesinden Türkçeye geçen rahlenin üzerinde hangi kitap durursa dursun, cümle âlem bilir ki, onun asıl süvarisi Kur'an-ı Azimüşşan'dır.

Rahlelerin, Hz. Osman döneminde Kur'an'ın çoğaltılıp büyük şehirlere gönderilmesinin ardından İslam dünyasında ortaya çıktığı düşünülmektedir. Kur'an-ı Kerim'i yerden yüksek bir yerde tutmak gayesiyle yapılan ilk dönem rahlelerden günümüze kalan örnekler yoktur. Bulgular, yekpare tahtadan dişli olarak iki kanatlı açılır kapanır tarz-

daki ilk rahlelerin Anadolu Selçukluları zamanında ortaya çıktığını göstermektedir. Türkiye'de rahlelerin en muhteşem misallerini, XIII. yüzyıldan kalma Konya Alaaddin Camii'nde ve Mevlana Dergâhında ve İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde görmek mümkündür.

Selçuklu devri, Türklerin ağaç işçiliğinde inanılmaz merhaleler katettiği, büyüleyici eserler ortaya koyduğu dönem olarak bilinir. Bu dönemin ahşap eserlerinde bitkilerin yanı sıra kuş, aslan, kartal ve ejder gibi figürlere de rastlanır. Daha sonra Osmanlı döneminde hayvan figürleri yerini daha inceltilmiş işlemlere, oyma ve kafes işi tekniklere bırakmıştır. Bunun yanında ahşap süslemeciliğinde fildişi, mors dişi, kemik, sedef, bağa ve kıymetli madenler de kullanılmıştır. Sedef kakmalar bunların başında gelmektedir.

Taş oymacılığına nazaran ağaç işçiliği kolay gibi gözükse de arkasında saklı ihtimam ve sabır, oymacılıkta ahşap işçiliğini baş köşeye otur-

tur. Ağacın canlı bir tabiata sahip olması, âdeta ondaki izleri canlandırmış, motifleri derinden derine beslemiştir. Rahle yapımında genellikle ahlat, pelesenk, meşe, şimşir, gürgen, karaağaç, kiraz ve elbette ceviz gibi dayanıklı ağaçlar kullanılmıştır. Bütün ahşap işçiliklerinde olduğu gibi bu aşamada ağacın seçimi, kesim zamanı, kurutma kıvamı hayati önem taşır. Üzerinde çalışma yapılacak ağaç yaş olmamalı, elyafi sık olanlar tercih edilmelidir. Ayrıca damarlı ve budaklı parçalardan uzak durulmalı, mümkünse koyu renklere öncelik verilmelidir. Rahle için en uygun ağaç, üzerinde yapılacak kaplama ve kakma faaliyetleri de hesaba katıldığında cevizdir. Parçalar ağacın merkezinden veya çevreye yakın bölgelerinden seçilmemelidir, çünkü bu kısımlar ağaç kuruduktan sonra da çalışma ihtimali bulunan kısımlardır.

Rahle, biçim olarak karşımıza üç ana formda çıkar. Birincisi ve en eski versiyonu, sabit ayaklara sahip, dikdörtgen biçiminde sehpa olarak,

dünyada da eşine rastlanan bir tür küçük yer masasıdır. İkincisi ve aslen rahle deyince akla gelen model, iki parçadan oluşan bir mekanizmadır. İki kanatlı açılıp kapanır mekanizma X biçimindedir. Ortasındaki menteşe kendiliğinden veya ek parçalarla sehpaye uygulanır. Ebu Mansur Zafer Bin el-Kasım, rahlenin birbirine geçen kanatlarını, yani menteşesini, sevgililerin ayrılık zamanı parmak parmağa kenetlenmiş ellerine benzettir.

Üçüncü olarak yine menteşeli rahlelere benzeyen fakat üzerindeki kitap yatağı açısından açılıp kapanan sisteme sahip olan, masası duruma göre yazı yazmaya da elverişli hâle getirilebilen, ayrıca ortadan açılır kapanır ayaklarının kanatlardaki özel yuvalara girmesiyle yapılan karma modelden söz edilebilir. Bu rahlenin en az rastlanan türüdür.

Yüzyıllar boyu üst düzey eğitim merkezleri olarak faaliyet gösteren medreselerde müderrislerin önünde duran rahleler, ulema sınıfını

temsil etmeleri bakımından da değerli birer nişaneydiler. Taşrada kürsüsü olmayan camilerde hocalar vaaz ve nasihatlerini, mektep derslerini bu rahlelerin önünde verirlerdi. Sarayda şehzadelerin törenle başlatıldığı eğitimlerinde de şehzadelerle özdeşleşen özel rahleler mevcuttu. Bununla beraber rahlenin sadece saray ve ulema çevrelerinde yaygın kullanıldığını düşünmek yanıltıcı olur. Bugünkü ilköğretimin muadili olan mektep eğitimlerinin başlangıcında Amin Alayları diye bilinen törenler düzenlenir, 4-6 yaşlarında mektebe başlayacak olan talebelerin evinde konu komşu ağırlanır, şerbetler ikram edilir, lokumlar dağıtılır ve yeni talebe mektepten gelen diğer talebelerin okuduğu “Şol cennetin ırmakları” ilahileri eşliğinde evden çıkartılırdı. Evden mektebe uzanan bu renkli kortejin en önünde hocanın çırağı, talebinin rahlesini başının üzerine tutmak suretiyle yürürdü. Her talebenin rahlesi hususi olduğundan, bu törenlerden günler önce rahle parlatılır, cilalanır ve varsa dökülen taşları onarı-

lırdı. Bir rahlenin aynı ailede birkaç nesle yoldaşlık yapması, sözgelimi dedeyle torunun aynı rahle üzerinde ders görmesi, toplumsal dokuya dair derin çağrışımlar besleyen bir gelenektir.

Zaman içinde rahleler de canlı birer organizma gibi değişmiş, gelişmiştir. XVI. yüzyılda geometrik şekiller ve kafes oymalar öne çıkarken, XVII. yüzyılda sedef, fildişi ve bağa süslemeler serpilip yayılmış, XVIII. yüzyıldan itibaren de Batılılaşmanın yansıması olarak barok ve rokoko üslupları gözlenir olmuştur. Rahleler bugün de kullanılmakla birlikte mazideki egemen mevkiini kaybetmiş ilim, irfan sembolleridir.

Modern çağın büyük bir fırtına eşliğinde oldubittiye getirerek incittiği, boğduğu geleneksel sembollerin başında gelen rahle, mümessili olduğu bütün o edep ve tevazu çağına, disiplin ve zarafet değerlerine merbut manaları da alıp menteşesini kapatmış, derin bir uykuya dalmıştır. ■

BİR SERÜVEN DÜNYASI

Yeniden duymalı unutmaya yüz tuttuğu o tanıdık ayak seslerini, hani o temiz ve incitmeyen. Ne dersiniz siz de özlediniz değil mi? Ve o yürüdükçe arkasından gelecek ayak seslerini de etkilemeli artık... Tekrar renklere boğulmalı, hayat bulmalı, ışıklar süzülmeli, var olan benliğini eriterek baharı yaşamalı yeniden, sokak sesleri içeri girip taşmalı, zamanı geldi artık bence geç kalsa da.

Hayatla bağlarımız kopmuş gibi tamamen, nasıl olduğu bilinmeyen bir telaşla, ait değiliz kimseye, hiçbir şeye... Yanılıyor muyum acaba?

Ne bir zaman ne bir mekân aitlik hissi taşıyor bizim için. Kimse kimseye ait değil artık sanki, hatta kendimize bile diyebilirim.

Kendi özbenliğimiz arasında sıkışıp kaldık gibi. Ondandır bu başkalaşmalar, her şeyden ve herkesten uzaklaşmalar. Ve bu karmaşa ayrı bir dünya oluşturuyor artık gitgide, kendi iç benliğimizde. Bir dünya var şu an bize ait gibi ama inandırıcı değil... Ve de bir kahraman var bu arada onu da unutmayalım: kendi bencilliğimiz...

Gönlümüzün kıyasına çekilmişliğimizden midir nedir bilemem bu hâller, her varlığa yabancı oluştumuzdan mıdır? Bir umursamazlık, vurdumduymaz tavırlar gibi sanki ve farkında olmadan ruh dünyamızda sıkışıp kalmalar...

Ondandır bence renksiz ve kalın bir perde ile örtülmüşlüğümüz, tonsuz bir varlığa kendimizi kattırılmışlığımız. Öyle ki artık ışık ne içeri sızmak istiyor ne de varlığını-

zı dışarı yansıtmakta bize yardımcı oluyor. Işık bile umutsuzluk içerisindedir...

Sağlam bir direniş içerisinde benliğimiz, inatçı olmuş artık... Sıkıca kapattığı kepenklerini bir daha açmamak adına, neler kaybettiğini bir bilse oysa. Erişilmek istemediği aşikâr, dedim ya çoktan inatçı oldu artık kendisi... Öyle bir hâl içerisinde ki anlatamam, sokakları hiç olmadığı kadar karanlık. Gökyüzünün, denizin, güneşin ve gökkuşağının renkleri bitmeye yüz tutmuş. Mat bir renge bırakmış yerini, al sende kalsın der gibisinden. Besbelli anlamsız bir boşluk içerisinde dönüp duruyor kendine karşı sağır, dilsiz ve hatta artık hissinin kaybetmiş durumda, farkında değil ahmak.

Ve boşluk içerisinde kocaman bir çığlık, nereye giderse gitsin önemsiz halde bulacak kendini, sessizce kendini duyurmaya çalışıyor ama nafiye. Varlığını yeniden hissettirmek istiyor gibi gördüm kendisini. Gitmek ile kalmak, duymak ya da büsbütün sağır olmak arasında tercihe zorlanıyor olmalı birileri tarafından...

Sınırlamak mı gerek sizce kendi benliğinden gölgesine sığındığı

kuytu karanlıkları yararak? Sessiz bir hamle mi yapmalı o zaman soğuk, renksiz ve telaşsız o varlığı terk ederek? Evet sınırlı artık bence tutsak olduğu yerden, zaman bile kaybetmeden ayrılmalı bu sevilmeyen diyarlardan, ona ait değildi çünkü eskiden... Şımarıklık gibiydi zaten...

Yeniden duymalı unutmaya yüz tuttuğu o tanıdık ayak seslerini, hani o temiz ve incitmeyen. Ne dersiniz siz de özlediniz değil mi? Ve o yürüdükçe arkasından gelecek ayak seslerini de etkilemeli artık... Tekrar renklere boğulmalı, hayat bulmalı, ışıklar süzülmeli, var olan benliğini eriterek baharı yaşamalı yeniden, sokak sesleri içeri girip taşmalı, zamanı geldi artık bence geç kalsa da.

Yeniden kavuşmalı şimdi o zaman ışığa, kaybetmemek üzere. Renge mesela, her 'ses'e keza. Ve herkes tanıdık gelmeli ona artık.

O zaman yeniden dirilecektir benliğimiz ve gönlümüz yemyeşil bir bahçeye dönüşecektir. Yine renk renk çiçekler açmalı örneğin, doymalı seslere, ışıklara, renklere ve sevmelere. Bir kez daha denemeye değer çünkü... Denesek mi? ■

KAZANLI BİR MÜNEVVER: RİZAEDDİN FAHREDDİN

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başları Kazan Türk- lüğünün millî uyanış devresindeki çok önemli bir zaman dilimini teşkil etmektedir. Bu zaman zarfında Kazan Türkleri arasında millî şuurun oluşması için birtakım edebî, dinî, siyasi ve tarihî konularda ileri hamleler yapılmıştır. Bu hamlelerin yapılmasında önemli rolleri olan Şehabeddin Mercani, Kayyum Nasırı, Abdün- nasır Kursavi gibi âlimlerin yanında en az onlar kadar önem taşıyan Rizaeddin Fahreddin de Kazan Türk- lüğü için önemli sayılan isimlerin başında gelmektedir.

Rizaeddin Fahreddin 31 Aralık 1858 tarihinde bir molla ailesinin beşinci çocuğu olarak Samar ilinin Bügülme ilçesine bağlı Küçüçatı adlı köyde doğmuştur. (A. Battal Taymas, Kazanlı Türk Meşhurlarından Rizaeddin Fahreddinoğlu, Birlik Basımevi, İstanbul 1958, s. 9.) Annesi, Sarman kazasına bağlı Eski İştirek köyünün mollası Remkul bin Maksud'un kızı Mevhube Hanım olup, aynı zamanda köyün kız ve erkek çocuklarının ilk tahsilinden sorumlu biriydi. (İsmail Türkoğlu, Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerimden Rizaeddin Fahreddin, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003, s. 22.) Babası Fahreddin Seyfeddin (1819-1891) ise nüfusuna kayıtlı bulunduğu köyün imamlığını yapmaktaydı. Anne ve babası son derece iyi bir eğitim görmüş kişilerdi. Fahreddin bu durumun doğal bir sonucu olarak ilk eğitimini annesinden almıştır. 1867 yılında

ise medreseye kaydolmuş, Çistay Medresesi'nde aldığı bir yıllık eğitimden sonra 1869 yılında Seçili köy medresesine yazılmıştır. Bu yıldan itibaren aralıksız sürdürdüğü medrese eğitimine 1879 yılında son vermiş ve Astrahan medresele- rinde eğitimine devam etmek için çabalamaya başlamıştır. Bu süreç içinde 23 Ağustos 1873 tarihinde annesinin ölümü Fahreddin'in hayatında yer edinmiş en üzücü olay olmuştur. (Türkoğlu, age. s. 43; Rizaeddin Fahreddin, Altın Ordu ve Kazan Hanları, çev. İlyas Kamalov, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s. 7.)

Kazan bölgesinde o yıllarda eğitim için Buhara ve Mısır gibi merkezler önem taşımakta ve tahsil için söz konusu bölgelere seyahatler yapılmaktadır. O da önce Astrahan'a gitmeyi arzulamış, fakat hocası Abdülfettah Efendi tarafından engellenince bağlı bulunduğu medresede eğitim-öğretimini sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu defa da Buhara'da okumak hevesine kapılmış, lakin bu isteğinde de başarılı olamamıştır, çünkü bu

kez de babası Kazan'a son derece uzak olan Buhara'ya oğlunu göndermek istememiştir. Ardından İstanbul'a gitmek hayalleri doğdu ise de maddi koşulları buna müsait değildi. 1879'da Tifo'ya yakalanınca bir sonraki yıl yapması gereken askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur. 1884 yılında ise basını İsmail Gaspıralı'nın çıkardığı Tercüman gazetesiyle tanışmıştır. Hatta Gaspıralı'ya bir mektup yazarak gazetesinin nüshalarını istemiş, gönderilen gazetede yazılardan etkilenerek Tercüman gazetesine abone olmuştur. Böylelikle fikri manada kendisini yetiştirmeye başlamıştır. Bu esnada daha medrese öğrencisiyken 1885 yılında evlendiği eşi Nurcemal Hanım'la ömrünün sonuna kadar mutlu bir evlilik sürdürmüştür. Bu evliliği sonucunda ikisi kız, dördü erkek olmak üzere altı çocuğu olmuştur. (Rizaeddin Fahreddin, age. s. 8.)

Rizaeddin Fahreddin 14 Haziran 1883 tarihinde Bügülme şehrinin İlbek köyüne ikinci imam atandıktan sonra 12 Aralıktan itibaren medreselerde ders vermeye başlamıştır. 1891-93 yılları arasında kadı Maksudov'un yerine üç yıllığına Orenburg müftülüğüne seçilmiştir. Böylece aralıklarla, ama aksamadan 1891-1906, 1918-1923 yılları arasında kadı, 1923-1936 yılları arasında da molla olarak meslek hayatına başlamıştır. (Türkoğlu, age. s. 73; Rizaeddin Fahreddin, age. s. 8.)

Sovyet hükümetinin dine karşı açmış olduğu sert propaganda ve sa- vaşa rağmen, Rizaeddin Fahreddin,

Rusya'daki Müslümanların çoğunu başında bulunduğu Ufa Nezareti altında birleştirdi. On binlerce mescidin kapatılıp ekme deposuna veya dinsizler kulübüne dönüştürüldüğü bir zamanda, bölgesinde pek çok mescidin açık kalmasını, imamlardan alınan aşırı vergilerin kaldırılmasını, tüm Rusya, özellikle de bölge Müslümanlarının tarihleri için paha biçilmez bir hazine olan Diniye Nezareti arşivinin korunmasını ve müftülükçe İslam Mecellesi adında bir mecmua çıkarılmasını sağladı. (Rızaeddin Fahreddin, age. s. 9.) Ayrıca, Fahreddin dindar görünüş de dini istismar eden bir kimse de değildir. Başkalarının düşüncelerine saygılı ve dini bütün bir insandır. Gerçekten dindar olan bu insan dini suistimal ederek insanlar üzerinde tahakküm kurmak isteyen, hele Orenburg'da çıkan "Din ve Maişet" dergisi çevresinde toplanan birtakım iptidai fikirlere sahip bir guruhun eziyet ve hakaretlerine maruz kalmıştır. Bu guruh onun fikirlerini temelsiz yaklaşımlarla çürütmeye teşebbüs ederek kız çocuklarının modern devlet okullarına gitmemesi gerektiği yönünde bir kanaat takınmış ve onu kendilerine bir düşman olarak görmüşlerdir. (Taymas, age. s. 25.)

Rızaeddin Fahreddin'i Tatar düşünce edebiyatında olduğu kadar, genel Türk fikri hayatında tutan temel unsur, onun reformist yanı, Türk aydınlanmasına yapmış olduğu katkılardır. Aydınlanmadan yana bir fikir adamı olarak yetişmesinde aranması gereken etkenler, kendisi gibi aynı yaşam koşulları altında büyümüş, ancak kendi zihinlerinde bir takım kalıpları yarakarak Türk düşünce tarihinde olduğu kadar Doğu İslam ülkelerinin kaderini de düşünsel anlamda değiştirmeye karar vermiş dönemin ünlü şahsiyetleri olarak görülmeli-

dir. Özellikle Şehabeddin Mercani, Kırmızı İsmail Gaspıralı, İranlı düşünür Cemaleddin Afgani, Mısırlı reformcu Muhammed Abduh, Fahreddin'in düşünce dünyasının temel taşlarıdır. Bu düşünürler kendi dönemleri açısından Doğu İslam ülkelerinin kaderini değiştirmek ve mümkünse yeni baştan kurmak için realist fikirlerin öncülerini kabul edilmiştir. Fahreddin'in de aynı çileli duyguları yaşamış biri olarak onların görüşleriyle beslenmesi gayet doğal karşılanmalıdır. (Rızaeddin Fahreddin, age. s. 9.)

Rızaeddin Fahreddin, düşünce ve faaliyet anlamında her zaman eğitim olgusu gerçeğinden hareket etmiştir. Çalışmalarında özet olarak sonuca yansıtacak ana fikir, "Çağın gelişimini yakalamak için eğitime ihtiyacımız vardır."

Tercüman gazetesiyle tanışması sonucunda tezahür eden yenilikçi duygular, Fahreddin'i reformist çevrenin altına aldı. İsmail Gaspıralı onda daha geniş ve pratik, hayata yönelik eğitim anlayışını pekiştirirken; Mercani, İslam düşüncesi saflarına karışmış olan Müslümanlara zarardan öte hiçbir kâr getirmeyen öldürücü düşüncelerden kurtulmak için mücadeleyi aşılamıştı. Cemaleddin Afgani'nin ise Fahreddin üzerinde daha belirgin bir etkisi vardır. O, Afgani'yi İslam dünyasını uyandıran bir müceddit olarak görüyor ve bütün ömrünü

İslam dünyasını ıslah etme, İslam dininin medeniyete hilaf olmadığını ispat etme yoluna sarf ettiğini söylemekteydi. Afgani'nin "Global İslam" denilebilecek kadar kapsamlı aydınlanma görüşlerini kendi fikri çalışmalarında açıktan açığa yansıtmaktan kaçınmamıştır. Son olarak Muhammed Abduh'un etkisi ise içten yapılabilecek bir uyanış düşüncesini doğurmuştu. Abduh, İslam'ın bünyesinde oluşacak "öz ve asil" fikirlere belli ölçüde kapı açan biriydi. (Türkoğlu, age. s. 63; Rızaeddin Fahreddin, age. s. 9-10.)

Rızaeddin Fahreddin, düşünce ve faaliyet anlamında her zaman eğitim olgusu gerçeğinden hareket etmiştir. Çalışmalarında özet olarak sonuca yansıtacak ana fikir, "Çağın gelişimini yakalamak için eğitime ihtiyacımız vardır." Bu düşünce onun felsefi ve dinî görüşlerinde de esas olmuştur. Mercani'nin "İslam'ın doğasında bilimlere büyük değer vardır." şiarını kendi eserlerinde birebir temel düşünce olarak yansıtmaya çalışmıştır. Pratik yaşamdaki faaliyetlerini de bu düşünce üzerinde sürdürmeye çalışmıştır. Rusya Müslümanlarının kurultay ve toplantılarında, katıldığı küçük siyasi çalışmalarda belirleyici tavrını bu düşünceden yana koymuştur.

Geniş kapsamlı olmak üzere 16 büyük esere imzasını atmıştır. Toplam ilmi eser ve çalışmalarının sayısı ise 70'i bulmaktadır. Siyasi görüş ve teknik bilgilerinin dışında dinî, felsefi, eğitim-öğretim, coğrafi ve tarihî konularda bugün de belli ölçülerde değerini muhafaza eden en önemlisi yaklaşık yüz yıl önceki Türk düşünce tarihine ışık tutacak eserlere imza atmıştır. 12 Nisan 1936 yılında vefat ederek ardında yeri doldurulmaz bir miras bırakmıştır. ■

MÜSLÜMANIN HAYATINDA FETVANIN YERİ VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Ahmet İNANIR | Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Osmanlı fetva mecmuaları Türk, Arap, Boşnak, Ermeni, Yunan, Bulgar ve Sırp gibi bütün eski Osmanlı Devleti unsurları için paha biçilemez değerde bir kaynaktır. Çünkü Osmanlı resmi tarihçilerinin yansıttığı gerçekliğin ötesinde sokağın gerçek gündemini yansıtır.

insan, toplumsal bir varlıktır. Çünkü tek başına varlığını devam ettiremez. Onun için birey-toplum ve çevre arasında sürekli bir ilişki vardır. Müslüman her zaman taraf olduğu iş ve işlemlerde meşruiyete önem vermek zorundadır. Öyle gelişi güzel nefsinin heva ve heveslerine bağlı olarak yaşayamaz. Zira hem bu dünyada hem de ahirette yapıp ettiklerinin bir gün hesabını vereceğine inanır. Bu yüzden yemesinden içmesine giyiminden kuşamına kısaca hayatının her safhasında Allah Teala'nın emir ve buyruklarına uymaya çalışır. Kendisinin bilmediği hususlarda ise bilenlere yani peygamberlerin vârisleri olan âlimlere sorması gerekir. Âlimlerin sorulan soruya verdiği cevaba da fetva denir.

“Yiğit, delikanlı” anlamındaki feta kelimesinden gelen “fetva” (füt-ya, çoğulu fetava, fetavi) sözlükte “Herhangi bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap.” anlamındadır. Fıkıh terimi olarak fetva; fakih bir kişinin sorulan fıkhi bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm demektir. Örfe

Şeyhülislam Ebussuut Efendi

ise, sorulan dinî sorulara müftüler tarafından verilen cevaptır. Fıkhi bir meselenin hükmünü fetvaya yetkili kişilerden sormaya “istifta” (sual), fetvayı isteyene “müstefti” (sail), böyle bir meselenin hükmünü sözlü veya yazılı olarak açıklamaya “ifta”, verdiği fetva ile hükmü açıklayana da “müftü” denir.

Müftüye sorulan sorular sözlü veya yazılı olabilir. Yazılı sorulan sorulara müftü yazılı cevap verir. Yazılı fetvalarda genellikle başta besmele ve hamdele ile başlanır ve cevabın sonunda, “Allahü a'lem ve

billahi't-tevfik” gibi ibareler ekler. İstanbul yazma eserler kütüphanelerinde bu şekilde verilmiş Osmanlı şeyhülislamlarına ait yüzlerce otantik fetva bulunmaktadır. Ebussuut'un fetvalarında sorular ve cevaplar sorulan soruya göre değişir. Genellikle soru kısımları daha tafsilatlı olup her şey anladıktan sonra “olur mu?” diye sorulur. Cevapların uzun ve kısalığı şeyhülislamdan şeyhülislama değişebilir. Mesela İbn Kemal kısa cevaplı fetvalarıyla meşhur olmuştur. Ebussuut'un cevapları ise İbn Kemal'in fetvalarıyla karşılaştırıldığında hem soru hem de cevap kısımları daha tafsilatlıdır. Bu yönüyle Ebussuut fetvaları sosyal tarih araştırmacıları için daha zengin malzemeler içerdiği söylenebilir.

Ebussuut'un fetvaları incelendiğinde fetvaların teorik hukuki spekülasyonların değil toplumun yüzleştiği dinî ve hukuki aktüel gerçekliğe tekabül eden olguların çözümlenmesi olarak karşımıza çıktığı görülür. Gerek yönetici olsun gerekse sıradan bir tebaa olsun yaptıkları veya yapacakları neredeyse her türlü önemli iş ve işlemlerde fetva alma ihtiyacı duymuşlar ve zamanın müftüsü yani şeyhülislama müracaat ederek

lehte ve aleyhte fetva çıkarmaya çalışmışlardır. Osmanlı'da sultan da dâhil herkes fetvalara karşı saygılı davranmak zorundadır. Çünkü fetvalara saygısızlık sürgün cezası gibi tazir cezalarının yanı sıra kişiyi dinden çıkarabilir.

Osmanlı hukuk sisteminde dönemin şeyhülislamının fetvası bir anlamda bugünkü Yargıtay kararlarının işlevini gördüğü söylenebilir. Bu sebeple hâkimler kararlarında hem fetvayı hem de kanunu göz önünde bulundurmamak zorundadırlar. Çünkü bir hâkimin fetvayı dikkate almaması tazir ve azl sebebidir. Fetvanın bu etkinliğine bağlı olarak davalı ve davacıların şeyhülislam ve müftülerden bolca fetva alarak mahkemelere getirdiği ve bunun kadıları yargı faaliyeti esnasında kimi zaman bunalttığı anlaşılmaktadır. Örneğin Zenbilli Ali Efendi müsteftelerin çokluğundan dolayı soruları zenbille çekip cevaplandırdığı için "Zenbilli" lakabıyla meşhur olmuştur. İbn Kemal de soruları mümkün olan en kısa ifadelerle hızlı bir şekilde cevaplayarak fetva işlerini yetiştirmeye çalışmıştır. Ebussuut'un da günlük bini aşkın fetva verdiği rivayet edilmiştir. Hatta bir defasında fetva işlerinin yoğunluğundan şikâyet ederek Mevleviyet makamları, Dâhil ve Hâric medreselerin silsileleri tertip ve telhis hususu gibi bürokratik işlerin kendilerine tevdi edilmesine "fetvâ iştiğali vaktimizi isti'âb ederken bu bârı dahi üzerimize tahmîl bize cevrdir." diyerek serzenişte bulunmuştur. Elbette müftüler bu işleri yaparken tek başlarına değildi. Kendilerine bu işlerde yardımcı olmak üzere fetva emini gibi çeşitli personeller görevlendirilmiştir. Bu müessese çeşitli değişimlerle beraber Osmanlı'nın yıkılışına kadar devam etmiştir.

Osmanlı toplumunun fetvaya olan yoğun ilgisi ve müftülerin belli bir teşkilata bağlanıp bu yolla dinin devlet teşkilatı içinde belli bir yere oturtulması amacıyla zamanla şeyhülislamlık müessesesi ihdas edilmiştir. Osmanlı'nın kuruluş yıllarında meşihat makamı henüz yoktur. Bu sebeple I. Mehmet (ö. 825/1421) devrinde cereyan eden Şeyh Bedreddin (ö. 823/1420) isyanı üzerine idamına, İran'dan gelip Osmanlı topraklarına yerleşen Haydar-ı Herevi (ö. 830/1426)'den fetva alınmıştır. Yine II. Murat (ö. 855/1451) zamanında 848/1444 yılında yapılan Varna Savaşı esnasında isyan eden Karamanoğlu İbrahim Bey'in cezalandırılması konusunda da dört mezhebe bağlı fakihlerinden fetva alınarak hüküm verilmiştir. Şeyhülislamlık ilk önceleri devlet protokolünde kazaskerliğin altında bir makamken, zamanla en yüksek dinî merci ve ilmiye sınıfının başkanlığı haline gelmiştir. Bunda hiç şüphesiz seçkin şeyhülislamlardan Zenbilli Ali Efendi, İbn Kemal ile Ebussuut efendilerin önemli payı vardır.

Şeyhülislam fetvaları ilgili konuda devletin resmî görüşünü yansıtması, bir hukuk kitabına bakacak bilgisi olmayan kadılar için başvuru kaynağı olması ve halkın ihtiyaçlarına cevap vermesi gibi çeşitli saiklerle mecmualar hâlinde derlenmiştir. Derlemeler yapılırken çoğu defa bir mecmuanın tek bir şeyhülislama ait olmasına dikkat edilmemiş, başka şeyhülislamların fetvaları da aynı mecmuada yer almıştır. Osmanlı tarihinde görev yapmış 129 şeyhülislamın ancak çok azının fetva mecmuaları yayınlanmıştır. Diğer şeyhülislamların verdiği fetvaların akıbeti tam olarak bilinmemektedir. Bunda pek azı müstesna bilim camiası-

nın önemli bir kısmının böyle bir kaynağın varlığından bile haberdar olmamasının büyük rolü olduğu söylenebilir. Şeyhülislam fetvalarının hali böyle olmakla beraber taşralarda görev yapan müftülerin verdiği fetvaların akıbeti hakkında daha az bilgi vardır.

Fetvalar genellikle fıkıh kitaplarında olduğu gibi temizlik (kitabü't-taharet), namaz (kitabü's-salât), evlilik (kitabü'n-nikâh), alış-veriş (kitabü'l-bey') ve vakıf (kitabü'l-vakf) gibi hukukun ve hayatın her alanıyla ilgilidir. Ahilik, nadir de olsa fetvalara yansıyan konulardan biridir.

Fetvaya konu olan hususlar, genellikle hakkında farklı görüşlerin bulunduğu ihtilafli meselelerle ilgilidir. Hayatın normal akışı içinde karşılaşılan sorunlar fetvaya konu olur. Örneğin, Osmanlı'da namaz kılanlar fetvaya konu olmaz, kılmayanlar konudur. Yine aynı şekilde ahilerin sosyal yardım ve dayanışmaya sağladıkları katkılar çok fazla fetvalara yansımaz, ancak karşılaştıkları sorunlar konu olur.

Fetvaların olgular için verilmiş dinî hükümler olduğu düşünüldüğünde, fetva mecmualarının tarihi bir belge niteliği taşıdığı görülür. Dolayısıyla Osmanlı fetva mecmuaları Türk, Arap, Boşnak, Ermeni, Yunan, Bulgar ve Sırp gibi bütün eski Osmanlı Devleti unsurları için paha biçilemez değerde bir kaynaktır. Çünkü Osmanlı resmi tarihçilerinin yansıttığı gerçekliğin ötesinde sokağın gerçek gündemini yansıtır. Bu kaynaklardan hareketle herhangi bir zaman diliminde Osmanlı toplumunu ana damarlar yanında kılcal damarlarına kadar tanıma imkânı vermektedir. ■

SABIR VE ŞÜKÜR

Nagihan AYDIN | Kırklareli Lüleburgaz Kur'an Kursu Öğretici

Canlı olarak dünyaya gelen her nefis için kum saati tersine çevrilmiş, geri sayım başlamıştır artık. Toprağa atılan bir tohumun canlılık seyri yeryüzüne çıkana kadar belli olmasa da varoluş sürecinin başladığı ve toprağı yarıp çıkması gerektiği bilinir. Bir kelebeğin kimselerin içeride neler olup bittiğini hiçbir zaman bilemeyeceği kozasından rengârenk boylarla boyanıp çıktığında kanatlanıp uçuşmasındaki sistemi gözlemleriz. Gördükçe zenginleşir miyiz yoksa göremediklerimiz mi bizi daha bilge kılar bilinmez. Ağaçların toprak ve su ile büyümesi, yapraklarının güneşe çanak tutması oluşum ve gelişim sürecinin sadece görünen bir parçasıdır. Her fotosentezin ne için, kim için olduğu gerçeğini anlamak ve tefekkür etmek ise insan-ı kâmile düşer.

“Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir. Ölüden diriye çıkarır. Diriden de ölüyü çıkarandır. İşte budur Allah! Peki

(O’ndan) nasıl çevriliyorsunuz?” (En’am, 6/95.)

Gece ile gündüz arasındaki dengeyi sağlayan dönence, bir savaş gibi görünse de insan için hepsinde ayrı hikmetler vardır. Bize göre karanlık hep erken gelir. Belki de ömrümüzün üçte ikisi gecedir. Hem en koyu rengini de tanırız gecenin. Güneşin o ilk ışıkları tan yerini kızılığa boyadığında ise en naçar hâlde beklemelerimiz de gecenin karanlığıyla birlikte o ışıklara teslim olup gider. Bunu her gün yaşarız da gündüzü kovalayan gece bir öncekinden hep farklıdır. Oysa alınacak ders bellidir.

“Ne güneş aya erişip yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörünge de yüzmektedir.” (Yasin, 36/40.)

Diğer canlılardan birçok farklı özellik ve donanımlarda yaratılan insanda varoluş serüveni içindekiler arasındaki yerini alır. Akıl, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli nimettir. Göze ışık, kulağa ses dal-

gası, buruna koku nispetindedir. Bu ise insanın dünya ve ahiret dengesini sağlamada yegâne kılavuzudur. Cümle âlemi mükemmel bir düzen ve ihtişamda yaratan Rabbimiz, zerreden küreye her yaratılanı insanın hizmetine sunmaktadır.

Ahsen-i takvim olarak yaratılan insanın bu kıvamda kalabilmesi ve kul olabilmesindeki bir sırda iman nimetidir. İman edip de salih amel işleyen insanların buldukları hâli koruyacakları müjdesini de Rabbimiz Tin suresinde bizlere bildirir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) hadis-i şeriflerinde; iman iki kısımdır, yarısı “sabır” yarısı “şükür”dür buyurur.

Mevsimleri andıran bir yapısı vardır insan hayatının. Aynı renk ve yoğunlukta asla sürmez. Daha türlü renkteki çiçeklerini seyre doyamadan elimizden kayıp gider ilkbahar. Sonbahar, düşen her bir yaprağın ömrümüzde daima bir yenilik ve gelişimin olacağı ve her başlangıcın bir sona gittiğinin kanıtıdır âdeti. İşte, insanın bu

değişim sürecinde canlı kalmasını sağlayan ve hüsrana uğramasına engel olacak donanımı yine imandır. O hâlde imanı bir terazi olarak düşünürsek bu teraziyi dengede tutacak iki kefedeki ağırlıkta, kuşkusuz sabır ve şükür olacaktır.

İnsan yaşamı boyunca birçok imtihanın muhatabıdır. Sabır ise sadece zorluklar karşısında değil aksine hayatın her anında yaşanan bir ahlak özelliği olmalıdır. Sabır gerektiren hâller için Kur'an-ı Kerim de İnsana başına gelene sabretmesi gerektiği bildirilir.

“Yavrucuğum! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, kötülükten sakındır. Başına gelenlere sabret, çünkü bunlar, kesin olarak emredilmiş işlerdir.” (Lokman, 31/17.)

Kur'an pek çok sabır örnekleriyle, Rabbimizin verdiği bütün nimetlere karşı şükre giden yolun anahtarlarını bize vermektedir. Yakup (a.s.)'un oğlu Yusuf (a.s.)'u kaybetmesinde göstermiş olduğu ilk andaki sabr-ı cemil'i zorlu sabır tünelinin aydınlık geçilmesini ve akıbeti de nice paslanmış dimağların cilalanıp ağarmasını sağlamıştır. Eyüp (a.s.)'ün hastalığına karşı sabrı, Rabbine niyazı yine sabır davranışının şükre giden istikametinin başka bir güzelliğini bizlere anlatır. Hz Musa'nın Hızır A.S ile yaşadığı sabır testi de, bize sabrın çok yönlü olduğunu ve yaşanan hiçbir şeyin asla görünenden ibaret olmadığını vurgulamaktadır.

Teraziyi dengede tutup insan-ı kâmil kalabilmenin bir diğer tezahürü de Rabbimizin verdiği nimetlere karşı hakkıyla şükredebilmekten geçer. Kur'an da insan nefsinin çokça nankör olduğu hatta başına gelen tüm sıkıntı ve kötülükleri Rabbinden, mükâfat ve iyilikleri

ise kendi çabası karşılığı yaptıkları yüzünden verildiği bildirilir.

“İnsana bir sıkıntı dokunduğunda bize yalvarır, sonra ona tarafımızdan bir nimet verdiğimizde, ‘Bu, bana ancak bilğim sayesinde verilmiştir’ der. Hayır, o bir imtihandır. Fakat onların çoğu bilmezler.” (Zümer, 39/49.)

Şükür, insana bahşedilen nimetlerin farkında olma, bu nimetleri vereni tanıma ve ona hem kalben hem de davranışlarıyla teşekkür etmesi şeklinde açıklanabilir. Şükür sayesinde nimetlerin artacağı ve hatta bu davranış sayesinde insanın Rabbiyle arasındaki bağının kuvvetleneceği de ümit edilmektedir. Ne yana dönse Rabbinin bir nimetiyle buluşan insan için Kur'an'da Rabbimiz buyuruyor ki,

“Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: ‘Ant olsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.’” (İbrahim, 14/7.)

Nimetlerin darlığında ise Rabbimize karşı nankörlük etmekten kaçınmamız gerektiği bildirilir.

“İnsan ise, Rabbi onu deneyip de kendisine ikramda bulunduğu anda, ona bol bol nimetler verdiğinde, ‘Rabbim bana ikram etti.’ der. Ama onu deneyip rızkını daraltınca da, ‘Rabbim beni aşağıladı, önemsemedi’ der.” (Fecr, 89/15, 16.)

Dünyada iken ahretteki akıbetini düşünen, Rabbinin rızasını ve cennet mükâfatını uman bir kimsenin iman terazisinde dengeyi sağlaması ise sabır ve şükür davranışlarını aynı oranda göstermesi ve her işte olduğu gibi bu hususta da mutedil olması gerekmektedir. Unutulma-

ması gereken bir diğer husus ise çeşitli sabır ve şükür gerektiren, varlık ve yokluk imtihanlarına tabi tutulan insanın, dua ve teslimiyet çizgisinden ayrılmaması gerektiğidir. Ayrıca imtihan vesilelerinin kısıncından kurtulabilmesi ve Rabbine karşı nankörlük bataklığına düşmemesi için bu dünyanın ahirete açılan bir kapı olduğu idrakiyle yaşamadır. Yavuz Sultan Selim Han bu gerçekliği şöyle dile getiriyor,

Gamına gamlanıp olma mahzun,
Demine demlenip olma mağrur,
Ne dem baki, ne gam baki, ya hu!

Gökte asılı duran ve yörüngesinden hiç sapmayan güneş, ay ve yıldızları seyre daldığında, toprağa atılan bir tohumun oluşum ve yok olma sürecine tanık olduğunda, mevsimlerin insan hayatındaki türlü imtihanları anlatan iyi bir hatip olduğunun idrakine vardığında insan, sabrı ve şükürü sayesinde kendisine takdim edilen vakti tam anlamıyla yaşamış kabul ediliyor. Vakit tamam olup kum saatinde tek bir kum taneciği kalmadığında, Rabbine kavuşan insanın dünyada iken ahiret yurduna gönderdiği sabır ve şükür yükleri artık onun için birer hediye, kaçınılmaz son ve mutluluk olarak kendisine sunuluyor.

“Bu sonuç da Adn cennetleridir. Atalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla beraber oraya girerler. Melekler de her bir kapıdan yanlarına girerler ve şöyle derler; ‘Sabretmenize karşılık selam sizlere. Dünya yurdunun sonucu olan cennet ne güzeldir.’” (Rad, 13/23, 24.)

Bizler için saklanan belki tahayyül edemeyeceğimiz kadar güzellikte ve bolluktaki nimetlere doğru yürüyerek, “Selam sizlere” denilenlerden olabilmemiz dua ve niyazıyla... ■

GÖNÜLLERİ DAĞLAYAN BİR YARADIR KERBELA

Betül ERBAŞ | Ankara Yenimahalle Kur'an Kursu Öğreticisi

**“Cebrail, var haber ver Sultan-ı Enbiya'ya
Düştü Hüseyin atından, Sahra-yı Kerbela'ya”**

Kazım Paşa

Tarih, destanlar kadar gönüllere düşen ağıtları da yazar. Bu yüzden kalemin de zorlandığı zamanlar olur. Acımın, hüznün, gözyaşının tarifini yüklenemez bazen kelimeler. Hele ki, akla zarar, kalbe ziyan bir vahsetse ömrünüze ulaşan... Hele ki, Ehlibeyt'in masum, tertemiz isimleriye bahsedeceğimiz...

Gönle ulaşmış ortak bir ağıtı satırlara sermek kolay mı sanırsınız? “Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin'denim. Allah'ı seven Hüseyin'i sever.” diyen Rasulün, o masum kuzusuna reva görülen vahseti anlatmak hiç de kolay değil. Hem sarf edilmiş hangi cümle Ehlibeyt'in nazlı çiçeğine reva görülen bu zulmü anlatabilir? Hangi söz, “Hasan ve Hüseyin benim dünyada kokla-

dığım iki reyhanımdır.” diyen rahmet elçisi bir dedenin torununa saplanan 33 ok, 34 kılıç darbesini izah edebilir? Hangi vicdan, peygamber tarafından öpüp koklanan bir başı gövdesinden ayırabilir?

Evet, Muharrem'in 10'unda, hicretin 61. yılında meydana gelen bu elim olay üzerinden tam 1337 yıl geçti. Onca zamana rağmen, gö-

nülleri dağlayan bir yaradır Kerbela.

Fitnenin, fesadın, iktidar hırsının, cehaletin, basiretleri nasıl bağladığının, vicdanları nasıl kör ettiğinin, vahşete nasıl kapı araladığının resmidir. Kerbela, iyile kötünün, zalimle mazlumun mücadelesidir. Zihinlerden silinmeyen bir yarının, tertemiz gönüllerin ziyana uğradığı yerin adıdır.

Kerbela Müslümanca duruşun sembolüdür. Masum bir kalbin, zulme boyun eğmeyişidir. Hükümlerine halel gelmesini istemeyenlerle, adalet için kıyama duranların mücadelesidir.

Hız. Hüseyin, masumiyetin, şefkatin, adaletin, birliğin yani vahdetin adıdır.

Yezit, zalimliğin, hırsın, kabileciliğin, mezhepçiliğin, meşrepçiliğin adıdır.

Elbette vicdandan yoksun, vahşete yaslanmış bu elim olay, kalbimize düşen ağıtlar kadar ömrümüze de bir ders niteliğindedir. Hırsın, nasıl zihinleri fesada uğrattığının, nasıl kalbî duyguları çevrimdışı bıraktığının, kinin öfkenin, Ehlibeyt'e saldırarak kadar sapkınlığa ulaştığının göstergesidir. Kerbela, kardeşliğin, birliğin tesis edilemediğinde nasıl sonuçlanabileceğinin de resmidir.

“Ya Rab, eğer sırtım toprağa düşecekse, düşüşümü ümmetin silkinip kalkmasına vesile kıl.” diyen bir yiğidin düştüğü yerdir Kerbela. Ve biz dünyada akan her mazlum yanında Kerbelâ'yı yeniden yaşıyoruz. Suriye'de, Yemen'de, Irak'ta aç susuz bırakılmış her canın, avazı arşa ulaşmış her annenin feryadında yeniden kaniyor Fırat. Sirtında yavrusu, yalın ayak çaresizce kendine vatan arayan annenin bakışlarında yitirip gidiyor vicdanını insanlık. Vahşice katledilen her bebeğin ardından çatlıyor gök öfkesinden, sessizliğine insanlığın. Bugün yaşanan her vahşette, Rasulün ruhu yeniden incitiliyor. Kerbela'nın ağıtı yükseliyor yeniden.

Kerbela'da hak, adalet için mücadele eden yiğitlerin davasını anlamazsak eğer, kardeşi kardeşe düşüren sebeplerin farkına varamazsak daha çok kanayacak Fırat, Kerbelâ'ya dönecek her yer. “Müminler ancak kardeşlerdir.” ilahî hitabının muhatabı görmezsek kendimizi, hâlâ mezhebimizin, meşrebimizin, etnik kökenimizin, cemaatimizin, tarikatımızın üstünlüğü üzerinden savunursak davamızı işte o zaman kaybederiz. Ne zaman ki, farklılıklarımızı zenginliğimiz kabul eder, ne zaman ki kendimiz gibi düşünmeyi suçlama, yafalama çabasından vazgeçeriz işte

o zaman dirilişimiz için zemin oluşturur da Allah, belki kurtuluşa ereriz. Kendi içimizde birbirimizi karalama, birbirimizi alaşağı etme mücadelesinden vazgeçersek eğer, belki o zaman zalimlere karşı tek bilek, tek yürek, tek ümmet olabiliriz. Ve işte o zaman cesaret edemezler Arakan'da, Filistin'de, Doğu Türkistan'da bebekleri katletmeye. Böylece ağıtları yürekleri dağlayan annelerin gönüllerine inşirah değer de kurtulmuş oluruz.

Bugün, kardeşi kardeşe düşüren Kerbela gibi bir vahşeti yaşamış olan ümmetin, içi boşaltılmış sadece slogan hâline gelmiş, birlik ve beraberliğe değil, her türlü ötekileştirici, ayrıştırıcı söylem ve bakıştan uzak, kendini üstün ve haklı görme hastalığından sıyrılmış bir gönülle birbirine sıkı sıkı kenetlenmeye ihtiyacı vardır. Her türlü mensubiyetliği, asabiyeti arkasına alıp kardeşliği öncelemek, fitne tohumlarının ırk ve mezhep kılıfıyla sunulduğu bir çağda önemli bir kalkan görevi görecektir.

Bu yaşanan ortak acı tecrübe, duyarlılığımızın artmasına, basiretlerimizin açılmasına, her türlü ayrıştırıcı, ötekileştirici ifadelerin yaydığı fitne ateşine karşı kardeşliğimizin güçlenmesine, yarınlara birlik içinde girebilmemize vesile olsun. Davaları uğruna serden geçen yiğitlerin, başlarını feda ettiği bu onurlu mücadele ümmetin silkinip dirilmesi için ders olsun.

Selam olsun Hüseyin'e...

Selam olsun Ehlibeyt'e...

Selam olsun her türlü mensubiyetliği bir tarafa itip kardeşliği öncelleyenlere...

Yeniden başımız sağ olsun... ■

SENEGAL NOTLARI

Dakar

Teslimiyetin ve paylaşmanın zirvesini teşkil eden kurban; akrabaları, dostları ve komşuları birbirine yaklaştırdığı gibi Afrika'dan Asya'ya, Uzak Doğu'dan Güney Amerika'ya, Gazze'den Arakan'a, Bosna Hersek'ten Haiti'ye, İzmir'den Hakkari'ye kadar geniş bir coğrafyada adımı bile duymadığımız ülkelerdeki hiç görmediğimiz, tanımadığımız kardeşlerimizi ve yeryüzündeki bütün müminleri birbirine yakınlaştırmaktadır.

Türkiye Diyanet Vakfı, 1993'ten beri Diyanet İşleri Başkanlığı ile vekâleten kurban organizasyonu

gerçekleştirmektedir. Hayırsever milletimiz 2017'de 257.789 hisse kurbanı vakfımıza emanet etti. Bu sene 326 gönüllü, kurban çalışmalarını yerinde izlemek, koordine etmek için 139 ülkeye gitti ve buralardaki çalışmalara bizzat şahitlik etti. Yurt dışında 139 ülkenin 450 farklı yerinde kurban kesimi yaparak ihtiyaç sahiplerine ulaştırdı. Milletimizin emanetlerini mazlum ve mağdur coğrafyalardaki kardeşlerimize ulaştırarak bayram sevinçlerine ortak oldu.

Biz de kurban çalışmalarını koordine etmek amacıyla ortak medeniyetimizin sembol coğrafyalarından, Batı Afrika'nın en batı ucuna, Sene-

gal'e gittik. Ekibimizde kimler yoktu ki: Türkiye Diyanet Vakfı'ndan Vugar Akifoğlu, Türkiye Diyanet Vakfı'nın Haiti'de yaptırdığı Boukman Buhara Camii'nin Mimarı Mehmet Tartık, Ahmet Hamdi Akseki Camii Yöneticisi Sinan İnanlı, Taşova Vaizi Turan Ali Durupınar...

Afrika denince aklımıza hemen açlık, sefalet, kargaşa, iç savaş gibi olumsuzluklar geliyor, ancak bunların çoğu Senegal için geçerli değil. Çünkü yoksulluğa ve açlığa rağmen insanların mutlu bir şekilde yaşamlarını sürdürdükleri farklı bir ülke Senegal. 196 bin kilometrekare toprağı, 15 milyonluk nüfusuyla Senegal, Afrika'nın Ba-

tı'ya bakan yüzünü temsil ediyor. Senegal, Fransızca konuşulan Batı Afrika ülkeleri arasında sinai gelişmişlik düzeyi ile Fildişi Sahili'nden sonra ekonomik bakımdan en gelişmiş ülke. Ülke bu noktaya 1994 yılında başlatılan yapısal reformları, başarıyla uygulamasıyla geliyor.

Senegal, Orta Afrika'nın batısında Atlas Okyanusu kıyısında, Gine Bissau ve Moritanya arasında yer alıyor. Doğusunda Mali bulunuyor. Toplam 196 bin km² yüzölçümü ile 531 km kıyı uzunluğuna sahip. 14 bölgeye ayrılmış olarak yönetilen ülkenin başkenti, Senegal'in en batısında ve en kalabalık şehri Dakar. Başkent Dakar, Cape Verde Yarımadasında, Atlas Okyanusu kıyısında. Diğer önemli şehirler: Saint Louis, Touba, Thies, Kaolack, M'Bour, Rufisque, Ziguinchor. Senegal Afrika ülkeleri arasında en çok Batılılaşmış ülke. Komşu ülkeler; Moritanya, Mali, Gambiya, Gine ve Gine Bissau. Gambiya, Senegal tarafından çevrelenmiş bir ülke olup sınır doğuya doğru Gambiya nehri boyunca 300 km devam ediyor.

Tarımsal üretim Senegal'in ana geçim kaynağı. Hayvancılık, balıkçılık ve ormancılık da öne çıkan sektörler arasında. Başlıca tarım ürünleri arasında; yerfıstığı, pamuk, kuşkonmaz, kiraz, domates, mısır, bezelye, fesleğen, soğan, patates, patlıcan ve çeşitli meyveler yer alıyor. Dünyanın en önemli yerfıstığı üreticilerinden biri olan Senegal'in sanayisinden en önemli payı tarıma dayalı endüstri alıyor. Tarıma dayalı endüstri içinde ise ilk sırayı yerfıstığı yağı imalatı alıyor. Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Senegal'de doğal kaynaklar oldukça sınırlı. Tarım sektörü hâlihazırda iş gücünün yüzde 70'ine istihdam sağlıyor.

Fotoğraf: Ali Aygün

Senegal bağımsızlığını 4 Nisan 1960'ta Fransa'dan kazanıyor, ülkede çok partili laik cumhuriyet yönetimi bulunuyor. Güçlü bir başkanlık sistemi bulunuyor ve yargı yönetimden ayrılmış durumda. Senegal'de 14 bölgesel yönetim bulunuyor ve her biri başkanın atadığı vali tarafından idare ediliyor.

2017 yılı tahminine göre nüfusu 15,9 milyon olan Senegal'de nüfusun yaklaşık yarısı Dakar bölgesi civarında yaşıyor. Ülkede çok sayıda farklı etnik grup bulunuyor. Ülkenin yaklaşık %95'i kökleri XI. yüzyıla uzanan Müslümanlardan oluşuyor. Woloflar toplam nüfus içinde %39 pay ile en kalabalık etnik grup. Müslüman olan bu grup ülkenin hemen her yerine yayılmış olmakla birlikte çoğunluğu ülkenin merkez, kuzey ve Dakar ile Saint Louis'in Atlas Okyanusu kıyılarında yaşamını sürmekte ve genellikle çiftçilik ve ticaretle geçimlerini sağlıyor. Fransızca, koloni döneminde okullarda öğretilen şekilde resmî dil olmakla birlikte herkesin kendi yerel dilini konuşması yaygın. Ülkede çok sayıda yerel dil bulunuyor. Bu diller yazılıdan ziyade sözlü kullanılan dillerdir. Bu dillerden en yaygın olarak kullanılanı Wolof dilidir. Nüfusun %80'ine yakını bu dili konuşabiliyor.

Para birimi CFA Frangı olan Senegal'in Türkiye ile saat farkı Türkiye, Senegal'den 3 saat ileride.

Senegal'in tek resmi camisi Grand Camii ve Dakar İslam Enstitüsü, 1960'ta Faslılar tarafından yaptırılmış. Diğer bütün camiler tarikatlarla bağlı. Senegal Cumhurbaşkanı da namazlarını burada eda ediyor. Enstitünün yönetimi 2010'dan bu yana Türklerde. İslam ile 11. asırda tanışan, %95'i Müslüman olan halkın çoğunluğu Ticani ya da Müridi olmak üzere iki ayrı tarikata mensup. Bu mensubiyeti, kartvizitlerine yazacak kadar onur verici buluyorlar. Kimilerine göre bu tarikatlar olmasaydı Senegal de diğer Afrika ülkeleri gibi kolonizatörlerin çalışmaları sonucu çoğunluğu Hıristiyan olan bir ülke haline gelir, Müslüman kimliğini koruyamazdı.

30 Ağustos Zafer Bayramımızı, Büyükelçimiz Nilgün Erdem Arı'nın ev sahipliğinde T.C. Dakar Büyükelçiliği Konutunda kutlama bahçiyarlığı yaşıyoruz. Resepsiyona, Senegalli ve diğer yabancı sivil ve askerî konuklar da katılıyor. Aziz şehitlerimizin ruhlarına başka bir kıtada birer Fatıha okuyarak ruhlarını şad ediyoruz.

Büyükelçiliğimiz 1963 yılından beri Senegal Cumhuriyeti'nde faaliyet

Goree Adası

gösteriyor. Dakar'daki ilk Büyükelçimiz 1963-65 yılları arasında görev yapmış Abdülhat Birden'den günümüze kadar Dakar'daki Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği aralıksız faaliyet göstermekte. Dakar'ın Fann Residence semtinde bulunan Büyükelçiliğimizin bünyesinde Askerî Ataşelik ve Ticaret Müşavirliği de görev yapıyor. Büyükelçiliğimiz aynı zamanda Gine Bissau ve Yeşil Burun Adaları'na akredite.

Goree Adası

Senegal'in başkenti Dakar'a 2 kilometre uzaklıktaki Goree Adası'na turistler, Batı Afrika'dan Amerika ve Avrupa'ya yapılan köle ticareti döneminin dehşetini gözler önüne serdiği için yoğun ilgi gösteriyor.

Yüzyıllar boyunca sırasıyla Portekiz, Hollanda, İngiltere ve Fransa'nın sömürgecilik faaliyetlerine sahne olan Senegal'de, köle ticaretinin ilk başlangıcı XVI. yüzyılın ortalarına dayanıyor.

Senegal'in başkenti Dakar'a 2 kilometre uzaklıkta bulunan ve "utanç adası" olarak da bilinen Goree Adası, Avrupa ve ABD'ye köle olarak satılan milyonlarca Afrikalının yaşadığı trajediyi, bugün turizm ve sanatla dünyaya haykırıyor.

Köle Evi

Köle Evi, 1776'da inşa edilmiş. Asırlar boyunca burada köleler insanlık dışı muamelelere tabi tutulmuş, insanlar hijyenin dahi olmadığı böyle bir ortamda hunharca eziyet görmüş. Köle tüccarları yüzyıllarca bu adayı dağıtım merkezi olarak kullanmışlar. Bu bölgeye, bu evde olanlardan dolayı daha sonra "utanç adası" adı verilmiş. Adadaki evlerin bir kısmı kırmızı, bir kısmı sarı, bir kısmı taş... Kırmızılar Fransızların, taş olanlar İngilizlerin, sarılar ise Hollandalıların evleriymiş ve bu evler çoğunlukla köle tacirleri tarafından kullanılmış. Köle Evi'nde

üç ay kadar bir süre direnci kırılan siyahlar evin okyanusa açılan dar kapısından geçirilerek kibrit çöpü gibi istiflenecekleri gemilere bindirilip Avrupa'ya ve Amerika'ya satılmaya götürülürlermiş. Fransızların "dönüşü olmayan yol" adını verdikleri kapıdan geçeni bir daha gören olmazmış. Kaçmaya çalışan okyanusta köpekbalıklarına yem olmuş. Söylenti odur ki köpekbalıkları XVI. yüzyılda edindikleri bu refleksi ve bölgeye olan ilgilerini yitirmemişler. Hollandalı ve Portekizli zalim köle tüccarlarından sonra Senegal'in ensesine binen Fransızlar, sömürgeci-

lik “müessesesini” özelleştirmişler, “enerji” gibi önemli sanayi kollarını hâlâ ellerinde tutuyorlar.

Adada günümüzde yaklaşık 2 bin civarında insan yaşıyor. Küçük bir camisi, büyükçe bir kilisesi var. Malta bayrağı olan bu kilisede pazar ayininden sonra dans edip oynayan Afrikalılara rastlamanız mümkün. Müziğin sesi adanın her yerine yayılıyor.

Küçük ara sokaklar, sakinlik ve görsel atmosfer açısından sizi içine çekiyor. Taş duvarlı evlerin pencerelerinden sarkan çiçekler size adeta hoş geldiniz diyor. Ada, UNESCO tarafından koruma projesi kapsamına alınarak dünya mirası listesinde yer alıyor.

Adanın tepesine doğru yürüyoruz, Afrika’daki birçok kabile tarafından kutsal kabul edilen baobab ağaçları dikkatimizi çekiyor. Antoine de Saint-Exupéry’nin “Küçük Prenses”te de andığı bu değişik ağaçlar, görülmeye değer. Tepeden, Dakar’ın görüntüsü ve Atlas Okyanusu’nun sonsuzluğu muhteşem görünüyor.

Senegal’de bir Fransız kenti: Saint Louis

Senegal’de Goree Adası’nın yanı sıra Saint Louis şehri de sömürgecilik tarihinde önemli bir yere sahip. Fransızların 1659’da resmen yerleştikleri ve dönemin başkenti hâline gelen şehrin ismi Fransa Kralı 4. Louis’den geliyor.

Senegal bağımsızlığını kazanana kadar Fransızların himayesinde kalan şehir, bugün bile Fransız döneminden kalma kafeleri, renkli evleri, ferforje balkonlarıyla ziyaretçilerinde adeta Güney Fransa’da bir kentteymiş hissi bırakıyor. İlk bakışta tam bir Fransız kenti izleni-

Fotoğraf: Ali Aygün

mi veren Saint Louis’de şehrin diğer tarafında bambaşka bir hayata rastlamak mümkün. Şehrin Fransızlardan kalma kısmı oldukça iyi durumdayken asıl nüfusun yaşadığı bölgeleri ise adeta sefalet içinde. Neredeyse gençlerin büyük kısmının uğraştığı balıkçılık, şehirdekilerin ana geçim kaynağı. Senegal Gölü etrafında toplanan balıkçılar, şeyhlerinin isimlerini verdikleri küçük teknelerle balıkçılıkla uğraşırken yakaladıkları balıkları da biraz ilerideki balık pazarında satıyor. Teknelerin çoğunda, “Vallâhu ya’sımuke minen nâs.” (Allah, seni insanlardan korur.) (Maide, 5/67.) ayet-i kerimesini bir dua gibi yazması dikkatimizi çekiyor. Türk bayrağı çekilmiş bir tekne görüyoruz. Vatan toprağından binlerce kilometre uzakta, başka bir iklimde Türk bayrağı çekilmiş tekneyi görünce hem gururlanıyoruz hem de milletimizin ümmet-i Muhammet’in umudu olduğunu bir kez daha fark ediyoruz.

Saint Louis Caz Festivali’nde şehir çeşitli sanatsal faaliyetleriyle de öne çıkıyor ve her yıl yüz binlerce turisti ağırlıyor. Afrika’nın en büyük caz festivali olan bu etkinlikte,

hem efsanevi isimler hem de yeni müzisyenler sahne alıyor.

Saint Louis aynı zamanda UNESCO dünya kültür mirası listesinde yer alıyor.

Batı Afrika’nın en renkli ülkesi Senegal

Senegal’in hem en güzel hem de uygun fiyatlı alışveriş yerleri açık pazarlar. Ahşap, bakır ve batık ürünlere sıkça rastlayabiliyorsunuz. Cam altı sanatı ve kumla yapılan resimler de yaygın.

Senegal’den ahşap biblolar, maskalar, el yapımı cam takılar, çömlekler, desenli şal ve kıyafetler, örgü ürünler satın alabilirsiniz. Başkent Dakar’ın en ünlü alışveriş yeri Sandaga Madness’tir. Burada aradığınız her türlü ürünü bulmanız mümkündür.

Saint Louis’den Dakar’a dönüyoruz, Atlas Okyanusu’na son kez bakıyoruz Dakar’dan. Sandaga Madness’ten hediyelik birkaç eşya alıyoruz. Bir haftada tanıdığım, Batı Afrika’nın bu renkli ülkesinden ayrılmanın hüznünü yaşıyoruz. ■

Eser Cibril hadisinin isnat ve metin tetkiki ile birlikte onun İslam düşüncesine etkilerini tespit etmeyi amaçlayan bir çalışma. Dolayısıyla öncelikli olarak Cibril hadisinin bütün tariklerinin tespit edilmesine gayret edilmiş.

CİBRİL HADİSİ VE İSLAM DÜŞÜNÇESİNE YANSIMALARI

Sema BAYAR

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi Doç. Dr. Bekir Tatlı hadis ilmi üzerine pek çok çalışmalarda bulunmuş bir akademisyen. "Cibril Hadisi ve İslam Düşüncesine Yansımaları" adlı doktora tezi de 2015 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından okurlarla buluşturuldu.

Eser Cibril hadisinin isnat ve metin tetkiki ile birlikte onun İslam düşüncesine etkilerini tespit etmeyi amaçlayan bir çalışma. Dolayısıyla öncelikli olarak Cibril hadisinin bütün tariklerinin tespit edilmesine gayret edilmiş. Eserin son bölümünde ayrıca çalışmada ismi geçen ravilere tek tek yer verilmiş. Kitap giriş kısmının haricinde üç ana bölümden oluşuyor. Giriş, Cibril hadisi ile ne kastedildiğinin ve bu hadiste anlatılan olayın hangi zaman diliminde meydana geldiğinin kısaca anlatıldığı bir bölümdür.

Birinci bölümde, Cibril ve görevi hakkında genel bilgiler verilmiş, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde Cibril için kullanılan diğer isimlere/sıfatlara değinilmiş, vahyin geliş şekilleri üzerinde durulmuş ve Cibril hadisini yakından ilgilendirdiği düşünülen "meleğin temesülü" yani insan şekline girişi konusu ayrıntılı olarak ele alınmış. Bu bölümde son olarak vahiy meleği olması hasebiyle sürekli irtibat kurulan Cibril-sünnet ilişkisine de yer verilmiş.

İkinci bölümde Cibril hadisinin tarikleri hadis tekniği dâhilinde ele alınır. Bu bölüm okuma, kıyaslama ve tasnif kolaylığı sağlaması açısından "Buhari

Öncesi" ve "Buhari Sonrası" diye ikiye ayrılarak incelenmiş. Burada önce hadis metinleri verilmiş, sonra da isnat ve metin değerlendirmeleri yapılmış. Isnat tahlilleri yapılırken konunun akıcılığını bozacak her türlü ayrıntıdan kaçınılmış, ravilerin hayatları hakkında uzun bilgi verilmemiş, kısaca bir değerlendirme yapıldıktan sonra konuyla ilgili uzun malumat bu çalışmanın en sonuna havale edilmiş.

Üçüncü bölümde ise, Cibril hadisinin İslam düşüncesine yansımalarının tespit edilmesine çalışılmıştır. Bu yapılırken önce hadis konularına göre tahlil edilmiş, daha sonra ise bu konularla ilgili İslam âlimlerinin değerlendirmelerine yer verilmiştir. İman, İslam ve ihsan kavramlarının müşahhas bir hüviyet kazandığı hadis, ilk zamanlardan beri son derece yaygın bir şekilde nakledilmektedir. Buna paralel olarak hadisin sonraki âlimler tarafından sıhhati konusunda en ufak bir şüphe duyulmadan kabul edilmiş, karşılandığını görmekteyiz. Ulemanın onunla ilgili kanaati öylesine müspettir ki, ihtiva ettiği konularla her fırsatta istidlal ederken herhangi bir şekilde

isnat tahliline bile gerek duymamışlardır. Cibril hadisinin ihtiva ettiği konulardan belki de en dikkat çeken kader meselesidir. Üçüncü bölümün alt başlıklarından "Kader hakkında Yapılan Değerlendirmeler" pek çok müfessir fakih ve mezhep imamının konuya yaklaşımına değinmektedir.

Mezkûr eser, konu üzerinde ayrıntılı bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümü ardından hadisin hemen hemen bütün tariklerinde adı geçen raviler hakkında bilgi verilmesiyle son bulur. ■

Semud kavmine de kardeşleri Salih'i peygamber gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilahınız yok. O, sizi yeryüzünden (toprakten) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı. Öyle ise O'ndan bağışlanma dileyin; sonra da O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir.

(Hud, 11/61.)

